ESPON

Co-funded by the European Union
Interreg

TIKSLINĖ ANALIZĖ // HERMES

Materialiojo kultūros paveldo satelitinė sąskaita – metodologinė sistema

Galutinė ataskaita // 2025 m. vasaris

Ši tikslinė analizė atliekama pagal ESPON 2030 bendradarbiavimo programą, iš dalies finansuojamą Europos regioninės plėtros fondo lėšomis.
ESPON ETBG - Europos teritorijų planavimo stebėjimo tinklo Europos teritorinio bendradarbiavimo grupė yra vienintelis ESPON 2030 bendradarbiavimo programos naudos gavėjas. Programos vieningą operaciją įgyvendina ESPON ETBG ir bendrai finansuoja Europos regioninės plėtros fondas, ES valstybės narės ir šalys partnerės, Islandija, Lichtenšteinas, Norvegija ir Šveicarija.
Šio dokumento nuostatos nebūtinai atspindi ESPON 2030 Stebėsenos komiteto narių nuomonę.
Koordinatoriai:
Zintis Hermansons - ESPON ETBG
Alessandra Gandini - TECNALIA tyrimai ir inovacijos *(angl. TECNALIA Research & Innovation)* (Ispanija)
Autoriai: Alessandra Gandini, Elena Usobiaga, Amaia Sopelana – (TECNALIA Research & Innovation) (Ispanija), Jon Olaskoaga - Ispanijos Baskų universiteto - UPV/EHU (Ispanija)

Autoriai:
Alessandra Gandini, Elena Usobiaga, Amaia Sopelana –(TECNALIA Research & Innovation (Ispanija), Jon Olaskoaga - Ispanijos Baskų universiteto - UPV/EHU (Ispanija)

Konsultacinė grupė:
Paul Mahringer - Federalinė paminklų apsaugos tarnyba, Austrija

Padėkos:
Autoriai dėkoja suinteresuotoms šalims, dalyvavusioms peržiūros ir konsultacijų procesuose, ypač Europos paveldo vadovų forumui *(angl. European Heritage Heads Forum - EHHF)* ir jo nariams, Marianne Berger Marjanovic (Norvegijos Kultūros paveldo direkcija, angl. Directorate for Cultural Heritage Norway Directorate for Cultural Heritage Norway), Elis Marçal (Europos konservatorių-restauratorių konfederacija, angl. European Confederation of Conservator-Restorers' Organisation - ECCO), Anna Mignosa (Roterdamo Erasmus universitetas ir Katanijos universitetas, angl. Erasmus University Rotterdam & University of Catania), Amaya Gómez, Haritz Olaeta, María Victoria García (EUSTAT), Andrea Gallelli, Roberto Lombardini, Tomasz Budek (EUROSTAT), Emmanuelle Ledure (EHHF Nuolatinė EHHF sekretoriatas, angl. EHHF Permanent Secretariat), Paul Mahringer, Hermann Decker (Federalinė paminklų apsaugos tarnyba, angl. Federal Monuments Authority, Austrija), Geleyns Piet (Flandrijos paveldo agentūra, angl. Flanders Heritage Agency), Devansh Mahajan (Istorinė Anglija, angl. Historic England), Maja Adžija (Kultūros ir žiniasklaidos ministerija, angl. Ministry of Culture and Media, Republic of Croatia, Kroatijos Respublika), Pablo Cebrián (NASTAT), Thomas Pfeifer (austrijos statisitka, angl. Statistik Austria), Charlotte Hamilton (Švedijos nacionalinė paveldo valdyba, angl. Swedish National Heritage Board), Sophie Denoel (Valonijos paveldo agentūra, angl. Walloon Heritage Agency).

Informaciją apie ESPON ir jo projektus rasite www.espon.eu.
Iš svetainės galima atsisiųsti ir išnagrinėti naujausius dokumentus, parengtus pagal užbaigtus ir vykdomus ESPON projektus.
ISBN: 978-2-919816-39-2
© ESPON 2030

Vertė: Sandra Jeglinskė
(pastaba: HERMES naudojami terminai gali šiek tiek skirtis nuo Lietuvos Respublikos teisės aktuose naudojamų terminų, susijusių su nekilnojamuoju kultūros paveldu. Šiame dokumente buvo siekiama kaip galima maksimaliau suartinti šiuos terminus..

Leidžiama spausdinti, dauginti arba cituoti, jei nurodomas šaltinis ir kopija siunčiama ESPON ETBG Liuksemburge.
Susisiekti: info@espon.eu

ESPON

Co-funded by the European Union
Interreg

TIKSLINĖ ANALIZĖ // HERMES

Materialiojo kultūros paveldo satelitinė sąskaita – metodologinė sistema

Galutinė ataskaita // 2025 m. vasaris

Atkreipti dėmesį:
Šis dokumentas yra galutinė ataskaita.
Čia pateikta informacija gali keistis ir niekuo neįpareigoja ESPON ETBG bei ESPON 2030 bendradarbiavimo programoje dalyvaujančių šalių.

TURINYS

1 Įvadas 11

2 Materialiojo kultūros paveldo satelitinės sąskaitos poreikis ir tikslas 18

3 Esami požiūriai ir metodai 24

3.1 Kultūros sistemos 24

3.1.1 2009 m. UNESCO Kultūros statistikos sistema *(angl. UNESCO - Framework for Cultural Statistics - UNESCO UNESCO FCS)* 24

3.1.2 2012 m. ESSnet-Culture (Europos statistikos sistemos tinklas kultūrai) sistema (ESSnet-Culture) 27

3.1.3 2017 m. Europos Komisijos ataskaita apie kūrybinių vertės grandinių žemėlapį (EC CCS) 28

3.2 Kultūros paveldo metodologijos ir struktūros 29

3.2.1 ESPON HERITAGE tikslinė analizė (ESPON HERITAGE) 29

3.2.2 Konceptualioji 2018 metų Flandrijos nekilnojamojo kultūros paveldo satelitinei sąskaitos struktūra (FLANDRIJOS SS) 30

3.2.3 CHARTER projektas (CHARTER) 32

3.3. Satelitinė Kultūros ir kūrybinių industrijų sąskaita 33

3.3.1 Europos Sąjungos kūrybinių industrijų satelitinių sąskaitų metodika (EUIPO) 33

3.4. Kiti požiūriai 34

3.5. Modelių vertinimas: indėlis ir įžvalgos kuriant materialiojo kultūros paveldo satelitinę sąskaitą 35

3.5.1 Esamų modelių indėlis kuriant materialiojo kultūros paveldo satelitinę sąskaitą 35

3.5.2 Esamų sistemų indėlis į materialinio kultūrinio paveldo funkcijų apibrėžtį 38

4 Materialiojo kultūros paveldo sektoriaus ribų nustatymas HERMES satelitinėje sąskaitoje 42

5 Materialiojo kultūros paveldo satelitinės sąskaitos (HERMES SS) pasiūlymas 51

5.1 ESA-2010 ir HERMES SS esančios satelitinės sąskaitos 51

5.2 HERMES SS požiūris ir tikslai 52

5.3 Pagrindinės MKP sektoriuje pramonės šakos ir produktai 53

5.4 Lentelių struktūra ir kultūros paveldo elementai 60

5.4.1 Pagrindinis modulis: Lentelių struktūra 60

5.4.2 Papildomas modulis: Kultūros paveldo objektai ir institucijos 68

5.5 Bendroji sąmatos procedūrų apžvalga 69

6 Vertinimo procedūros 72

6.1 Pradinės populiacijos kategorijos, taikomos keliems pagrindiniams sektoriams 76

6.1.1 Kultūriniai kraštovaizdžiai 76

6.1.2 Kultūros paveldo objektai – „istoriniai“ būstai 78

6.2 Skaičiavimo (estimacijos) procedūros, taikant Koeficientą Nr. 2 79

6.2.1 MKP bibliotekos 79

6.2.2 Žemės ūkio kraštovaizdis 80
6.2.3 Vandens kraštovaizdis (peizažas) 82
6.2.4 Kultūros paveldo objektų „istorinių“ gyvenamųjų pastatų draudimas 83
6.2.5 „Istorinių“ pastatų (įskaitant gyvenamuosius) restauravimas 83
6.2.6 Kultūros paveldo objektų – „istorinių“ gyvenamųjų pastatų nekilnojamasis turtas 85
6.2.7 Antikvarinių daiktų pardavimas 86
6.2.8 MKP medžiagos rengimas ir sklaida bei dalyvaujančios veiklos per savanorystę 86
6.2.9 Turizmas 88
6.2.9.1 Turizmo pagrindas 88
6.2.9.2 Tankio skalė, skirta atskirti kultūros paveldą skatinantį turizmą 90
6.2.10 Su MKP susijusi švietimu (išsilavinimu, edukacija) 94
6.2.11 Su MKP susiję tyrimai (įskaitant archeologinius kasinėjimus) 95
6.2.12 Viešojo administravimo, ne rinkos, teikiamos bendrojo administravimo paslaugos 95
7 Išvados ir ateities tyrimų galimybės 96
7.1 Įgyvendinimo rekomendacijos ir siūlymai 96
7.1.1 Europos MKP objektų ir vietovių duomenų bazė 96
7.1.2 Tęstinė suinteresuotųjų šalių validacija 97
7.1.3 Pirmasis bandomasis taikymas 97
7.2 Duomenų kokybė ir prieinamumas 97
7.3 Konteksto ypatumai 98
7.4 Georeferencavimo galimybė 98

Žemėlapių, paveikslėlių, diagramų ir lentelių sąrašas

Žemėlapių sąrašas:

Žemėlapis 1: Saugomų vietovių ir teritorijų procentas žemės ūkio teritorijose 81

Žemėlapis 2: Kultūros paveldo objektų ir vietovių, įtrauktų į „Cultural Gems“ kiekis 91

Žemėlapis 3: Pasaulio paveldo sąraše įtrauktų kultūros paveldo objektų ir vietovių kiekis 92

Žemėlapis 4: Gyvenamųjų būstų, pastatytų iki 1946 m. kiekis, išreikštas procentais.....92

Paveikslėlių sąrašas:

1 pav.: Vertės grandinės modelio pritaikymas materialiojo kultūros paveldo sektoriui 44

2 pav.: Situacijos, kaip apskaičiuojami pagrindinių pramonės šakų pakaitalai. 70

3 pav.: Pagrindinių ūkio šakų gamybos (produkcijos) skaičiavimo metodo etapaz 72

Lentelių sąrašas:

1 lentelė. Peržiūrėtų sistemų lyginamoji analizė pagal vertinimo kriterijus.....37

2 lentelė. Pagrindinių svarbiausių dalykų, minimų kiekvienoje sistemoje, santrauka pagal funkcijas ..41

3 lentelė: HERMES modelis – funkcijos ir susijusios veiklos 48

4 lentelė: HERMES SS veiklos ir jų sąryšis su NACE standartine klasifikacija.....49

5 lentelė. HERMES SS naudojamų veiklų klasifikacija ir jų ryšys su standartinėmis klasifikacijomis 55

6 lentelė: Produktų klasifikacija, naudojama HERMES SS, ir jų ryšys su standartinėmis klasifikacijomis 59

7 lentelė. HERMES pramonės ir kitų pramonės šakų produkcija (bazinėmis kainomis).....62

8 lentelė. Užimtumas HERMES pramonės šakose.....66

9 lentelė Tarptautiniai šaltiniai dėl kultūros paveldo objektų ir institucijų 68

10 lentelė: Ryšys tarp pagrindinių pramonės šakų ir klasifikacijų bei įvertinimo poreikio 72

11 lentelė: Duomenų šaltiniai, galintys praversti kultūrinių kraštovaizdžių ploto skaičiavimui.....78

12 lentelė: Naudingi duomenų skaičiavimo šaltiniai kultūros paveldo objektuose esančiam būstui....79

13 lentelė: Duomenų šaltiniai, naudingi MKP bibliotekų skaičiavimams 80

14 lentelė: Duomenų šaltiniai, naudingi žemės ūkio kraštovaizdžių skaičiavimams 82

15 lentelė: Duomenų šaltiniai, naudingi vandens kraštovaizdžių skaičiavimams 82

16 lentelė: Naudingi duomenų šaltiniai “istorinių” gyvenamųjų pastatų draudimo skaičiavimams 83

17 lentelė: Naudingi duomenų šaltiniai, susiję su „istorinių“ pastatų restauravimo skaičiavimais.....84

18 lentelė. Duomenų šaltiniai, naudingi kultūros paveldo objektų – „istorinių“ gyvenamųjų pastatų nekilnojamojo turto skaičiavimui 86

19 lentelė: Duomenų šaltiniai, naudingi savanorių veiklos skaičiavimui.....88

20 Lentelė: Kultūros paveldo objektų reikšmingumo lygmens kategorijos. 90

21 lentelė. Duomenų šaltiniai, naudingi skaičiuojant kultūros paveldo objektų ir vietovių tankį 94

22 lentelė: 5 - tos lentelės detalė (žr. 5.3 skirsnį), susijusi su pagrindine pramonės šaka „Kultūros paveldo objektų – „istorinių“ būstų nekilnojamasis turtas“..... 106

23 lentelė: IO tiekimo lentelės detalė. IO filialų „Imituotos nuomos kultūros paveldo statinių savininkams“ ir „Nekilnojamojo turto veikla, išskyrus imituotąsias pajamas“ gamyba (produkcija), suskirstyta pagal produktus. Ispanija, 2021. Milijonai eurų. Šaltinis: FIGARO įvesties - išvesties lentelės, EUROSTAT duomenų bazė. 107

24 lentelė. Gamybos (produkcijos) vidaus struktūra pagal NACE klases šakoje „Nekilnojamojo turto veikla, išskyrus imituotąsias pajamas“ L sekcijoje (M NACE rev.2.1). Ispanija, 2021 m. Šaltinis: INE. Struktūrinis įmonių tyrimas: paslaugų sektorius. 108

25 lentelė. Pagrindinės pramonės šakos „Kultūros paveldo objektų – „istorinių“ būstų nekilnojamasis turtas“ produkcijos vertės (produkcijos) įvertinimo tvarka (Koeficientai Nr. 1 ir Nr. 2). Ispanija, 2021 m. 109

NUORODOS: 100

Priedų sąrašas:

1 PRIEDAS. Šalių konsultaciniai susitikimai 103

2 PRIEDAS. Koeficientų Nr. 1 ir Nr. 2 apskaičiavimo pavyzdys pagrindinei pramonės šakai „Kultūros paveldo objektų – „istorinių“ būstų nekilnojamasis turtas“..... 106

3 PRIEDAS. Suvestinė lentelė apie įvertinimo procedūras ir naudingus šaltinius, siekiant Koeficientui Nr. 2. šioje lentelėje apžvelgiamos įvertinimo procedūros ir pateikiami Koeficiento Nr. 2 taikymo atskaitų šaltinių pavyzdžiai tose pagrindinėse pramonės šakose, kurios sudaro tik dalį NACE klasės. 110

Sutrumpinimai

ACE	Europos architektų taryba *(angl. Architect Council of Europe)*
CCS	Kultūros ir kūrybinis sektorius *(angl. Cultural and creative sector)*
CFNA	Centrinė nacionalinių sąskaitų sistema *(angl. Central Framework of National)*
CHARTER	Europos kultūros paveldo įgūdžių aljanso projektas *(angl. European Cultural Heritage Skills Alliance project)*
CISA	Kūrybinių industrijų satelitinė sąskaita *(angl. Creative industries' satellite account)*
CPA	Produktų klasifikacija pagal veiklą *(angl. Classification of products by activity)*
CSA	Kultūros satelitinė sąskaita *(angl. Culture satellite account)*
EC CCS	Kūrybinių vertės grandinių žemėlapis – tyrimas apie kultūros ekonomiką skaitmeninėje eroje (angl. Mapping the Creative Value Chains – A study on the economy of culture in the digital age)
EFTA	Europos laisvosios prekybos asociacija *(angl. European Free Trade Association)*
ESA	Europos sąskaitų sistema *(angl. European system of accounts)*
ESPON HERITAGE	Materialusis kultūros paveldas kaip strateginis teritorinio vystymosi išteklius: poveikio žemėlapio sudarymas naudojant bendrus Europos socio-ekonominius rodiklius *(angl. Material Cultural Heritage as a Strategic Territorial Development Resource: Mapping Impacts Through a Set of Common European Socio-economic Indicators project)*
ESSnet-Culture	Europos statistikos sistemos tinklas kultūrai *(angl. European Statistical System Network on Culture)*
EUIPO	Europos Sąjungos intelektinės nuosavybės tarnyba *(angl. European Union Intellectual Property Office)*
FLANDERS SS	Konceptualioji Flandrijos nekilojamojo kultūros paveldo satelitinės sąskaitos sistema *(angl. Conceptual Framework for Flanders Immovable Heritage Satellite Account)*
FIEC	Europos statybų industrijos federacija *(angl. European Construction Industry Federation)*
GDP	Bendrasis vidaus produktas *(angl. Gross domestic product)*
GIAHS	Pasaulinės svarbos žemės ūkio paveldo sistemos *(angl. Globally Important Agricultural Heritage Systems)*
GVA	Bendroji pridėtinė vertė *(angl. Gross value added)*
IC	Tarpinis vartojimas *(angl. Intermediate consumption)*
ICT	Informacijos ir komunikacijos technologijos *(angl. Information and communication technology)*
IFLA	Tarptautinė bibliotekų asociacijų ir institucijų federacija *(angl. International Federation of Library Associations and Institutions)*
INE	Nacionalinė statistikos institutas (Ispanija) *(angl. Instituto Nacional de estadística)*
IO	Įvestis – išvestis *(angl. Input-Output)*
IOF	Įvesties - išvesties sistema *(angl. Input-Output Framework)*
ISCED	Tarptautinė standartinė švietimo klasifikacija *(angl. International Standard Classification of Education)*
KAU	Veiklos rūšies vienetas *(angl. Kind-of-activity unit)*
KI	Pagrindinė pramonės šaka *(angl. Key Industry)*
LEG	Europos lyderystės grupė kultūros statistikoje *(angl. European Leadership Group in Culture Statistics)*
MKP	Materialusis kultūros paveldas *(angl. Material Cultural Heritage)*
NGO	Nevyriausybinė organizacija *(angl. Non-governmental organisation)*
OSM	Atvirasis gatvių žemėlapis *(angl. Open Street Map)*
OUV	Išskirtinė visuotinė vertė *(angl. Outstanding universal value)*
PDO	Apsaugotos kilmės nuoroda *(angl. Protected Designations of Origin)*
SS	Satelitinė sąskaita *(angl. Satellite account)*
SBS	Struktūriniai verslo statistikos duomenys *(angl. Structural business statistics)*
SHA	Sveikatos sąskaitų sistema *(angl. System of Health Accounts)*
SIC	Standartinė pramonės klasifikacija *(angl. Standard Industrial Classification)*
SOC	Standartinė profesijų klasifikacija *(angl. Standard Occupational Classification)*
TSA	Turizmo satelitinė sąskaita *(angl. Tourism satellite account)*
UNESCO FCS	UNESCO kultūrinės statistikos pagrindai *(angl. UNESCO Framework for Cultural Statistics)*
WDPA	Pasaulinė saugomų teritorijų duomenų bazė *(angl. World Database on Protected Areas)*
WHS	Pasaulio paveldo sąrašas *(angl. World Heritage Sites)*

Alessandra Gandini pratarmė

Džiaugiamės galėdami pristatyti šią galutinę HERMES projekto ataskaitą – „Materialiojo kultūros paveldo satelitinė sąskaita – metodologinė sistema ".Šis leidinys žymi svarbų žingsnį, siekiant atkreipti dėmesį į vis didėjantį kultūros paveldo pripažinimą, jį esant sudedamąja Europos ekonominės aplinkos dalimi.

Norint įvertinti jo ekonominį indėlį, HERMES pristato šio sektoriaus ypatybėms pritaikytą metodologiją. Pritaikydamas vertės grandinės sąvoką ir naudodamas integruotą, nehierarchinį modelį, jis išryškina pagrindines veiklas, susijusias su kultūros paveldo identifikavimu, išsaugojimu bei perdavimu ir jo prieinamumo užtikrinimu.

HERMES satelitinė sąskaita (toliau - HERMES SS) siekia sukurti metodologiją, kuri leistų kiekybiškai įvertinti ekonomines veiklas, susijusias su „pagrindinėmis pramonės šakomis", kurios nustatomos pagal jų ryšį su materialiojo kultūros paveldo funkcionavimu ekonomikoje. Ji pateikia sektoriaus agregatus, apibūdinančius sektoriaus dydį ir vidinę struktūrą, įskaitant produkciją ir bendrą pridėtinę vertę. Joje taip pat pateikiama informacija apie užimtumą ir nemonetinius duomenis apie tam tikrų elementų, sudarančių kultūros paveldo visumą, atsargas.

Reiškiame nuoširdžią padėką suinteresuotoms šalims, kurios konsultacijų ir dokumentų peržiūrų metu skyrė savo laiką ir žinias. Jų vertinga nuomonė, konstruktyvus grįžtamasis ryšys ir apgalvotos diskusijos buvo itin svarbūs rengiant šį leidinį.

Iš anksto džiaugiamės praktiniu šios metodologijos taikymu. Tikime, kad HERMES ne tik palengvins materialiojo kultūros paveldo satelitinių sąskaitų kūrimą, bet ir įkvėps tolesnius tyrimus bei skatins platesnę šių įžvalgų sklaidą.

Alessandra Gandini,
Vyresnioji tyrėja, TECNALIA

1 Įvadas

Kultūros paveldo sektorius vis dažniau pripažįstamas kaip svarbi Europos ekonominio kraštovaizdžio ir politikos sistemų dalis, reikšmingai prisidedanti prie socialinės ir ekonominės plėtros. Diskusijos apie kultūros paveldą išsiplėtė nuo į išsaugojimą / restauravimą orientuoto požiūrio iki tokio, kuris pabrėžia tvarumą ir įtrauktį, kaip tai akcentuoja pagrindinės iniciatyvos, tokios kaip Faro konvencija *(angl. Faro Convention)* ir Europos kultūros paveldo metai *(angl. European Year of Cultural Heritage)* (Europos Taryba, 2005; Europos Komisija, 2018). Naujausia ES politika pabrėžia daugiamačio kultūros paveldo vertę, susiedama jį su ekonomikos augimu, socialine sanglauda ir aplinkos tvarumu. Be to, tokios iniciatyvos, kaip „Horizontas 2020“ ir „Kūrybiškos Europos programa“[1] *(angl. Creative Europe Programme),* siekia stiprinti suinteresuotųjų šalių bendradarbiavimą ir skatinti tvarias praktikas, užtikrinant kultūros paveldo išsaugojimą ateities kartoms.

Naujausios ES iniciatyvos, atspindėdamos jo besikeičiantį vaidmenį visuomenėje, konsolidavo vertybėmis grįstą požiūrį į kultūros paveldą. 7-oji Bendroji programa *(angl. 7th Framework Programme)* ir Bendroji kultūros paveldo programavimo iniciatyva (angl. Joint Programming Initiative on Cultural Heritage) bei Globalūs pokyčiai *(ang. Global Change)* paskyrė finansavimą ir koordinavimą projektams, orientuotiems į kultūros paveldo apsaugą ir puoselėjimą. Europos kultūros paveldo metai (2018 m.) *(angl. European Year of Cultural Heritage)* pabrėžė jo svarbą ekonomikos augimui, socialinei įtraukčiai ir tvarumui, o „Horizontas 2020“ iniciatyvos, tokios kaip „Naujasis Europos Bauhauzas“ *(angl. New European Bauhaus),* susieja kultūros paveldą su tvariu gyvenimu ir klimato kaitos veiksmais. Apskritai, šios pastangos išryškina daugiapusį kultūros paveldo indėlį į socialinius, ekonominius ir aplinkosaugos tikslus, kuriuos palaiko įvairios organizacijos, tokios kaip UNESCO, EUROSTAT, EUIPO ir EBPO (angl. OECD).

Kultūros paveldo sektorius atlieka svarbų vaidmenį ekonominėje plėtroje, nes jis kuria darbo vietas ir pritraukia investicijas, kurios palaiko kultūros paveldo vietovių gyvybingumą, kartu išsaugant jų istorinę ir kultūrinę reikšmę. Tačiau vis dar sudėtinga tiksliai įvertinti jo ekonominį indėlį. Istoriškai, kultūrinės veiklos dažnai būdavo suvokiamos vien kaip estetinės, todėl ekonominėje analizėje joms būdavo skiriama nepakankamai dėmesio. Tarptautines pastangas kurti statistiką ir metodologijas kultūros indėliui matuoti koordinuoja tokios organizacijos kaip UNESCO ir UNCTAD. Europoje pagrindinį vaidmenį, siekiant geriau įvertinti šio sektoriaus indėlį plėtojant kultūros statistiką, atliko Europos Komisija. 2018-ieji Europos kultūros paveldo metai tapo reikšmingu etapu, paskatinusiu projektus ir iniciatyvas, skirtas kultūros paveldo poveikiui visuomenei suprasti. Europos statistikos sistemos *(angl. European Statistical System - ESS)* tinklas sukūrė pagrindus kultūros statistikos sistemai, kurią priėmė ir toliau plėtoja „Eurostato“ darbo grupė, atsakinga už kultūros statistiką. Tai apima išsamius duomenis, kuriuos šiuo metu teikia „Eurostatas“. Papildomos iniciatyvos, tokios kaip UNESCO tematiniai kultūros rodikliai *(angl. UNESCO Thematic Indicators for Culture)* 2030 m. darbotvarkei *(angl. 2030 Agenda)*[2] ir Kultūros bei kūrybinių miestų stebėsenos priemonė[3] *(angl. Cultural and Creative Cities Monitor)*, atskleidžia kultūros ir kūrybinių sektorių sudėtingumą bei jų indėlį į ekonomikos augimą Europoje.

Šis tyrimas pabrėžia esminę materialiojo kultūros paveldo vertę, kuri reikšmingai prisideda prie vietinės ir nacionalinės ekonomikos. Materialusis kultūros paveldas glaudžiai susijęs su nematerialiojo kultūros paveldo žiniomis ir įgūdžiais, pavyzdžiui, tradiciniais amatais. Nors šis projektas daugiausia dėmesio skiria materialiajam paveldui, jo tarpusavio priklausomybė nuo nematerialiojo paveldo rodo, kad kultūros paveldo išsaugojimui būtinas holistinis požiūris.

[1] https://culture.ec.europa.eu/creative-europe

[2] World Heritage Centre - Culture|2030 Indicators

[3] https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/cultural-creative-cities-monitor

Projektas apibrėžia **materialųjį kultūros paveldą,** naudodamas UNESCO materialiojo kultūros paveldo kategorijas, daugiausia dėmesio skiriant fiziniams objektams, struktūroms ir kultūriškai reikšmingoms vietovėms. „Materialusis“ šiuo atveju pabrėžia fizinę paveldo sudėtį ir egzistavimą – tai apima kultūros paveldo vietoves, kultūrinius kraštovaizdžius, taip pat artefaktus ir objektus (kilnojamąjį kultūros paveldą).

Materialiojo kultūros paveldo naudos kiekybinis įvertinimas gali padėti efektyviau nukreipti viešąsias investicijas ir paskatinti privačiojo sektoriaus dalyvavimą bei norą prisidėti, sumažinant priklausomybę nuo viešojo finansavimo. Nors materialiojo kultūros paveldo traktavimas kaip ekonominio gali būti diskutuotinas, Europos Komisijos parengtose Sektorinės bendradarbiavimo dėl įgūdžių planavimo gairėse[4] *(angl European Commission's Blueprint for sectoral cooperation on skills)* jis pripažįstamas kaip atskiras sektorius. Šis pripažinimas ne tik pabrėžia ES susidomėjimą kultūros paveldo sritimi, bet ir leidžia jį pripažinti kaip ekonominį sektorių, palengvinant ekonominės veiklos ir srautų matavimą. Kultūros paveldo ekonominės svarbos pripažinimas padeda efektyviai jį valdyti ir išsaugoti, kartu išlaikant jo vidinę vertę. Kaip pabrėžiama ESPON HERITAGE[5] ir ESPON HERIWELL[6] projektuose, nepaisant nuolatinių pastangų tobulinti kultūros paveldo statistiką, vis dar sudėtinga visapusiškai įvertinti jo ekonominį ir visuomeninį poveikį, o standartizuoti duomenys dažnai suteikia ribotą vaizdą. Vienas pagrindinių iššūkių yra standartizuotų pramoninės veiklos kategorijų, skirtų būtent kultūros paveldui, trūkumas. Šią spragą galima užpildyti pasinaudojant nusistovėjusiomis nacionalinėmis apskaitos sistemomis ir kuriant pritaikytas Satelitinės apskaitos metodologijas *(angl. Satellite Accounting)*.

Kultūros satelitinių sąskaitų *(angl. Culture Satellite Accounts - CSA)* metodikų kūrimas vyksta nuolat, o kelios Europos šalys, įskaitant Prancūziją, Ispaniją, Nyderlandus ir kt., jau yra sukūrusios savo kultūros ir kūrybinių industrijų satelitines sąskaitas. Nors šios iniciatyvos skiriasi kultūrinės veiklos apibrėžimu ir pateikiama informacija, EUIPO siekia standartizuoti šias pastangas visose šalyse (EUIPO, 2019). CSA yra reikšmingas žingsnis siekiant kiekybiškai įvertinti platesnio kultūros sektoriaus ekonominę vertę, tačiau išlieka iššūkių matuojant konkrečius ir detalius materialiojo kultūros paveldo indėlius, kai, žvelgiant iš CSA perspektyvos, materialusis kultūros paveldas sudaro tik nedidelę dalį nuo bendro kultūros sektoriaus. Naujausiose diskusijose, pavyzdžiui, ESPON 2030 renginyje[7], pabrėžiama, kad, siekiant geriau suprasti kultūros paveldo ekonominį indėlį ir palaikyti pagrįstą politikos formavimą, būtina sukurti specialią materialiojo kultūros paveldo satelitinę sąskaitą.

Atsižvelgiant į pagrindinius HERMES projekto tikslus, ši ataskaita pateikia antrąjį HERMES projekto rezultatą: „Galutinė ataskaita, detalizuojanti materialiojo kultūros paveldo satelitinės sąskaitos metodiką (D2)“. Siekdama užtikrinti nuoseklumą tarp šalių ir materialiojo kultūros paveldo ekonominio indėlio matavimą, kuris būtų patikimas ir galimas palyginti, ši ataskaita aprašo procesą, kuriuo remiantis buvo kuriama materialiojo kultūros paveldo satelitinės sąskaitos (toliau - HERMES SS) metodika. Remiantis ankstesnių iniciatyvų suformuotais konceptualiais pagrindais, ji yra pritaikoma skirtingoms ES valstybėms narėms ir partnerėms.

[4] https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/skills-and-qualifications/working-together/blueprint-sectoral-cooperation-skills_en

[5] https://archive.espon.eu/cultural-heritage

[6] https://archive.espon.eu/HERIWELL

[7] https://www.espon.eu/events/material-cultural-heritage-operationalisation-diverse-research-outcomes-policy-makers

Norint pasiekti šį tikslą, buvo sprendžiami keli iššūkiai, o jų sprendimai sudaro pagrindinius šios ataskaitos komponentus:

- **Pagrindinių sistemų ir metodų peržiūra:**
  Siekiant apibrėžti kultūros paveldo sektoriaus įtakos ribas, buvo lyginamos įvairios nuorodos, identifikuojant ne tik panašumus ir skirtumus, vertinant materialiojo kultūros paveldo ekonominį indėlį (tiek kaip atskiro sektoriaus, tiek kaip platesnių sektorių dalies), bet ir naujas tobulinimo galimybes, kurios gali tapti tvirtu pagrindu HERMES SS kūrimui. Materialiojo kultūros paveldo sektoriaus ribų nustatymas padeda suformuoti pamatinius HERMES koncepcinės sistemos pagrindus, iš naujo apibrėžiančius materialiojo kultūros paveldo sektorių, įdiegiant jo vertės grandinės funkcijas, daugiausia dėmesio skiriant kultūros paveldo identifikavimui, išsaugojimui, perdavimui ir prieinamumui, užtikrinant jo vertybių apsaugą ateities kartoms. Šios sistemos vertė slypi gebėjime sistemingai sudaryti tvirtą kiekvienos vertės grandinės funkcijos veiklos identifikavimo pagrindą.
- **HERMES satelitinės sąskaitos metodologinio pasiūlymo įgyvendinimas, taikant specialaus sektoriaus sąskaitų metodą.**
  Ši sąskaita yra neįkainojama priemonė, skirta aprašyti ir kiekybiškai įvertinti ekonomines veiklas, tiesiogiai susijusias su materialiuoju kultūros paveldu (toliau - MKP). Pagrindiniai HERMES SS rezultatai apima specialiai MKP sektoriui pritaikytą tiekimo lentelę, kurioje pateikiama išsami informacija, leidžianti atkurti tiek gamybos sąskaitą, tiek pajamų generavimo sąskaitą visam sektoriui ir jo pagrindinėms pramonės šakoms.
- **Papildomai, HERMES SS siūlo įvertinti tam tikrų veiklų vertę, kurios nėra įtrauktos į nacionalinių sąskaitų centrinę sistemą.** Tai apima, pavyzdžiui, savanorių darbo indėlį skleidžiant informaciją apie MKP skaitmeninėse platformose, taip plečiant gamybos ribas, palyginti su įprastais apskaitos principais.

Siekiant įgyvendinti šiuos ambicingus HERMES projekto tikslus, tyrimas pradedamas nuo tarptautinių ir Europos socialinių, ekonominių bei politinių tendencijų, palaikančių kultūros paveldo sektorių, analizės.

Ši analizė siekia pabrėžti kultūros paveldo sektoriaus vaidmenį kaip ekonominio vystymosi katalizatorių ir tuo pačiu išryškinti standartizuotos statistikos būtinybę, siekiant tiksliai įvertinti jo indėlį. Toliau pateikiama išsami analizė apie įvairius metodinius pagrindus, sukurtus tiek platesniam kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriui, tiek konkrečiai kultūros paveldui. Šie metodiniai pagrindai arba identifikuoja pagrindines veiklas šiame sektoriuje, arba siūlo metodus jo ekonominiam indėliui įvertinti. Abiem atvejais, siekiant išanalizuoti ir struktūruoti kultūros ir kultūros paveldo sektorių, dažnai naudojama vertės grandinės koncepcija.
Remiantis šia apžvalga, atliekama lyginamoji analizė, analizuojant du požiūrius. Pirma, atsižvelgiant į augantį statistikos dėmesį kultūros sektoriui ir reikšmingiems šios srities pasiekimams, analizė pabrėžia minėtų metodinių pagrindų naudą. Jie padeda formuoti integruotą ir nuoseklų statistinį aprašymą, suderintą su Nacionalinių sąskaitų centrinės sistemos *(angl. Central Framework of National - CFNA)* koncepcijomis. Antra, siekiant aiškiai apibrėžti materialiojo kultūros paveldo sektorių HERMES projekto kontekste, buvo vertinamos siūlomos įvairių metodinių pagrindų vertės grandinės struktūros. Todėl, tam, kad šios įžvalgos galėtų būti integruotos ir pritaikytos HERMES konceptualioje sistemoje, kruopščiai išanalizuoti tiek panašumai, tiek esminiai skirtumai.
Atsižvelgiant į šias vertingas įžvalgas, tyrimas buvo tęsiamas remiantis HERMES pasiūlyta idėja apsibrėžti materialiojo kultūros paveldo sektoriaus ribas. Šis pasiūlymas siekia iš naujo apibrėžti sektorių, pritaikant vertės grandinę taip, kad ji atspindėtų specifines materialiojo

kultūros paveldo funkcijas ir veiklas. HERMES sektoriaus ribų apsibrėžimas konceptualizuotas pabrėžiant kultūros paveldo identifikavimą, išsaugojimą, perdavimą ir prieinamumą, siekiant jo vertingąsias savybes išsaugoti ateities kartoms.

Tyrime pripažįstamas sektoriaus integruotas ir nehierarchinis pobūdis, todėl dėmesys sutelkiamas į pagrindinių veiklų apibrėžimą pagal funkcijų sąrašą, o ne į tradicinę hierarchinę struktūrą. Be to, jis grindžiamas prielaida, kad kiekvienos funkcijos veiklos gali skirtis priklausomai nuo kultūros paveldo tipo (kilnojamasis, nekilnojamasis kultūros paveldas arba kultūrinis kraštovaizdis). Taip pat siekiama užtikrinti aiškias apibrėžtis pritaikytas projekto tikslams, leidžiant nacionalines interpretacijas ir užtikrinant visapusiškumą bei pritaikomumą įvairiems kultūros paveldo kontekstams. Galiausiai, kaip pagrindinis veiksnys, integruojamas skaitmenizacijos aspektas, kuris apima įvairias kultūros paveldo kategorijas, remia kultūros paveldo išsaugojimą ir skatina platesnį jo įvertinimą ir pripažinimą.

Sukūrus konceptualų pagrindą materialiojo kultūros paveldo (toliau - MKP) sektoriaus apsibrėžimui, tyrimas pereina prie HERMES SS proceso projektavimo. Operaciniu požiūriu, jis sukurtas makroekonominiams rodikliams įvertinti, apibūdinantiems MKP sektoriaus dydį ir vidinę sudėtį; sudaryti detalias gamybos lenteles MKP susijusioms pramonės šakoms (įskaitant bendrąją pridėtinę vertę (BPV) ir tarpinį vartojimą (TV); teikti informaciją apie užimtumą sektoriuje ir, galiausiai, sukurti papildomą sistemą - ne būtinai tik ekonominei informacijai rinkti, pagal sektoriui būdingas kategorijas ir klasifikacijas.

HERMES SS atstovauja tiekėjo pusės *(angl. supply-side)* metodą, kuris orientuojasi į vertės kūrimą konkrečiose pramonės šakose, o ne į išlaidas pagal institucinius vienetus ar finansavimo metodus. Be to, pagrindinis jo tikslas yra aprašomasis, t.y. pateikti išsamius ekonominės veiklos, susijusios su MKP, vertinimus pagal pramonės šakas, vengiant netiesioginio ar sukeltinio poveikio kitoms pramonės šakoms skaičiavimų. Šie du aspektai išskiria HERMES SS iš kitų panašių satelitinių sąskaitų metodikų ir atveria kelią link išsamesnių vertinimų, kurie matuos šių veiklų poveikį kitoms pramonės šakoms.

Taigi, projektavimo procese pirmiausia buvo siekiama nustatyti ir klasifikuoti ekonominę veiklą, susijusią su MKP egzistavimu. Identifikavimas grindžiamas NACE Rev. 2.1 klasifikacija ir atitinkamomis įvesties - išvesties (iš IOF) šakomis, kurios visos apibendrintos specialiai pritaikytoje matricoje.

Antra, HERMES Satelitinei sąskaitai buvo pasiūlyti du moduliai, per kuriuos būtų galima pateikti MKP sektoriaus informaciją.

- **Pagrindinis modulis** teikia ekonominę informaciją, įskaitant gamybos vertę, bendrąją pridėtinę vertę *(liet. BPV)* ir kitus nacionalinių sąskaitų rodiklius. Taip pat jame pateikiama informacija apie sektoriaus veiklose dalyvaujančių asmenų užimtumą.
- **Papildomas modulis** skirtas plėtoti MKP valdančioms institucijoms, teikia informaciją apie tam tikrų kultūros paveldo elementų atsargas konkrečioje šalyje ar regione, pavyzdžiui, kultūros paveldo objektus ar statinius, institucijas, kurios administruoja su MKP susijusias veiklas (pvz., muziejus ar bibliotekas).

HERMES SS projektavimo procesas baigiasi pagrindinių dydžių (produkcijos, BPV, užimtumo) vertinimo procedūromis, susijusiomis su pagrindinėmis HERMES pramonės šakomis, kurios aprašomos tiekimo lentelėje, remiantis vidinės IOF pramonės sudėties įvertinimu.

HERMES pagrindinių pramonės šakų gamybos (produkcijos) ir BPV įvertinimo procedūra yra grindžiama dviem etapais:

1. **„Koeficiento Nr. 1“ taikymas** – jis naudojamas siekiant apskaičiuoti kiekvienos IOF veiklos šakos dalį atitinkančią NACE klasę, kurioje yra kiekviena pagrindinė pramonės šaka. Pagal HERMES pagrindinių pramonės šakų apibrėžimą, šis koeficientas, siekiant apskaičiuoti pagrindinius rodiklius (produkciją, BPV, užimtumą ir kt.), taikomas visose pramonės šakose. Jei nėra geresnio metodo, šį koeficientą galima apskaičiuoti remiantis Struktūrinės verslo statistikos *(angl. Structural Business Statistics - SBS)*

duomenimis apie gamybą, BPV ar užimtumą skirtingose NACE klasėse, kurios sudaro kiekvieną IOF šaką pagal agregaciją.

2. **„Koeficiento Nr. 2“ taikymas** – jis naudojamas siekiant įvertinti specialią NACE klasės dalį, kuri atitinka konkrečią pagrindinę pramonės šaką. Šis antrasis etapas būtinas tik toms pagrindinėms pramonės šakoms, kurių apibrėžimas neapima visos NACE klasės, o tik jos dalį (kaip nustatyta 5-ajame skyriuje).

HERMES SS metodologijos papildymui buvo parengtas procedūrų sąrašas, skirtas papildomiems skaičiavimams toms pagrindinėms pramonės šakoms, kurioms reikia platesnių vertinimų nei vien „Koeficiento Nr. 1“ taikymas, t. y. kurioms reikalingas ir „Koeficientas Nr. 2“.

Keletas pagrindinių aspektų, į kuriuos reikia atsižvelgti, norint suprasti šių procedūrų pagrindinius argumentus:

- Skiriasi šių skaičiavimų šaltiniai, tačiau juos vienija bendras kriterijus: homogeniška informacija iš visų Europos šalių ar regionų;
- Procedūros veikia kaip neprivalomas vadovas Satelitinių sąskaitų valdytojams, leidžiantis jiems pritaikyti jas prie vietos konteksto;
- Efektyviems skaičiavimams, remiantis nusistovėjusiomis kategorijomis ir apibrėžimais, būtina nustatyti Materialiojo kultūros paveldo (toliau - MKP) bazinę populiaciją. Todėl vertinimo procedūros apima specifines pagrindinių pramonės šakų populiacijų bazes.

Projektavimo procesas buvo papildytas suinteresuotųjų šalių konsultacijomis, kurios, kaip sistemingo proceso dalis, siekė surinkti įvairius požiūrius ir įžvalgas, kad būtų pagerinti metodologijos tarpiniai ir galutiniai rezultatai, užtikrintas skaidrumas ir paskatintas bendradarbiavimas.

Atitinkami suinteresuotieji asmenys buvo pakviesti į dvi konsultacines sesijas:

- Pirma konsultacija, skirta preliminariai metodologijos konsultacijai, įvyko 2024 m. lapkričio 21 d.
- Antra konsultacija, skirta pilnai išvystytos HERMES SS metodologijos patvirtinimui, įvyko 2024 m. gruodžio 17 d. (žr. 1-mą priedą – Suinteresuotųjų šalių konsultaciniai susitikimai).

Siekdami paskatinti suinteresuotųjų šalių įsitraukimą, buvo nustatyta aiški dalyvavimo schema, apibrėžianti dalyvavimo laipsnį (dalyvavimas dviejuose nuotoliniuose susitikimuose, siekiant pateikti konkretų grįžtamąjį ryšį apie pristatytus produktus) ir pasidalintų dokumentų peržiūros procesą.

Prieš abu susitikimus, likus dviems dienoms iki posėdžių, siekiant užtikrinti tikslesnes ir produktyvesnes diskusijas, dalyviams buvo išsiųsti pagrindinių ataskaitų projektai.

- Preliminari konsultacija vyko nuotoliniu būdu. Jos metu buvo pristatytas HERMES SS konceptualusis pagrindas bei materialiojo kultūros paveldo sektoriaus bei su juo susijusių ekonominių veiklų apibrėžimai. Po projekto pažangos ir rezultatų pristatymo kilo produktyvi diskusija apie pagrindinius metodologijos aspektus, kuri padėjo patobulinti konceptualų modelį ir tiksliau apibrėžti įtrauktas veiklas.
- Diskusijų metu iškilo šie svarbūs klausimai:
    - Skaitmenizuotas paveldas prieš skaitmeninį paveldą – buvo patvirtinta, kad skaitmenizacija turėtų pripažinti visas vertės grandinės funkcijas.
    - Valdymas, administravimas, švietimas ir savanorystė turėtų būti laikomi kryžminėmis funkcijomis, taikomomis visoms vertės grandinės dalims.
    - Buvo rekomenduota įtraukti tam tikrus vertinimo metodus, taip pat ir Europos masto duomenų šaltinių sąrašus.

Antroji suinteresuotųjų šalių konsultacija vyko pagal panašią struktūrą ir padėjo galutinai patvirtinti HERMES SS metodologiją.

Dalyviams buvo išaiškinti po ankstesnių konsultacijų atlikti pakeitimai bei pristatyti HERMES SS projektavimo proceso rezultatai. Šios antrosios konsultacijos metu buvo gauta vertingų

įžvalgų, padėjusių pagerinti galutinės ataskaitos struktūrą ir kai kuriuos jos turinio elementus. Kalbant apie kultūros paveldo objektų skaičių ir susijusį tankumą, nacionalinės kultūros paveldo duomenų bazės, įskaitant nacionalinius kultūros paveldo objektus, statinius / vietoves, atspindi tiksliausią statistiką, taip pat kaip ir pastatų duomenys iš nacionalinių geografinių institutų; be to, ekspertai pateikė įvairius galimus papildomus duomenų šaltinius, kurie papildė atliktą darbą. Papildoma grįžtamoji informacija iš tų suinteresuotųjų šalių atstovų, kurie negalėjo dalyvauti susitikimuose, buvo surinkta raštu.

Ši ataskaita buvo sukurta siekiant išsigryninti svarbiausias išvadas ir rekomendacijas, gautas iš pirmojoje ataskaitoje atlikto tyrimo. Ataskaita yra suskirstyta taip:
1 skyrius – Įžanga: Apibūdinamos pagrindines šio tyrimo savybės. Pateikiama Europos politinio konteksto, palaikančio kultūros paveldo ekonominio vertinimo procesą, santrauka, tikslai ir apimtis, operacinis požiūris, taip pat ataskaitos struktūra.
2 skyrius – Materialaus kultūros paveldo satelitinės sąskaitos poreikis ir tikslas: Nagrinėjama Europos politikos strategijų, kurios remia kultūros paveldo sektorių, raida, nustatant sistemas, kurios stiprina jo ekonominį, socialinį ir aplinkosaugos poveikį, tuo pačiu propaguojant materialiojo kultūros paveldo satelitinių sąskaitų įkūrimą, siekiant užtikrinti veiksmingą išsaugojimą ir finansavimą.
3 skyrius – Šiuo metu egzistuojantys požiūriai ir metodai: Šiame skyriuje apžvelgiamos analizės pagrindu parengtos sistemos, pabrėžiant jų pagrindinį įnašą ir svarbiausius veiklos klasifikavimo aspektus, vertinant jų praktiškumą kuriant materialiojo kultūros paveldo satelitines sąskaitas. Įvertintos sistemos: UNESCO kultūros statistikos sistema *(angl. UNESCO Framework for Cultural Statistics - UNESCO FCS*), ESSnet-Culture sistema *(angl. ESSnet-Culture framework (ESSnet-Culture)),* Europos Komisijos ataskaita "Kūrybinių vertės grandinių žemėlapis – kultūros ekonomikos tyrimas skaitmeniniame amžiuje" *(angl. Mapping the Creative Value Chains – A study on the economy of culture in the digital age - EC CCS),* ESPON HERITAGE sistema, Flandrijos nekilnojamojo kultūros paveldo satelitinių sąskaitų konceptualioji sistema *(angl. Conceptual Framework for Flanders Immovable Heritage Satellite Account - FLANDERS SA),* CHARTER projektas (CHARTER) ir Europos Sąjungos kūrybinių industrijų satelitinė sąskaita *(angl. Satellite Account for the European Union Creative Industries - EUIPO).*
4 skyrius – Materialiojo kultūros paveldo sektoriaus konceptualioji sistema: Šiame skyriuje pateikiama HERMES konceptualioji sistema ir aprašomi jos pagrindiniai komponentai. Pasiūloma pritaikyti materialiojo kultūros paveldo sektoriaus vertės grandinę jo unikalioms funkcijoms ir veikloms, pabrėžiant kultūros paveldo išsaugojimą, prieinamumą ir šio sektoriaus integruotą, savarankišką pobūdį, taikomą įvairioms tipologijoms. Aprašytos pagrindinės šio sektoriaus funkcijos, kurios atspindi unikalias veiklas, būdingas materialiajam kultūros paveldui (pagal tris pagrindines tipologijas: kilnojamieji ir nekilnojamieji kultūros paveldo objektai ir statiniai bei kultūrinis kraštovaizdis).
3 skyrius – Šiuo metu egzituojantys požiūriai ir metodai: Šiame skyriuje apžvelgiamos analizės pagrindu parengtos sistemos, pabrėžiant jų pagrindinį įnašą ir svarbiausius veiklos klasifikavimo aspektus, vertinant jų praktiškumą kuriant materialiojo kultūros paveldo satelitines sąskaitas. Įvertintos sistemos: UNESCO kultūros statistikos sistema *(angl. UNESCO Framework for Cultural Statistics - UNESCO FCS*), ESSnet-Culture sistema *(angl. ESSnet-Culture framework (ESSnet-Culture)),* Europos Komisijos ataskaita "Kūrybinių vertės grandinių žemėlapis – kultūros ekonomikos tyrimas skaitmeniniame amžiuje" *(angl. Mapping the Creative Value Chains – A study on the economy of culture in the digital age - EC CCS),* ESPON HERITAGE sistema, Flandrijos nekilnojamojo kultūros paveldo satelitinių sąskaitų konceptualioji sistema *(angl. Conceptual Framework for Flanders Immovable Heritage Satellite Account - FLANDERS SA),* CHARTER projektas (CHARTER) ir Europos Sąjungos kūrybinių industrijų satelitinė sąskaita *(angl. Satellite Account for the European Union Creative Industries - EUIPO).*

4 skyrius – Materialiojo kultūros paveldo sektoriaus konceptualioji sistema – Šiame skyriuje pateikiama HERMES konceptualioji sistema ir aprašomi jos pagrindiniai komponentai. Pasiūloma pritaikyti materialiojo kultūros paveldo sektoriaus vertės grandinę jo unikalioms funkcijoms ir veikloms, pabrėžiant kultūros paveldo išsaugojimą, prieinamumą ir šio sektoriaus integruotą, savarankišką pobūdį, taikomą įvairioms tipologijoms. Aprašytos pagrindinės šio sektoriaus funkcijos, kurios atspindi unikalias veiklas, būdingas materialiajam kultūros paveldui (pagal tris pagrindines tipologijas: kilnojamieji ir nekilnojamieji kultūros paveldo objektai ir statiniai bei kultūrinis kraštovaizdis).

5 skyrius – Pasiūlymas dėl materialiojo kultūros paveldo satelitinių sąskaitų (HERMES SS) – Šiame skyriuje pateikiama pasiūlyta tiekimo lentelė, susijusi tik su HERMES pagrindinėmis industrijomis, kuri tampa pagrindiniu informacijos šaltiniu HERMES SS. Skyrius prasideda paaiškinimais apie HERMES SS konceptualizaciją, tikslus ir pagrindus, skirtus makroekonominiams rodikliams įvertinti. Toliau pateikiamas projektavimo procesas, kurio metu nustatomos ir klasifikuojamos ekonominės veiklos, susijusios su materialiojo kultūros paveldo egzistavimu, remiantis NACE Rev. 2.1. ir įvesties - išvesties šakomis (IOF). Siūloma HERMES SS struktūra pateikiama kartu su lentelėmis, kurios vaizduoja du pagrindinius jos komponentus. Skyrius baigiamas išsamia HERMES SS metodika, skirta MKP sektoriaus ekonominiam poveikiui įvertinti ir aprašyti.

6 skyrius – Įvertinimo procedūros – Šiame skyriuje pateikiama išsami informacija apie metodikas ir procedūras, sukurtas pagal HERMES pagrindinėms industrijoms reikalingus skaičiavimus. Pateikus HERMES pagrindinių industrijų sąrašą, klasifikuojant tas, kurios reikalauja įvertinimų, viršijančių Koeficiento Nr. 1 taikymą, būtina naudoti Koeficientą Nr. 2; taip pat aprašomi materialiojo kultūros paveldo (MKP) baziniai duomenys, nustatyti pagal HERMES konceptualiąją sistemą, naudojant kategorijas ir apibrėžimus. Siekdami sukurti visuotinio taikymo metodiką, leidžiančią palyginti duomenis tarp įvairiausių šalių, turėtume nustatyti šią pradinę padėtį, kad vienu metu būtų galima nagrinėti kelias pagrindines pramonės šakas. Kiekvienas poskyris apima įvertinimo procedūras, susijusias su HERMES pagrindinėmis industrijomis, įskaitant jų atitinkamą NACE klasę, įvairius skaičiavimams naudojamus šaltinius, užtikrinant, kad jie suteiktų homogenišką informaciją daugelyje Europos šalių ar regionų, taip pat vietinius duomenų šaltinius, statistinius šaltinius ir institucines realijas, įvertinimo technikas ir duomenų šaltinių identifikavimą tam, kad būtų galima atlikti subnacionalinį (t.y. regioninio, vietinio lygmens) duomenų skaidymą pagal NUTS 3 lygį, užtikrinant išsamią regioninę analizę.

7 skyrius – Išvados ir tolesni tyrimai – Šiame skyriuje pateikiamos kelios svarbios išvados, atspindinčios įdomias ir naudingas įžvalgas gautas iš atlikto tyrimo ir tai, kaip buvo išspręsti kritiniai iššūkiai. Be to, pasiūlytą turinį praturtino ir papildė suinteresuotųjų šalių pateikta grįžtamoji informacija. Aptariamos iššūkių galimybės toliau plėtoti MKP satelitinių sąskaitų kūrimą ir, siekiant užtikrinti praktinį įgyvendinimą – aptariami galimi būsimi tyrimai

2 Materialiojo kultūros paveldo satelitinės sąskaitos poreikis ir tikslas

Kultūros paveldas tapo svarbia Europos ekonominės aplinkos ir politikos dalimi, atlikdamas esminį vaidmenį socialiniame ir ekonominiame vystymesi, viršijančiame savo esminę vertę. Europos politikos kontekste, kultūros paveldo diskursas buvo analizuojamas įvairiose tyrimuose (pvz., Light, 2011; Vecco, 2010)[8], taip pat tokiuose projektuose, kaip "Kultūros paveldas yra svarbus Europai" *(angl. „Cultural Heritage Counts for Europe")* (Jagodzińska ir kt., 2015) ir CHARTER projektas (Charter project, 2021). 1990-ųjų pradžioje kultūros paveldas buvo pripažintas kaip pagrindinė Europos tapatybės dalis ir tai paskatino kurti fondų programas, skirtas išsaugojimo, restauravimo projektams (Europos Sąjungos sutarties 167 straipsnis, *angl. Art. 167 of the Treaty on the Functioning of the European Union).* Atsirado naujas dėmesys tvarumui ir įtraukiajam kultūros paveldui, pabrėžiant holistinį požiūrį, apimantį tiek materialųjį, tiek nematerialųjį paveldą, kuris buvo formalizuotas Faro konvencijoje *(angl. Faro Convention)* (2005)[9]. Tai išplėtė kultūros paveldo sąvoką jį apibrėžiant taip, kad jame būtų atsižvelgiama į bendruomenių dalyvavimą ir tvarų valdymą, taip pat pabrėžiamas kultūros paveldo ryšys su socialine sanglauda ir tvariu vystymusi. Šis vertybėmis grindžiamas požiūris padarė reikšmingą žingsnį į priekį Europos Komisijai 2014 m.[10] oficialiai pripažinus kultūros paveldo tarpininkavimo vaidmenį su tokiomis įvairiomis viešosiomis politikos strategijomis, kaip regioninis vystymasis, socialinė sanglauda ir švietimas.

Pagrindiniai pranešimai iš ES yra surinkti ataskaitoje „Link integruoto požiūrio į kultūros paveldą Europai" (*angl. "Towards an integrated approach to Cultural Heritage for Europe"*, EUROPEAN COMMISSION, 2014), kuri pateikia strateginį apibrėžimą, kaip kultūros paveldas turėtų būti vertinamas ir suprantamas kaip išteklius socialinės, ekonominės ir aplinkos tvarumo srityse Europos Sąjungoje. Be to, pabrėžiama, kad kultūros paveldas yra daugialypis turtas, svarbus tiek individualiai, tiek kolektyvinei tapatybei. Šis, vertybėmis pagrįstas, požiūris į kultūros paveldą vis labiau stiprėja – tai matyti iš neseniai priimtų ES dokumentų, kurie skatina naujas Europos politikos kryptis ir rodo, kaip keičiasi kultūros paveldo samprata: ji prisitaiko prie pasaulinių pokyčių ir nuolat įgyja naujų reikšmių. Septintas Tyrimų ir technologijų programų finansavimas *(angl. The 7th Framework Programme for Research and Technology)* paskirstė lėšas projektams, kurie buvo orientuoti į kultūros paveldo apsaugą, išsaugojimą ir restauravimą. Be to, aktyviai veikė ir „Bendroji programavimo iniciatyva dėl kultūros paveldo ir pasaulio pokyčių" *(angl. Joint Programming Initiative on Cultural Heritage and Global Change)*, padėjusi koordinuoti ir sutelkti nacionalines tyrimų programas. Europos kultūros paveldo metai (2018)[11] *(angl. The European Year of Cultural Heritage)* pristatinėjo kultūros paveldą kaip tiltą tarp praeities ir ateities, pabrėžiant jo vaidmenį ekonomikos augime, socialinėje įtraukties srityje ir tvarume. Tai parodė, kaip kultūros paveldas prisideda prie tokių Europos vertybių kaip demokratija, žmogaus teisės ir įvairovė. Pastaruoju metu, „Horizontas 2020" programa remia iniciatyvas, kurių tikslas – rūpintis, išsaugoti ir kultūros paveldą padaryti prieinamu, pavyzdžiui, kaip „Naujasis Europos Bauhaus" *(angl. New European Bauhaus)* (2020),

[8] https://www.espon.eu/events/material-cultural-heritage-operationalisation-diverse-research-outcomes-policy-makers

[9] https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=199

[10] Europos Taryba (2014). 2014 m. gegužės 21 d. Tarybos išvados dėl kultūros paveldo kaip strateginio tvarios Europos ištekliaus, 8 punktas. Prieinama adresu: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=planjo:20140523-025

[11] https://culture.ec.europa.eu/policies/strategic-framework-for-the-eus-cultural-policy

kuris kultūros paveldą susieja su tvariu gyvenimu, aplinkos atsparumu ir įtrauktimi ES Žaliojoje kurse įtvirtindamas ekonominę ir socialinę kultūros paveldo vertę. Tai rodo perspektyvų požiūrį į kultūros paveldą, gerbiant tradicines vertybes, tačiau pritaikant jas prie šiuolaikinių poreikių, įskaitant klimato kaitą ir skaitmeninę transformaciją. Europos kultūros paveldo centras[12] *(angl. European Heritage Hub)* taip pat siekia skatinti, saugoti ir pagerinti Europos kultūros paveldą. Ši iniciatyva buvo įkurta "Kūrybingoji Europa"[13] *(ang. Creative Europe)* programos pagrindu, siekiant sustiprinti bendradarbiavimą tarp įvairių kultūros sektoriaus suinteresuotųjų šalių ir plėtoti tvarias praktikas, kurios padėtų išsaugoti kultūros paveldą, įskaitant kultūros paveldo vietų skaitmeninimą, prisitaikymą prie klimato kaitos ir skaitmeninių archyvų kūrimą, siekiant išsaugoti Europos kultūrinę įvairovę.

Paraleliai su šio sektoriaus reikšminga transformacija, į kurią įtraukiami aplinkos ir socialiniai aspektai, šį vystymąsi taip pat palaiko ir tarptautinės bei Europos politikos strategijos, per įvairias svarbias sistemas, kurios pateikia panašias kultūros kategorijas, tačiau akcentuoja skirtingus aspektus, įskaitant kultūros paveldą ir kūrybines pramonės šakas (pvz., UNESCO (UNESCO-UIS, 2009b), EUROSTAT (EUROSTAT & EC, 2013) ir EUIPO (EUIPO, 2019)).

Kultūros paveldo sektorius ne tik skatina ekonominį vystymąsi, kuriant darbo vietas, bet taip pat skatina investicijas, užtikrinančias, kad kultūros paveldo vietovės išliktų ekonomiškai gyvybingos, tuo pačiu išlaikant jų istorinę reikšmę. Kultūros paveldas gali turėti daugybę ekonominių poveikių, įskaitant tiesioginius, netiesioginius ir išvestinius poveikius, kuriuos sunku atskirti ir išmatuoti, iš dalies dėl riboto supratimo apie jo ekonominę rolę platesnėje ekonomikoje ir patikimų duomenų stokos. **Siekis nustatyti kultūros paveldo ekonominę vertę yra didelis iššūkis, reikalaujantis specializuotų ir pritaikytų metodologijų naudojimo.** Tarptautiniu lygmeniu, pagrindinių statistikos rodiklių ir specifinių metodikų kūrimas, skirtas matuoti tokių reikšmingų sektorių, kaip turizmas, švietimas ir sveikata, ekonominį indėlį, pritraukė kultūrinių statistikų sistematizavimą. Pagrindinės organizacijos, tokios kaip UNESCO ir UNCTAD, atliko svarbų vaidmenį apibrėžiant kultūrinį reiškinį ir su juo susijusias ekonomines bei socialines veiklas, o UNESCO kultūros statistikos sistema *(angl. Framework for Cultural Statistics - FCS)* yra viena dažniausiai naudojamų kultūrinės statistikos sistemų (UNCTAD, 2010; UNESCO, 1986, 2024; UNESCO-UIS, 2009b, 2009a).

Tradiciškai, kultūros statistikai buvo skiriama mažiau dėmesio, palyginti su kitais socialiniais sektoriais, daugiausia dėl senų nuostatų, kurios laikė kultūrines veiklas tik estetiniu ir dvasiniu aspektu (UNESCO-UIS, 2009b). Šis nepaisymas kilo dėl įvairių priežasčių, įskaitant nuomonę, kad ekonominė analizė nesutampa su kultūros veiklų esme, kurios buvo vertinamos kaip bendras, viešasis turtas, reikalaujančios valdžios finansavimo (UNESCO-UIS, 2009b). Nuo 1960-ųjų, analitikai ir statistikos specialistai ėmė vis daugiau pripažinti ryšį tarp kultūros ir ekonomikos. Kultūra pradėta laikyti tiek ekonominio vystymosi rezultatu, tiek jo varikliu, esminiu ekonominiam atkūrimui, o ne prabangos preke (UNESCO-UIS, 2009b). Be to, daugelyje išsivysčiusių šalių kultūros sektorius tapo ekonomiškai svarbesnis, ypač darbo vietų atžvilgiu, negu, kad kai kurios tradicinės pramonės šakos, reikšmingai prisidėdamas prie nacionalinių eksporto pajamų (UNESCO-UIS, 2009b).

1990-ųjų viduryje, Europos Komisija paragino valstybes nares kurti kultūros statistiką, siekiant sukurti galimybę matuoti šio sektoriaus ekonomikos augimą. Iniciatyvos, kurias atliko Europos kultūros statistikos lyderystės grupė *(angl. European Leadership Group in Culture Statistics - LEG)* ir darbo grupė Europos kultūros statistikos sistemos tinklas *(angl. European Statistical System Network on Culture - ESSnet-Culture),* siekė sukurti kultūros veiklų kategorijas pagal standartines ekonomines klasifikacijas (NACE Rev.2).

[12] https://www.europeanheritagehub.eu/

[13] https://culture.ec.europa.eu/

LEG, veikusi nuo 1997 iki 2000 metų, rekomendavo pagrindinių kultūrinių sričių ir rodiklių rinkinį, susijusį su užimtumu, finansavimu ir dalyvavimu. Po to sekė ESSnet-Culture (2009-2011), kuri buvo orientuota į suderintų duomenų, tačiau siauresnėje apimtimi, kūrimą. Nepaisant šio skirtumo, ESSnet-Culture metodika (ESSnet Culture, 2012) pateikia praktinį metodą, kaip kurti standartizuotus duomenis apie kultūrines veiklas. Eurostat dar labiau išplėtė ESSnet-Culture darbą, priėmė ir patobulino jos metodiką, siekiant pateikti išsamią kultūros statistiką, kuri yra pasiekiama per duomenų bazę ir įvairias Eurostat publikacijas[14]. 2018-ieji, Europos kultūros paveldo metai, buvo reikšmingas lūžis, paskatinęs tvirtą politinį įsipareigojimą išsaugoti ir propaguoti kultūros paveldą pasitelkiant plačias programas ir iniciatyvas. UNESCO Tematiniai kultūros rodikliai 2030 metų darbotvarkėje[15] *(angl. UNESCO Thematic Indicators for Culture in the 2030 Agenda)* siekia įvertinti kultūros ir kūrybingumo indėlį į ekonominius, socialinius ir aplinkosauginius aspektus, naudojant mišrią metodiką, apimant tiek kokybinius, tiek kiekybinius rodiklius, kuriems gali prireikti didelių išteklių. Panašiai Kultūrinių ir kūrybingų miestų stebėjimo sistema[16] *(angl. Cultural and Creative Cities Monitor)* naudoja šį mišrų metodą, siekdama nustatyti miesto teritorijas ir skatinti tarpusavio mokymąsi.

Norint geriau suprasti ir kiekybiškai įvertinti kultūros sektoriaus poveikį visuomenei, pasirinktos gerai apsvarstytos veiklos, ypač susijusios su statistinių klasifikavimo kodų prieinamumu. Šis tyrimas pabrėžia esminę, tik materialiajam kultūros paveldui būdingą vertę. Neabejotinai, materialusis kultūros paveldas žymiai prisideda prie vietos ir nacionalinių ekonomikų per turizmą, darbo vietų kūrimą ir infrastruktūros vystymą, tačiau taip pat reikalauja nuolatinių restauravimo ir apsaugos pastangų, atsieinančių didelių investicijų. Šios pastangos yra neatskiriamai susijusios su nematerialiojo kultūros paveldo žiniomis ir įgūdžiais, ypač tokiose srityse kaip tradiciniai ir istoriniai amatai. Šis ryšys tarp materialiojo ir nematerialiojo kultūros paveldo aspektų yra itin svarbus, siekiant užtikrinti tvarias restauravimo praktikas. Pabrėžiant šiuos aspektus, išryškinama ekonominė ir kultūrinė svarba išsaugant kultūros paveldą ateities kartoms, užtikrinant, kad sektorius gautų pakankamą finansavimą ir išteklius. Nors šio tyrimo dėmesys sutelkiamas į materialųjį kultūros paveldą, dar žinomą kaip apčiuopiamąjį kultūros paveldą, būtina pripažinti nematerialiojo kultūros paveldo svarbą palaikant ir atkuriant pastatytą kultūros paveldą. Tokie įgūdžiai, kaip tradiciniai amatai, ne tik išsaugo istorinius metodus, bet ir suteikia inovatyvių požiūrių į šiuolaikinius iššūkius. Pavyzdžiui, mokymas ir šių amatų dokumentavimas, galbūt per skaitmenines priemones, skatina žinių perdavimą ir užtikrina jų išlikimą.

Susitelkimas į materialiojo kultūros paveldo koncepciją apima platų fizinių objektų, struktūrų ir kultūrinės reikšmės vietų spektrą. Projektas apibrėžia materialųjį kultūros paveldą pagal UNESCO apibrėžtas[17] apčiuopiamojo kultūros paveldo kategorijas. Nors terminai „materialus“ ir „apčiuopiamas“ kultūros paveldas dažnai naudojami kaip sinonimai, „materialus“ pabrėžia paveldo objektų sudėtį ir egzistavimą, o „apčiuopiamas“ apima platesnį kultūrinės reikšmės supratimą, susijusį su fiziniais objektais ar vietovėmis. Norint geriau atskirti kultūros paveldo sąvoką kultūros satelitinių sąskaitų kontekste, sąmoningai pasirinktas terminas „materialusis kultūros paveldas“, kuris apima:

[14] https://ec.europa.eu/eurostat/web/culture

[15] https://whc.unesco.org/en/culture2030indicators/

[16] https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/cultural-creative-cities-monitor

[17] https://whc.unesco.org/en/glossary/224

• **Kultūros paveldo vietoves ir objektus**: paminklus, pastatus, komplektus, vietoves ir kraštovaizdžius, turinčius istorinę, architektūrinę, meninę, antropologinę, etnografiją ar kultūrinę reikšmę – tokius kaip šventyklos, bažnyčios, pilys, istorijos centrai, liaudies architektūra, kultūriniai kraštovaizdžiai ir archeologiniai objektai.

• **Artefaktus ir objektus (kilnojamuosius kultūros paveldo objektus)**: Tai apima įvairius daiktus, įskaitant dailiuosius, dekoratyvinius menus, etnografines kolekcijas, „istorinius" pramonės įrenginius, archeologinius objektus, archyvinius medžiagas ir rankraščius.

Nors gali atrodyti kontraversiška, materialiojo kultūros paveldo sektorių traktuoti kaip ekonominį sektorių, tačiau tai leidžia apibūdinti ekonominius srautus ir matuoti sektoriaus pridėtinę vertę. Pripažinimas jo ekonominės reikšmės nesumažina jo esminės, tik jam būdingos vertės; priešingai, tai palaiko efektyvų jo valdymą ir išsaugojimą ateities kartoms. Kaip pabrėžta ESPON HERITAGE projekte[18], nepaisant pastangų gerinti kultūros paveldo statistiką, pavyzdžiui, Europos paveldo vadovų forumo ekonominės darbo grupės[19] *(angl. Economic Task Force of the European Heritage Heads Forum)* adresuotas problemas, vis dar sudėtinga apimti jo ekonominį ir socialinį poveikį. Be to, standartizuoti kiekybiniai duomenys, įskaitant EUROSTAT rodiklius, pateikia tik ribotą kultūros paveldo ekonominės reikšmės vaizdą.

Jie padarė išvadą, kad kultūros paveldas prisideda prie visuomenės gėrovės per vertės kūrimą, darbo įgūdžius, užimtumą ir gyvenimo kokybę, tačiau, nepaisant to, dažnai būna nepakankamai įvertintas (ESPON HERITAGE, 2019). **CHARTER** projektas[20] pabrėžia, kad kelių Europos šalių pavyzdžiai rodo, jog kultūros paveldą valdančios įmonės nėra registruotos pagal NACE 91 dalį. Vietoje to, jos yra pasklidusios po įvairias NACE kategorijas ir dažnai neįtraukiamos į kultūros statistiką. Projektas pabrėžia būtinybę tobulinti NACE kodus tam, kad kultūros paveldo sektoriaus įmonės galėtų registruotis pagal specialų kultūros paveldo sektoriaus kodą arba, kad jų kultūrinis indėlis būtų pripažįstamas, kai jos yra registruotos kaip ne kultūrinio pobūdžio. Tokie patobulinimai kultūros paveldo sektoriuje turėtų užfiksuoti įvairias ir plačias veiklas (Marçal & Mignosa, 2024).

Nacionaliniai interesai, susiję su patikimų įverčių kūrimu, siekiant įvertinti kultūros paveldo ekonominį indėlį, taip pat auga. Neseniai, Didžiosios Britanijos Kultūros, žiniasklaidos ir sporto departamentas *(angl. Department for Culture, Media and Sport - DCMS)* nustatė svarbią kultūros paveldo sektoriaus problematiką, nes jis yra esminis kultūriniam išsaugojimui ir istoriniam vertinimui, tačiau jam trūksta formalios šio sektoriaus apibrėžties. Siekiant sukurti kultūros paveldo ekonominio indėlio vertinimo metodus, DCMS užsakė Alma Economics atlikti galimybių studiją (ALMA ECONOMICS, 2024). Šiuo tikslu, tyrimas siūlo laikiną esamo požiūrio pritaikymą trumpajam laikotarpiui, siekiant pereiti prie kultūros paveldo satelitinės sąskaitos ilgalaikėje perspektyvoje, taip siekiant užtikrinti tvirtą metodiką, galinčią užfiksuoti viso sektoriaus ekonominį indėlį. Panašiu būdu, Ekonomikos ir verslo tyrimų centras *(angl. Centre for Economics and Business Research)* atliko tyrimą Historic England užsakymu, vertindamas Anglijos kultūros paveldo sektoriaus ekonominį indėlį į Jungtinės Karalystės ekonomiką (CEBR, 2024). Tiesioginiai, taip pat netiesioginiai ir sukeliami poveikiai buvo įvertinti darbo vietų ir pridėtinės vertės atžvilgiu.

Vienas iš iššūkių, susijusių su materialiojo kultūros paveldo sektoriaus ekonominės reikšmės matavimu yra tas, kad šio sektoriaus ribų negalima nustatyti naudojant standartines Nacionalinių sąskaitų *(angl. National Accounting)* koncepcijas. Šis klausimas nėra išskirtinis tik materialiajam kultūros paveldui. Jis taip pat veikia kitas ekonomines ir socialines sritis, kurios yra ypač svarbios.

[18] https://archive.espon.eu/cultural-heritage

[19] https://ehhf.eu/

[20] https://charter-alliance.eu/

Sprendimas apima specifinių metodikų kūrimą, kurios pritaiko Nacionalinės apskaitos kriterijus tam, kad būtų sukurtos pritaikytos klasifikacijos ir vertinimo metodai.
Šis požiūris, žinomas kaip Satelitinė sąskaita *(toliau – SS, angl. Satellite Accounting)*, remiasi įrodytais Nacionalinės apskaitos sistemų, tokių kaip Nacionalinių sąskaitų sistema *(angl. System of National Accounts)* - 2008 (EC ir kt., 2009) ir Europos sąskaitų sistema *(angl. European System of Accounts)* - 2010 (EUROSTAT ir EC, 2013), principais.
Paprastai Satelitinės sąskaitos (SS) yra statistinės operacijos, susijusios su Nacionalinių sąskaitų centrinės struktūros *(angl. Central Framework of the National Accounts - CFNA)* pagrindais, kurios modifikuoja esamas lenteles tam, kad atitikti specifinius duomenų poreikius (EUROSTAT ir EC, 2013) *(ver. pastaba: kaip satelitas, šių sistemų veikla priklauso nuo konkretaus objekto, šiuo atveju, nuo esamų turimų duomenų, juos atitinkamai išskaidant ir pasiimant tik akualiausią jų dalį)*. Jos yra naudingos detalizuojant ekonomines veiklas, kurių negali pakankamai užfiksuoti standartinės klasifikacijos. Kai viešasis interesas tai pateisina, SS gali suteikti kelis pranašumus, įskaitant didesnį sektoriaus aprašymų detalizavimą, apskaitos sistemos išplėtimą, įtraukiant nemonetinius duomenis, ir pagrindinių sąvokų modifikavimą, kad būtų galima matuoti konkrečius dominančius reiškinius (EUROSTAT ir EC, 2013). Pasak EUROSTAT ir EC (2013), SS gali patenkinti specifinius duomenų poreikius, pateikdamos daugiau detalių, pertvarkydamos sąvokas arba teikdamos papildomą informaciją. Jos išlaiko centrinės struktūros pagrindines sąvokas, leidžiančias nuoseklias sąsajas su bendra ekonomika, naudojant gerai nustatytas sąvokas, tokias kaip gamyba ir mokesčiai.

Satelitinėms sąskaitoms būdingos kelios iš šių savybių:
- Ryšys su funkcijomis, kaip tai matyti funkcinėse satelitinėse sąskaitose;
- Ryšys su industrijomis ar produktais, kurie yra specialių sektorių sąskaitų tipai;
- Ryšys su institucijų sektoriais, dar vienas specialių sektorių sąskaitų tipas;
- Išplėtimas, įtraukiant fizinius ar kitus nemonetinius duomenis;
- Papildoma detalė;
- Papildomų sąvokų naudojimas;
- Kai kurių pagrindinių sąvokų modifikavimas;
- Naudojimas modelių arba eksperimentinių rezultatų įtraukimas.

Satelitinės sąskaitos gali būti suskirstytos į tris grupes:
- **Teminės satelitinės sąskaitos**: Pabrėžia detalią informaciją apie tam tikrus sektorius, naudojant nacionalinės apskaitos sąvokas, dažnai nesikeičiant pagrindinėms sąvokoms.
- **Sąskaitos, išplečiančios centrinę struktūrą**: Modifikuoja pagrindines sąvokas ir išplečia gamybos ribas.
- **Mišrios satelitinės sąskaitos**: Sujungia pirmųjų dviejų tipų elementus.

Turizmo satelitinė sąskaita[21] *(angl. Tourism Satellite Account - TSA)* yra pirmosios grupės pavyzdys, o Namų ūkio gamybos sąskaita[22] (angl. Household Production Account) - antrosios grupės pavyzdys, nes ji nepaiso Centrinės struktūros *(angl. Central Framework)* nustatytų ribų namų ūkio gamybai.
Centrinėje struktūroje paprastai įtraukiamos tik savininkų naudojamos gyvenamosios patalpos paslaugos, žemės ūkio gamyba asmeniniam vartojimui ir savarankiškas būstų statymas. Tuo tarpu Namų ūkio gamybos sąskaitos apima „dvi pagrindines namų ūkio veiklos rūšis: neapmokėtas paslaugas, kuriomis namų ūkio nariai naudojasi savo namuose, ir savanoriškas paslaugas“ (EUROSTAT ir EC, 2013, p. § 22.89). Mišrios satelitinė sąskaitos pavyzdys yra

[21] https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-reports/w/ks-ft-22-011
[22] https://ec.europa.eu/eurostat/web/national-accounts/database

Kūrybinių industrijų satelitinė sąskaita *(angl. Creative Industries Satellite Account developed),* kurią sukūrė EUIPO[23].

Ji siekia užfiksuoti detalią informaciją apie satelitines industrijas ir siūlo metodus, kaip matuoti savanoriškų darbų ir tam tikrų tarpinių sąnaudų, pavyzdžiui, susijusių su reklamos paslaugų gamyba savo reikmėms, pridėtinę vertę.
Kultūros satelitinių sąskaitų *(angl. Culture Satellite Accounts - CSA)* metodologijų kūrimas yra nuolatinis procesas. Kelios Europos šalys, įskaitant Prancūziją, Ispaniją[24], Italiją, Belgiją, Austriją, Daniją, Suomiją[25], Švediją, Kroatiją, Slovėniją ir Nyderlandus[26], sukūrė savo kultūros arba kūrybos industrijų satelitines sąskaitas. Kai kurios iš šių iniciatyvų yra gerai įsitvirtinusios, o kitos – visai naujos. Tačiau nacionaliniai pasiūlymai skiriasi apibrėžiant kultūros veiklas, pagrindines sąvokas ir teikiamos informacijos tipą bei apimtį. Europos Sąjungos Intelektinės nuosavybės biuro *(angl. European Union Intellectual Property Office EUIPO, 2019)* metodologinis pasiūlymas galėtų padėti standartizuoti pastangas visose šalyse, nors pripažįstama, kad tai yra labai ambicinga ir sunkiai įgyvendinama, atsižvelgiant į esamą duomenų prieinamumą.
Kultūros satelitinių sąskaitų (CSA) kūrimas Europoje žymi reikšmingą žingsnį pirmyn, pripažįstant ir kiekybiškai įvertinant (suskaičiuojant) kultūros ir kultūros paveldo sektorių ekonominę vertę. Nors CSA perteikia išsamų kultūros sektoriaus ekonominio indėlio vaizdą – įskaitant įvairias veiklas, tokias kaip nematerialusis kultūros paveldas, kūrybinės industrijos ir kultūrinės paslaugos – jos taip pat susiduria su iššūkiais, nustatant materialiojo kultūros paveldo specifinį ekonominį indėlį. Todėl, norint sukurti vieningą metodologiją nacionalinėms satelitinėms sąskaitoms visoje Europoje, kas reikalauja didelio tarptautinio bendradarbiavimo, būtina tolimesnė tyrimų plėtra. Šiuo klausimu buvo pasiekta pažangos, kuriant specifinę satelitinę sąskaitą materialiajam kultūros paveldui. 2023 m. birželį įvykęs ESPON 2030 renginys „Materialusis kultūros paveldas: įvairių tyrimų rezultatų operacionalizavimas politikos formuotojams“ *(angl. The Material Cultural Heritage: Operationalisation of Diverse Research Outcomes for Policy Makers)* paskatino dalyvius skubiai aptarti prasmingos kultūros paveldo statistikos poreikį. Diskusijose remtasi ankstesnių ESPON projektų įžvalgomis. Pagrindinis pasiūlymas buvo sukurti materialiojo kultūros paveldo satelitinę sąskaitą. Ši sąskaita suteiktų aiškesnį kultūros paveldo ekonominio indėlio supratimą ir galėtų tapti patikimesne alternatyva dabartiniams vertinimams pagal analoginius duomenis. Todėl, šie pagrindiniai akcentai pabrėžia Satelitinės sąskaitos (toliau – SS) kūrimo privalumus:

1) ji padėtų užtikrinti patikimą ir standartizuotą duomenų rinkimą, suderintą su nacionalinėmis statistikos institucijomis;
2) išplėstų ir tikslintų ESPON HERITAGE projekto konceptualiąją struktūrą;
3) EUROSTAT ekspertų grupė, atstovaujanti visoms ES valstybėms narėms, galėtų sustiprinti harmonizaciją kultūros statistikoje, panašiai kaip jau egzistuojančios Turizmo satelitinės sąskaitos;

[23] https://www.euipo.europa.eu/en
[24] https://www.ine.es/dyngs/INEbase/en/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736169169&menu=ultiDatos&idp=1254735576581
[25] https://stat.fi/en/statistics/klts
[26] https://www.cbs.nl/en-gb/longread/rapportages/2021/satellite-account-for-culture-and-media-2018

4) įtrauktų kultūros paveldo teritorinius aspektus, pabrėžiant jų vaidmenį nacionalinėje gerovėje ir ekonominiame vystymesi, taip padedant priimti pagrįstus politikos sprendimus.

Buvo atliktas reikšmingas darbas, matuojant kultūros paveldo ekonominį poveikį (pvz., ESPON HERITAGE, 2019; FLANDERS, 2019). Kultūros satelitinė sąskaita (CSA), sukurta Flandrijoje (Vanhoutte, 2019), yra ekonominis įrankis, suteikiantis išsamų būdą įvertinti kultūros sektoriaus ekonominį indėlį. Savo pagrįsta struktūra, panašia į platesnes nacionalines sąskaitas, ši CSA kiekybiškai vertina kultūros vertę, nagrinėdama įvairias kultūros sritis, įskaitant scenos menus, vaizduojamąjį meną, kultūros paveldą, literatūrą ir audiovizualinę industriją. Apibendrinant, siekdama paskatinti kultūros paveldo sektoriaus transformaciją, keičiasi ir Europos politikos aplinka kurdama įvairias struktūras, kurios nagrinėtų kultūros paveldo ekonominius, socialinius ir aplinkos aspektus. Šios struktūros palengvina politikos koordinavimą, apsaugo intelektinę nuosavybę ir pabrėžia sektoriaus vaidmenį kaip ekonominio vystymosi katalizatorių, taip pat pabrėžia poreikį turėti standartizuotus statistinius duomenis, kurie tiksliai matuotų jo indėlį. Atsižvelgiant į reikšmingą materialiojo kultūros paveldo indėlį tiek vietos, tiek nacionalinėms ekonomikoms – per turizmą, darbo vietų kūrimą ir infrastruktūros plėtrą bei į nuolatinį poreikį užtikrinti jo išsaugojimą, tampa akivaizdi būtinybė sukurti materialiojo kultūros paveldo satelitinę sąskaitą. Ši sąskaita *(vert. pastaba: ji vadinama satelitine sąskaita, nes, kaip palydovas ar satelitas, ima detalesnius duomenis iš esamų, bendresnių, statistinių duomenų)* suteiktų standartizuotus duomenis, pagerintų investicijų efektyvumą ir gilintų kultūros paveldo indėlio į visuomenę supratimą, užtikrinant, kad būtų skiriama pakankamai lėšų ir išteklių jo išsaugojimui.

3 Esami požiūriai ir metodai

Kuriant materialiojo kultūros paveldo satelitinę sąskaitą, būtina analizuoti ir integruoti esamas metodikas, skirtas sektoriaus apibrėžimui ir jo riboms nustatyti. Šioje dalyje analizuojamos įvairios skirtingų tikslų siekiančios sistemos, tačiau galima išskirti dvi pagrindines požiūrio kryptis, nustatant materialiojo kultūros paveldo ribas:

1) sistemos, sukurtos platesniems kultūros ir kūrybos industrijų sektoriams arba statistinėms sistemoms, kuriose kultūros paveldas yra ribotos apimties komponentas, dažnai susijęs su viena kultūrine sritimi (UNESCO FCS; ESSnet-Culture, EUIPO, EC CCS);
2) kultūros paveldui skirtos sistemos, kurios sutelkia dėmesį tik į kultūros paveldą, nurodydamos jo veiklas arba siūlydamos metodus įvertinti jo ekonominį poveikį (ESPON HERITAGE, CHARTER, FLANDERS SA).

Abu požiūriai dažnai remiasi vertės grandinės koncepcija, analizuojančia ir sužyminčia žemėlapyje kultūros arba kultūros paveldo sektorių. Šiame skyriuje pateikiama analizuotų sistemų santrauka, akcentuojant pagrindinius jų įnašus ir svarbiausius veiklos klasifikavimo aspektus, vertinant jų naudingumą kuriant materialiojo kultūros paveldo satelitinės sąskaitos metodologiją, atsižvelgiant į pragmatizmo lygį. Nors šie, šiuo metu taikomi požiūriai yra įvairūs ir kartais nesuderinami, jie suteikia vertingą pagrindą ir įžvalgas kuriant HERMES SS konceptualiąją struktūrą.

3.1 Kultūros sistemos

3.1.1 2009 m. UNESCO Kultūros statistikos sistema *(angl. UNESCO - Framework for Cultural Statistics - UNESCO UNESCO FCS)*

2009 m. UNESCO Kultūros statistikos sistema *(angl. UNESCO Framework for Cultural Statistics - UNESCO-UIS, 2009b),* toliau **UNESCO FCS**, buvo sukurtos siekiant suteikti išsamų ir pritaikomą požiūrį į įvairių kultūrinių veiklų, prekių ir paslaugų matavimą, pripažįstant sektoriaus sudėtingumą ir poreikį subalansuoti tarptautinį palyginamumą su nacionalinėmis ir regioninėmis specifikomis. Sistema remiasi UNESCO Visuotinės kultūrinės įvairovės deklaracijos *(angl. UNESCO's Universal Declaration on Cultural Diversity)* kultūros apibrėžimu, kuris pripažįsta *„kultūrą kaip savitą dvasinių, materialinių, intelektinių ir emocinių visuomenės arba socialinės grupės bruožų rinkinį, ir, kad ji apima, be meno ir literatūros, gyvenimo kartu socialinėje grupėje būdus, vertybių sistemas, tradicijas ir įsitikinimus“* (UNESCO, 2001).

UNESCO FCS remiasi kultūrinės srities koncepcija, kuri apima ne tik formaliąsias industrijas, bet ir neformalias bei socialines veiklas. Šis platus požiūris apima ir pripažįsta, kad kultūra nėra tik ekonominės veiklos produktas, bet ir socialinės bei neformalios veiklos produktas. Atsižvelgiant tiek į materialiuosius, tiek į nematerialiuosius kultūros aspektus, sistema padeda geriau suprasti sudėtingus kultūrinių veiklų tarpusavio ryšius. UNESCO FCS *(liet. Kultūros sistemų sistema)* išskiria pagrindines kultūros sritis, kurios sudaro struktūrinį pagrindą kultūros industrijų, veiklų ir praktikų supratimui bei vertinimui:

- **Kultūros ir gamtos paveldas:** muziejai, archeologiniai objektai ir istorinės vietovės, kultūriniai peizažai ir gamtos paveldas.
- **Pasirodymai ir šventės:** scenos menai *(ang. performing arts)*, muzika, festivaliai, mugės ir šventės.
- **Vaizduojamasis menas ir amatai:** dailė, fotografija ir amatai.
- **Knygos ir spauda:** knygos, laikraščiai ir žurnalai, kiti spausdinti leidiniai, bibliotekos ir knygų mugės.
- **Audiovizualinė ir interaktyvi žiniasklaida:** filmai ir vaizdo įrašai, TV ir radijas, internetinės tinklalaidės bei vaizdo žaidimai.
- **Dizainas ir kūrybinės paslaugos:** mados dizainas, grafikos dizainas, interjero dizainas, kraštovaizdžio dizainas, architektūros paslaugos ir reklamos paslaugos.

Ir, kaip pagrindinė universalioji kultūrinė sritis:

- **Nematerialusis kultūros paveldas:** žodinės tradicijos ir išraiškos, ritualai, kalbos ir socialinės praktikos.

UNESCO FCS šias sritis išskiria kaip pagrindines kultūros sektoriaus dalis. Be šių sričių, apibrėžiamos trys universaliosios sritys, kurios taikomos visoms kultūrinėms sritims:

- **Švietimas (išsilavinimas, edukacija):** vertybių ir įgūdžių įgijimas ir perdavimas iš kartos į kartą.
- **Archyvavimas ir išsaugojimas:** kultūrinių formų kaupimas, saugojimas, konservavimas ir valdymas.
- **Įranga ir pagalbinės medžiagos:** kultūros produktų ir veiklų įrankiai, susiję su palaikančiomis industrijomis ir papildomomis paslaugomis.

Be to, paminimos dvi papildomos susijusios sritys, kurios apima sektorius, turinčius kultūrinių elementų, tačiau nėra vien tik kultūrinės veiklos:

- **Turizmas:** vykdoma paklausos poreikiu, vartotojų apibrėžta veikla, susijusi su visomis kultūrinio sektoriaus sritimis.
- **Sportas ir rekreacija:** veiklos, susijusios su sportu, fiziniu pasirengimu ir gerove, fizine rekreacija arba veikla, atliekama malonumui ar atsipalaidavimui, kuri pritraukia, linksmina ar stimuliuoja.

Norint pabrėžti kultūrinių veiklų ir procesų tarpusavio priklausomybę, sistema pristato kultūros ciklą, kuris 1986 metais buvo įdiegtas UNESCO FCS. Tai penkių etapų ciklinis modelis, atspindintis įvairias kultūros kūrimo, gamybos ir sklaidos fazes. Šis požiūris pakeičia tradicinį hierarchinį modelį ir leidžia užfiksuoti visus indėlinius procesus, susijusius su kultūros kūrimu, paskirstymu, gavimu, naudojimu, vertinimu, supratimu ir išsaugojimu, sutelkiant

dėmesį į visų veiklų ir išteklių supratimą, reikalingų idėjų realizavimui į kultūrinius produktus ir paslaugas. Kultūros ciklo etapai yra:

1. **Kūrimas:** idėjų ir turinio sukūrimas bei autorystė, taip pat vienkartinių kūrinių sukūrimas.
2. **Gamyba:** atkuriamos (pakartotinai gaminamos) kultūrinės formos, taip pat specializuotos priemonės, infrastruktūra ir procesai, naudojami joms įgyvendinti.
3. **Sklaida:** kultūriniai, dažniausiai masiškai gaminami produktai, pristatomi tiek tiesiogiai vartotojams, tiek per parodas.
4. **Eksponavimas (parodos) / Priėmimas / Perdavimas:** susijęs su kultūrinės patirties teikimu auditorijai, leidžiant arba parduodant riboto laiko prieigą prie kultūrinių veiklų. Perdavimas susijęs su žinių ir įgūdžių perdavimu, kuris dažnai vyksta neformalioje aplinkoje.
5. **Vartojimas / Dalyvavimas:** auditorijos ir dalyvių veiklos, susijusios su kultūrinių produktų vartojimu ir dalyvavimu kultūrinėse veiklose bei patirtimis.

Sistema reikalauja, kad kiekviena veikla būtų klasifikuojama tik vieną kartą, net jei ji natūraliai susijusi su keliais domenais. Taip pat pripažįstama, kad kultūros ciklo fazės gali persidengti arba būti praleistos kai kuriose kultūrinėse veiklose, arba kai kurios fazės gali būti sujungtos, arba nebūti tam tikroje srityje. Pavyzdžiui, kultūros ir gamtos paveldo srityje, kūrimo fazė paprastai laikoma įvykusia praeityje, o veiklos dažniausiai susitelkia aplink dvi pagrindines fazes: „Eksponavimą ir perdavimą“ bei „Vartojimą / dalyvavimą“ ypač svarbiems nematerialiojo paveldo objektams, statiniams ar vietovėms.
Šiuo metu yra peržiūrimas **UNESCO FCS**, nes jo nauja laida numatyta 2025 m. Pagal esamą juodraštinį projektą (UNESCO, 2024), naujoji sistema pristato tris pagrindines naujoves: ji nustato vieningą kultūrinių statistikų ir socioekonominių tyrimų apimtį kultūros ir kūrybinių ekosistemų viduje, harmonizuodama sąvokas ir statistinius veiksmus, siekiant užtikrinti geresnį duomenų palyginamumą. Be to, ji priima modulinį, kontekstui jautrų požiūrį, leidžiantį šalims pritaikyti metodikas pagal savo unikalius kultūrinius kontekstus ir išteklius. Galiausiai, ji yra struktūrizuota į du papildomus dokumentus: konceptualųjį rėmą, apibrėžiantį kultūros ekosistemą ir klasifikacijos gaires kultūros ir kūrybos ekosistemos indėlio kiekybiniam matavimui.

PAGRINDINIŲ SAVYBIŲ SANTRAUKA

• 2009 m. UNESCO kultūros statistikos sistema *(angl. UNESCO Framework for Cultural Statistics)* pateikia pragmatišką kultūros apibrėžimą. Kultūros ciklo struktūra pabrėžia kultūrinių veiklų tarpusavio ryšį ir svarbą atsižvelgiant tiek į rinkos, tiek į ne rinkos veiklas.
• Kultūros ciklo sąvoka jau buvo naudojama kai kurių UNESCO šalių narių ir siekia sekti visas veiklas, reikalingas idėjoms realizuoti į kultūrinius produktus ir paslaugas.
• Kultūros sritys tarpusavyje nesikerta, o nematerialusis kultūros paveldas – tai horizontali (arba tarpsritinė) dimensija, tuo tarpu kultūros ciklo etapai gali persidengti.
• Tai suteikia struktūrą, skirtą lyginamosioms duomenų rinkimo sistemoms, tačiau atsižvelgia į nacionalines ir regionines specifikas bei kintamumą.
• Pripažįstama, kad empiriniai duomenys ne visada yra lengvai prieinami visoms šalims.
• Siekiant išvengti dvigubo skaičiavimo ir atsižvelgiant į tai, kad nėra tarptautiniu mastu priimto kultūrinio turizmo apibrėžimo, turizmas laikomas susijusia sritimi.
• Kalbant apie kultūros paveldo sritį, daroma prielaida, kad dauguma veiklų yra susijusios su eksponavimo, perdavimo ir vartojimo / dalyvavimo fazėmis, kadangi kūrimo etapas, galima sakyti, jau įvyko praeityje.
• UNESCO FCS pripažįsta kultūros paveldo vertę kaip socialinį gėrį ir siūlo metodus veikloms, vykstančioms kultūros paveldo vietovėse ir jų vertei įvertinti, pavyzdžiui, remiantis lankomumo duomenimis, gaunamomis pajamomis iš kultūros objektų ar turizmo išlaidomis ir t.t..

Tačiau šiuos metodus riboja sunkumai atskiriant kultūrinį turizmą nuo bendrojo turizmo bei apklausų duomenys.

3.1.2 2012 m. ESSnet-Culture (Europos statistikos sistemos tinklas kultūrai) sistema (ESSnet-Culture)

ESSnet-Culture sistema (ESSnet Culture, 2012), toliau ESSnet-Culture, remiasi LEG-Culture požiūriu, integruodama kai kuriuos patobulinimus ir pažangą kultūros statistikos sistemose, suteikdama išsamų ir lyginamąjį Europos lygmens pagrindą. Siūlomas požiūris padeda peržiūrėti esamą LEG-Culture sistemą ir palyginti ją su UNESCO FCS, leidžiant apibrėžti sistemos ribas ir įtraukti arba neįtraukti tam tikras veiklas. Šio požiūrio tikslas – nustatyti siauresnes sektoriaus ribas, tačiau sukurti praktiškesnį konceptą, pagrįstą NACE rev.2 klasėmis duomenų rinkimui.

Sekant UNESCO FCS, pagrindiniai principai, kuriais grindžiamas ESSnet-Culture, yra:

1) lygiavertis kultūrinių sričių atstovavimas. Tai reiškia, kad viena sritis neprioretizuojama kitos atžvilgiu.
2) meninės kūrybos laikymas pagrindine veikla, pripažįstant, kad kūryba yra bet kurios kultūrinės veiklos pagrindas arba esminė savybė.

ESSnet-Culture sistema suskirstyta į dešimt kultūrinių sričių ir šešias pagrindines funkcijas:

Kultūrinės sritys

• Kultūros paveldas
• Archyvai
• Bibliotekos
• Knygos ir spauda
• Vizualiniai menai
• Sceniniai menai *(angl. performing arts)*
• Audiovizualinė ir multimedijos kūryba
• Architektūra
• Reklama
• Meno dirbiniai/ amatai *(angl. art crafts)*

Kultūrinės funkcijos

• Kūryba: Meninių idėjų, turinio ir originalių kultūrinių produktų kūrimas.
• Gamyba / leidyba: Originalių kūrinių pavertimas prieinamais produktais ir paslaugomis.
• Platinimas / Prekyba: Sukurtų ir pagamintų darbų prieinamumo užtikrinimas vartotojams.
• Išsaugojimas: Kultūros paveldo išsaugojimas, apsauga, restauravimas ir priežiūra.
• Švietimas (išsilavinimas, edukacija): Formalus ir neformalus švietimas kultūros srityje.
• Valdymas / Reguliavimas: Veiklos, palaikančios kultūrinius veiksmus, operatorius ir erdves.

ESSnet-Culture metodas, siekiant suderinti su ankstesnėmis LEG-Culture ir UNESCO sukurtomis sistemomis, grafiškai pritaiko ciklinį modelį, tačiau pagrindinis dėmesys skiriamas suderinamumo su esamais standartais užtikrinimui ir naujų kultūros apibrėžimų įvedimo ribojimui. Tai minimalus, tačiau tvirtas ir realistiškas požiūris, pagrįstas bendrais standartais ir esamomis klasifikacijomis. Sistema neapima kai kurių veiklų dėl duomenų kokybės ir prieinamumo poreikio, taip pat pagrindinių kultūrinės veiklos (meninės ir kultūrinės raiškos ir vertybių) apibrėžimo kriterijų. Palyginti su LEG-Culture ir UNESCO FCS, čia buvo įtraukti du svarbūs papildymai: Reklama ir Meno dirbiniai kaip naujos sritys, o Valdymas / Reguliavimas - kaip nauja funkcija. UNESCO FCS labiausiai išsiskiria pagalbinių veiklų, pvz., švietimo ir reguliavimo veiklų, perklasifikavimu į funkcijas.

Atsiradus ESSnet-Culture, ji sukūrė tarpsektorinę duomenų bazę Eurostato sistemoje, kuri teikia prieigą prie įvairių kultūros statistikos duomenų ir yra pateikiama atskiroje Eurostato svetainės skiltyje.

PAGRINDINIŲ SAVYBIŲ SANTRAUKA

• ESSnet-Culture sistema remiasi UNESCO FCS, tačiau yra pritaikyta Europos kontekstui. Ji skiriasi tuo, kad neįtraukia gamtos paveldo, sporto ir turizmo, o sutelkia dėmesį į 10 atskirų kultūros sričių.

• Tai praktinis požiūris į kultūros statistiką, kuris remiasi esamais standartais ir klasifikacijomis. Siekiant užtikrinti duomenų kokybę, nustatomos griežtos ribos, neįtraukiant tam tikrų veiklų.

• Sistema orientuota į esamus Europos duomenų šaltinius, kuriuos išnagrinėjusi padarė išvadą, kad ES suvienodinti duomenų rinkimai nepakankamai apima kultūrines sritis, dėl ko trūksta kokybiškų duomenų.

3.1.3 2017 m. Europos Komisijos ataskaita apie kūrybinių vertės grandinių žemėlapį (EC CCS)

Europos Komisijos ataskaita „Kūrybinių vertės grandinių žemėlapis – studija apie kultūros ekonomiką skaitmeninėje eroje“ *(angl. “Mapping the Creative Value Chains – A study on the economy of culture in the digital age”)* (Europos Komisija, Švietimo, jaunimo, sporto ir kultūros generalinis direktoratas ir kt., 2017, toliau - EC CCS), tiria, kaip skaitmeninės technologijos keičia kultūros ir kūrybos sektorius *(angl. Cultural and Creative Sectors - CCS)* Europoje. Skaitmeninimas veikia kiekvieną CCS vertės grandinės etapą – nuo kūrybos iki vartojimo – atneš-damas tiek iššūkių, tiek galimybių. Jis leidžia naujas auditorijų įtraukimo formas ir įveda papildomus veikėjus, nesumažindamas tradicinių vaidmenų, taip padidindamas vertės grandinės sudėtingumą. Tyrimas naudoja modelį, norėdamas kultūros ir kūrybos sektoriuje (CCS) išanalizuoti keturias pagrindines funkcijas: kūrybą, gamybą, sklaidą / prekybą ir eksponavimą / priėmimą – bei įtraukia partnerystes dėl papildomų prekių ir paslaugų su kitais sektoriais. Siekiant atspindėti įvairialypumą CCS viduje ir apimti visas sektoriuje esančias veiklas ir veikėjus, vertės grandinės analizė buvo atlikta pagal subsektorius, atsižvelgiant į šias kultūrines ir kūrybines sritis: vaizduojamieji menai, scenos menai, kultūros paveldas, meno dirbiniai / amatai, knygų leidyba, muzika, kinas, televizija ir radijas bei multimedija. Nors skaitmeninimas paveikė visas šias sritis, jis nepakeitė esamų vaidmenų, bet įvedė naujus, padidindamas bendrą sudėtingumą. Šio tyrimo pagrindinis modelis remiasi ESSnet-Culture sistema CCS vertės grandinių analizei, tačiau siekia papildyti ją UNESCO 2009 metų kultūros statistikos sistema, siekiant apimti platesnes ekonomines veiklas, tokias kaip gamyba ir pagalbinės prekės ir paslaugos, kurios nepakankamai atsispindi ESSnet-Culture sistemoje. Atsižvelgiant į tai, kad HERMES sutelkia dėmesį į materialųjį kultūros paveldą, tyrimo analizė buvo orientuota į kultūros paveldo vertės grandinę.

Kultūros paveldas užima unikalią vietą platesniuose kultūros ir kūrybos sektoriuose, todėl jam reikalingi atskiri analizės ir politikos metodai. Skirtingai nei kituose sektoriuose, kur nuolat kuriamas naujas turinys, kultūros paveldas dažnai kyla iš praeities ir apima tiek materialias (pvz., pastatai), tiek nematerialias (pvz., tradicijos) sudedamąsias dalis. Nors kultūros paveldo vertė yra vieša, dažnai, siekiant jo išsaugojimo, jis reikalauja viešojo investavimo. Dėl skaitmeninimo, kultūros paveldas tapo labiau prieinamu, išplečiant auditorijos pasiekiamumą per skaitmeninius archyvus, internetines duomenų bazes ir virtualias patirtis. Nors asmeninė patyriminė patirtis ir toliau išlieka esmine kultūros paveldo vertės dalimi, skaitmeninė prieiga sudaro platesnio įsitraukimo sąlygas ir padeda jo išsaugojimui bei tyrimams. Kultūros paveldo pripažinimas pirmiausia remiasi apsauga, o ne ekonominiu pelnu. Oficialus kultūros paveldo statusas apsaugo kultūrinius turtus nuo rinkos spaudimo, tačiau, dėl savo patrauklumo turizmui ir vietos plėtrai, jis taip pat gali padidinti jų ekonominę vertę. Kultūros paveldo vertės kūrimo procesą sudaro keturi pagrindiniai etapai – kūryba, gamyba, sklaida / prekyba ir eksponavimas / priėmimas – kiekvienas atspindintis unikalius ekonominius ir simbolinius kultūros paveldo vaidmenis:

• **Kūryba:** oficialus pripažinimas, kuris didina simbolinę vertę, pritraukia lankytojus ir padeda vietos ekonomikos augimui.
• **Gamyba:** apima kultūros paveldo išsaugojimą ir priežiūrą - ar tai būtų fizinis priežiūros procesas, ar viešos prieigos palengvinimas.
• **Sklaida / prekyba ir eksponavimas / priėmimas** įtraukia visuomenę per muziejus, festivalius ir kitus renginius, prisidedant tiek prie kultūrinės, tiek prie ekonominės vertės. Muziejai gauna pajamas iš bilietų pardavimo, prekių, licencijavimo ir patalpų nuomos, o alternatyvūs finansavimo šaltiniai, pvz., rėmimas ir finansavimas per mini projektus, padeda kompensuoti viešojo finansavimo mažėjimą. Kultūros paveldo komercializavimas yra susijęs su meno ir senienų rinka bei nekilnojamuoju turtu. Kultūros paveldo veiklos skatina vietos ekonomiką, ypač per turizmą ir tvarų vystymąsi. Be pagrindinių veikėjų, tokių kaip muziejai, įvairios pagalbinės institucijos stiprina žinias, saugumą ir visuomenės prieigą prie kultūros paveldo. Tai apima tyrimų centrus, profesionalias organizacijas ir ICT specialistus, kurie skatina skaitmeninimą ir visuomenės įsitraukimą, ypač per internetinius ir socialinės žiniasklaidos kanalus.
Tyrimas kultūros paveldo vertės grandinėje apibrėžia pagrindinius veikėjus, analizuodamas jų vaidmenis kuriant vertę bei jų tarpusavio ryšius. Egzistuoja esminis skirtumas tarp tiesioginių ekonominių pelnų iš kultūros paveldo, gautų per pajamas generuojančius modelius, tokius kaip muziejai ir kultūros paveldo objektai bei platesnio kultūros paveldo vaidmenis, tokio kaip turizmo išteklius ir vietos socioekonominei plėtros įrankis. Nors šios institucijos generuoja pajamas, jų pagrindinė misija yra viešoji: išsaugoti ir suteikti prieigą prie kultūros paveldo. Analizuojant kultūros paveldo rinką, būtina pripažinti viešųjų institucijų dominuojantį vaidmenį, ypač todėl, kad didelė dalis šio sektoriaus per visą vertės grandinę priklauso nuo viešojo finansavimo. Pastaruoju metu atsirado nauji verslo modeliai, paremti skaitmenine inovacija, kurie leidžia muziejams ir paveldo vietovėms pasiūlyti naujas, išskirtines paslaugas ir leidžia naujoms institucijoms dalyvauti rinkoje viršijant tradicines, fizines vietas.

PAGRINDINIŲ SAVYBIŲ SANTRAUKA

• Atsižvelgiant į kultūros paveldo tipologijų ir vertės grandinės pramonės organizavimo skirtumus, tyrime pateikiami du kartografavimo tipai: vienas susijęs su materialiuoju nekilnojamuoju kultūros paveldu, o kitas – su kilnojamuoju materialiuoju kultūros paveldu.
• Tyrimas pabrėžia, kad kultūros paveldas, dažnai sukurtas praeityje, turi unikalius išsaugojimo poreikius ir reikalauja konkrečiai situacijai pritaikyto požiūrio, palyginti su kitomis CCS sritimis.
• Skaitmeninės technologijos keičia kiekvieną kultūros ir kūrybos sektorių (CCS) vertės grandinės etapą, įvedant naujus vaidmenis, didinant sudėtingumą ir leidžiant platesnį auditorijos įsitraukimą. Nauji verslo modeliai, įskaitant licencijavimą ir skaitmeninį turinį rodo besikeičiančius požiūrius į kultūros paveldo valdymą.
• Tyrimas pateikia veiklas kiekvienai iš identifikuotų funkcijų ir skirsto jas į pagrindines funkcijas, pagalbines funkcijas ir papildomas prekes bei paslaugas.
• Be veiklų sąrašo ir jų ryšio su funkcijomis, analizė didelę reikšmę teikia dalyvaujančių veikėjų, jų vaidmens ir tarpusavio ryšių vertės grandinėje aprašymui.

3.2 Kultūros paveldo metodologijos ir struktūros

3.2.1 ESPON HERITAGE tikslinė analizė (ESPON HERITAGE)

„Materialusis kultūros paveldas kaip strateginis teritorinio vystymosi išteklius: poveikio žemėlapio sudarymas naudojant bendrus Europos socio-ekonominius rodiklius“ *(angl. “Material Cultural Heritage as a Strategic Territorial Development Resource: Mapping Impacts Through a Set of Common European Socio-economic Indicators”)* projektas (ESPON HERITAGE, 2019) (toliau - ESPON HERITAGE), siekė kvantifikuoti materialaus kultūros paveldo ekonominį poveikį

per pastaruosius penkerius metus, nustatant palyginamuosius rodiklius, siekiant įvertinti šio sektoriaus poveikį vietos ir nacionalinėms ekonomikoms.
ESPON HERITAGE tyrimas buvo pagrįstas vertės grandinės požiūriu, siekiant nustatyti priklausomas veiklas ir jų tolesnes transakcijas. Tyrimas apėmė įvairius sektorius, įskaitant archeologiją, architektūrą, muziejus, bibliotekas ir archyvus, turizmą, statybos, nekilnojamojo turto, pagalbines prekes ir paslaugas, ICT bei draudimą ir, koncentruojantis į ekonominį indėlį, buvo parengti trys pagrindiniai rodikliai: užimtumas, bendroji pridėtinė vertė ir apyvarta. Be to, tyrimas atsižvelgė į kultūros paveldo savanorystės ir viešojo sektoriaus išlaidas.
Siekiant nustatyti bazinę palyginamąją materialiojo kultūros paveldo populiaciją, buvo pritaikyta operatyvinė apibrėžtis, apimanti tiek nekilnojamąjį, tiek kilnojamąjį kultūros paveldą, pripažintą pagal nacionalinius ir regioninius registrus bei teisiškai apsaugotą, įrašytą į kultūros paveldo sąrašus (tačiau teisiškai neapsaugotą) bei į „istorinių“ pastatų fondą. Tačiau, siekiant išvengti dvigubo skaičiavimo, buvo įtraukti tik pastatai, sukurti iki 1919 m., nes įrašyti ir apsaugoti pastatai dažnai jau patenka į šią kategoriją. ESPON HERITAGE metodika apima koeficientų taikymą (pvz., iki 1919 m. pastatytų pastatų procentą), siekiant nustatyti apyvartos, pridėtinės vertės arba užimtumo dalį įvairiuose ekonomikos sektoriuose (apibrėžtuose pagal NACE klases), kurie turėtų būti apskaitomi MKP sektoriuje. Šis tyrimas yra žingsnis link bendro duomenų rinkimo, apdorojimo ir pristatymo stebėjimo sistemos kūrimo visose Europos šalyse ir regionuose, atlikus duomenų rinkimą 11-koje pasirinktų šalių ir regionų. Be to, be tikslinės analizės, projekto metodologija buvo taikyta Švedijoje (ESPON SWEDEN, 2020), kuri pabrėžia, kad kultūros paveldo sektorius sudaro apie 1 % BVP įvairiose šalyse, daugiausia per du pagrindinius sektorius: turizmą ir pastatų restauravimą. Kadangi tyrimas atskleidžia reikšmingą materialiojo kultūros paveldo ekonominę naudą, jis taip pat pabrėžia ir tai, kad reikalingos nuolatinės investicijos į kultūros paveldo išsaugojimą bei turtingo Europos kultūros paveldo reklamavimą, rėmimą.

PAGRINDINIŲ SAVYBIŲ SANTRAUKA:

• Materialusis kultūros paveldas įvairiose Europos šalyse apibrėžiamas skirtingai, todėl reikia bendros operatyvinės apibrėžties. Projektas pritaikė materialiojo kultūros paveldo apibrėžtį pagal tris pripažinimo tipus: įrašytą ir teisiškai apsaugotą, įrašytą, bet teisiškai neapsaugotą ir „istorinių“ pastatų fondą. Paskutinė kategorija apima iki 1919 metų pastatus, neįtraukiant įrašytų ir apsaugotų pastatų, siekiant išvengti dvigubo skaičiavimo, tačiau ši kategorija gali neatspindėti visų šalių nacionaliniuose teisės aktų ar registravimo sistemose.
• Vertės grandinės požiūris buvo priimtas kaip teorinė praktika, siekiant nustatyti ekonominius sektorius ir veiklas, susijusias su materialiuoju kultūros paveldu.
• Projektas naudoja koeficientus, siekiant įvertintų ekonominį indėlį, priskiriamą materialiajam kultūros paveldui, tačiau, kai kuriais atvejais, kai šie koeficientai nėra pasiekiami, reikalingos alternatyvos.

3.2.2 Konceptualioji 2018 metų Flandrijos nekilnojamojo kultūros paveldo satelitinei sąskaitos struktūra (FLANDRIJOS SS)

Šis tyrimas (Vanhoutte, 2019), toliau vadinamas FLANDRIJOS SS, apibrėžia satelitinės sąskaitos konceptualiąją struktūrą, kuri matuoja tiesioginį nekilnojamojo kultūros paveldo ekonominį poveikį. Šis požiūris siekia nustatyti esamas spragas dabartiniame duomenų rinkimo procese ir spręsti jas ateityje, taip pat orientuojasi į ekonominių veiklų, susijusių nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga, restauravimu, valdymu, plėtra ir vartojimu, analizę.
Tyrimas išryškina kelias esamų kultūros paveldo ekonominio poveikio tyrimų silpnąsias puses. Pirmiausia, gamtos paveldas dažnai yra nepakankamai nagrinėjamas. Antra, dėmesys dažnai sutelkiamas tik į tiesiogines kultūrines veiklas, pamirštant reikšmingus netiesioginius

su turizmu susijusius veiksmus, tokius kaip transportas ir apgyvendinimas. Galiausiai, ekonominės veiklos, susijusios su nekilnojamuoju kultūros paveldu nepakankamai atspindimos nacionaliniuose apskaitos įrašuose, nes jos nėra atskirai identifikuojamos esamuose klasifikacijose, tokiose kaip NACE. Kai kurie tyrimai bando įvertinti nekilnojamojo kultūros paveldo ekonominį poveikį analizuodami tiek pasiūlą, tiek paklausą. Tačiau paklausos pusė dažnai yra siaurai orientuota tik į turizmą ir laisvalaikio veiklas, neatsižvelgiant į kitas galimas panaudojimo formas arba ekonomines transakcijas, tokias kaip nekilnojamasis turtas. Be to, Flandrijos pasiūlyme nurodoma, kad esamus tyrimus sunku palyginti dėl didelių metodologinių skirtumų ir, kad duomenų rinkimas - dėl statistikos trūkumo - didžiulis iššūkis.
Siekiant išanalizuoti sektorių, tyrimas priima vertės grandinės koncepciją, nustatydamas šiuos pagrindinius etapus, pritaikytus kultūros paveldui: kūryba, gamyba, paskirstymas ir prekyba, prieiga ir eksponavimas ir vartojimas. Be to, su šiuo sektoriumi yra susijusios šios veiklos: reglamentavimo valdymas ir tyrimai, švietimas bei mokymai. Apibūdinamos kiekvieno iš šių etapų funkcijos ir nustatomi pagrindinės veiklos ir suinteresuotosios šalys, kurių santrauką pateikiame žemiau.

• **Kūryba:** veikla, susijusi su turto pripažinimu kultūros paveldu tiek per jo paskelbimą tokiu ar teisinės apsaugos požiūriu, tiek atliekant preliminarius kultūros paveldo vertės tyrimus (preliminarios studijos, inventoriai, publikacijos ir kt.).

• **Gamyba**: tai apima ne tik statybą ar plėtrą, bet ir kultūros paveldo priežiūrą bei atkūrimą. Tai apima viską nuo kultūros paveldo objektų apsaugos iki savanoriškų veiklų valdymo, techninių ir „istorinių“ konsultacijų bei kt. Tokiais atvejais, kaip kraštovaizdžiai, vietovės, tai gali apimti priežiūrą, kurią vykdo arba ūkininkai arba, pavyzdžiui, archeologinių vietovių atveju, kaip dalį objekto išsaugojimo ir priežiūros tai gali apimti ir sodininkystės darbus

• **Paskirstymas ir prekyba**: tai apima veiklas, susijusias su vystytojais, kurie perka pastatus, juos restauruoja, taip pat pardavimus, kuriuos vykdo nekilnojamojo turto agentai ir net notarinius mokesčius, susijusius su šiomis transakcijomis.

• **Eksponavimas ir prieiga**: veiklos, kurios suteikia galimybę susipažinti su nekilnojamuoju kultūros paveldu (architektūriniai, archeologiniai ir kraštovaizdžio objektai) ir suteikia viešąją prieigą. Tai apima sklaidos veiklas ir tiesioginę prieigą (prie fizinio objekto) arba netiesioginę prieigą (laikinos parodos, ekskursijos, inauguracijos ar virtualios publikacijos).

• **Reglamentavimo valdymas**: tai apima veiklas, susijusias su reguliavimo sistemų kūrimu ir valdymu (įskaitant finansavimą), konsultacijas (pvz., nevyriausybinės organizacijos) ir valdymo užduotis, kurios nebuvo įtrauktos į ankstesnius ryšius.

• **Tyrimai, švietimas (išsilavinimas, edukacija) ir mokymai**: tyrimai (kurie gali būti susiję su kūrybos etapu), švietimas ir mokymai.

• **Vartojimas**: kultūros paveldas gali būti vartojamas, kai jis yra sukurtas, pagamintas ir suteikiama galimybė juo pasinaudoti. Vartojimą suprantame kaip prekių ar paslaugų naudojimą poreikių patenkinimui, todėl atsižvelgiama į šiuos naudojimo tipus: lankytojai, susitikimo vietos, darbo vietos, produktų / paslaugų gamyba (turizmui, žurnalistikai, audiovizualinei gamybai – pavyzdžiui, filmams, arba žemės ūkio gamybai – maistui ar žaliavoms, susijusioms su kultūriniu kraštovaizdžiu ir pan.) arba įkvėpimas naujiems produktams (kūrybinės industrijos – žaidimai, architektūra, reklama ir pan.), poilsis ir atsipalaidavimas, tautinės tapatybės kūrimas, gyvenamosios vietos kūrimas, vietos ženklinimas. Turistų vartojimas paprastai skirstomas į išlaidas, patirtas lankymo vietoje (įėjimo mokesčiai, gidai ir kt.) ir į išlaidas už jos ribų (transportas, apgyvendinimas, apsipirkimas, maistas ir kt.). Vartojimas gali vykti tiek vietoje, tiek virtualiai.

PAGRINDINIŲ SAVYBIŲ SANTRAUKA

• Vietoj “iš viršaus į apačią” požiūrio (nuo klasifikacijų iki sektoriaus), siūlomas “iš apačios į viršų” požiūris (klasifikacijos apibrėžimas pagal sektorių).

• Pateikiama labai išsami refleksija apie nekilnojamojo kultūros paveldo vertės grandinę

(veikėjus, veiklas ir kt.) ir sektoriaus sugeneruotą vertę.
• Jo taikymas trumpuoju laikotarpiu yra sudėtingas dėl dabartinio duomenų trūkumo.

3.2.3 CHARTER projektas (CHARTER)

CHARTER projektas[27], finansuojamas pagal Erasmus + programą, siekia pergalvoti ir pagerinti kultūros paveldo vaidmenį, pritaikant švietimą prie besikeičiančių šio sektoriaus poreikių. Tam vienas pagrindinių projekto tikslų buvo sektoriaus žemėlapio sudarymas ir struktūravimas, sukuriant išsamų modelį, apibrėžiantį kultūros paveldo sektoriaus apimtį, dinamiką ir ribas, pagrįstą nustatytais kultūriniais, ekonominiais ir profesiniais principais (Charter projektas, 2021). CHARTER tikslas buvo sukurti modelį, apibrėžiantį kultūrinį paveldą pagal esamus pagrindinius principus ir politiką. Šis modelis siekia būti holistiniu, leidžiančiu atlikti tiek ekonominius, tiek socialinius poveikio vertinimus. Projektas atlieka kritinę esamų modelių ir vertės grandinės analizę, kurią naudoja UNESCO FCS, ESSnet-Culture, ESPON HERITAGE ir EC CCS. Dėl to pagrindinė problema, kilusi iš tyrimo, yra ta, kad tradiciniai modeliai, tokie kaip vertės grandinės, yra riboti tik ekonominiais rodikliais, nes jie taiko griežtas, linijines struktūras, kurios nepaiso kultūros paveldo socialinės, cikliškos ir ekosisteminės prigimties, nepakankamai įvertindamos jo vaidmenį formuojant socialinius normatyvus, sprendimų priėmimą ir gyvenimo būdus.
CHARTER siūlo „ekosisteminį“ metodą, pabrėžiantį cikliškumą ir tarpusavyje susijusio kultūros paveldo pobūdį. Šis požiūris teikia pirmenybę žmogiškajai ir socialinei naudai, bet ne ekonominiams rodikliams, o tai rodo, kad kultūros paveldas yra tarpusavyje susijusi ekosistema. Šiame modelyje kultūrinis paveldas apima tiek materialius, tiek nematerialius išteklius ir pabrėžia veiklų pusiausvyrą platesniame socialiniame kontekste. CHARTER analizė pabrėžia dabartinių ES klasifikacijų, kurios sumažina kultūros paveldą iki konkrečių tipologijų, pvz., muziejų ar paminklų, apribojimus, o platesnę kultūrinę veiklą riboja iki pagalbinių ar ekonominių vaidmenų (pvz., turizmo).

Konsorciumas nustatė, kad ES ekonominės veiklos rodikliai nepaiso kultūros paveldo intrinzinės socialinės ir aplinkos vertės, o sutelkiami tik į kiekybiškai išmatuojamus rezultatus ir, kad būtina gerinti duomenų rinkimą, siekiant geriau atspindėti kultūros paveldo indėlį į visuomenes vertės. Siekiant geriau atspindėti kultūros paveldą, CHARTER išnagrinėjo kelis modelius. Pirmasis modelis, vadinamas „Rygos modeliu“, sulaukė kritikos už tai, kad jis nevisiškai atspindi dinamišką santykį tarp žmonių ir kultūros paveldo arba neatsako į su kultūros paveldu susijusius iššūkius. Jo vizualinis atvaizdavimas su kryptinėmis rodyklėmis buvo suvoktas kaip prieštaraujantis jo numatytai cikliškai prigimčiai. Pagalbinės ekonominės veiklos, nors ir pripažintos kaip naudingos, vis tiek buvo laikomos periferinėmis kultūros paveldo darbo dalimis. Galutinis pasiūlytas modelis vaizduoja kultūros paveldą kaip „bendrąjį gėrį“. CHARTER modelis pabrėžia kultūros paveldo potencialą didinti visuomenės gerovę remiantis tokiais tyrimais, kaip ESPON HERIWELL (Charter projektas, 2023). Jis teigia, kad socialinė gerovė yra susijusi su dalyvavimu kultūros pavelde, kur paveldėtų išteklių sąveikos kokybė formuoja suvokimus apie kultūrinius ir ekologinius pokyčius. Šis supratimas padeda formuoti ateities išteklių valdymą, pripažįstant kultūros paveldo vaidmenį formuojant tapatybės ir priklausymo jausmą.
Buvo identifikuotos trys pagrindinės funkcijos:
• **Pripažinimas**: Veiklos, susijusios su kultūros paveldo identifikavimu ir oficialiu apsaugos užtikrinimu.

[27] https://charter-alliance.eu/

• **Išsaugojimas *(angl. Preservation and Conservation)*:** Veiksmai, užtikrinantys ilgalaikį kultūros paveldo saugojimą, įskaitant priežiūrą, restauravimą ir nematerialaus kultūros paveldo išsaugojimą.
• **Gerinimas ir naudojimas *(angl. Enhancement and use)*:** Pastangos padaryti kultūros paveldą prieinamą, suprantamą ir naudojamą visuomenei.
Šias pagrindines funkcijas palaiko tyrimai ir plėtra / švietimas (išsilavinimas, edukacija), valdymas bei politikos formavimas. Bendrai, šios funkcijos sugrupuoja kultūros paveldo veiklas, suformuodamos sistemą, kuri atspindi sektoriaus sudėtingumą ir tarpusavio priklausomybę. Šios funkcijos apibrėžia vaidmenis ir užimtumą, nustatydamos pagrindinius tikslus. Operatyviniame lygmenyje darbai ir užduotys apibūdinamos pagal būtinus įgūdžius ir žinias (Charter projektas, 2023).

PAGRINDINIŲ SAVYBIŲ SANTRAUKA:

• Dabartiniai ekonominiai rodikliai ir linijiniai modeliai yra nepakankami pilnam kultūros paveldo vertės įvertinimui. Siekiant geriau iliustruoti kultūros paveldo indėlį, būtini patikimi, palyginami duomenys visose ES valstybėse narėse.
• Ekosistemos modelis palaiko labiau subalansuotą ir įtraukesnį kultūros paveldo reprezentavimą, pripažįstant jo ir bendruomenių tarpusavio priklausomybę.
• Modelis į kultūros paveldą žiūri kaip į žiedinį procesą, panašų į ekosistemą, kai visuomenė nuolat kuria ir vartoja savo kultūros paveldą. Šis švelnaus fokusavimo metodas yra skirtas peržengti griežtas ribas, parodydamas, kaip kiekviena funkcija daro įtaką ir palaiko kitas.

3.3. Satelitinė Kultūros ir kūrybinių industrijų sąskaita

3.3.1 Europos Sąjungos kūrybinių industrijų satelitinių sąskaitų metodika (EUIPO)

Europoje, pirmąjį išsamų Europos metodikos pasiūlymą dėl kultūros ir kūrybinių industrijų satelitinių sąskaitų kūrimo pateikė Europos Sąjungos Intelektinės Nuosavybės Biuras *(angl. European Union Intellectual Property Office - EUIPO, 2019).* EUIPO tikslas yra tiksliai atspindėti visus ekonominius srautus, susijusius su kūrybinėmis veiklomis per apskaitos sistemą, glaudžiai susijusią su EUROSTAT ir EC nustatyta Centrine Nacionalinių Sąskaitų Sistema *(angl. Central Framework of the National Accounts - CFNA)* (EUROSTAT ir EC, 2013). Be to, siekiama pateikti informaciją apie sektoriaus neekonominius kintamuosius, siekiant geriau suprasti jo veikimo pagrindus ir svorį visoje ekonomikoje bei Europos visuomenėje. Nors EUIPO kalba apie kūrybines industrijas, kartais jis taip pat mini kultūros industrijas. Iš tikrųjų sektoriaus apibrėžimas remiasi tuo, ką ESSnet-Culture pasiūlė 2012 m. kultūros statistikai. Todėl pagrindinis EUIPO indėlis nėra sektoriaus apibrėžime. Šiuo aspektu EUIPO apsiriboja veiklų, kurios iš esmės sutampa su tomis, kurias pasirinko ESSnet-Culture nustatymu ir jų susiejimu su NACE Rev.2 klasifikacijos klasėmis. Priešingai, EUIPO išsamiau ir giliau apdoroja įtraukimo ir vertinimo kriterijus, kurie turėtų būti taikomi jo satelitinėse sąskaitose, kartais nukrypdama nuo to, kas yra priimta Centrinėje Nacionalinių Sąskaitų Sistemoje. Be to, EUIPO išsamiai apibūdina informaciją, kurią turėtų pateikti kūrybinių industrijų satelitinės sąskaitos. EUIPO indėlis gali būti apibūdintas pagal keletą kriterijų skirtų apskaityti kūrybinių paslaugų gamybą ir pasiūlymus, kaip įvertinti tam tikrų veiklų pridėtinę vertę, kurios, pagal metodiką, priklauso kūrybinių industrijų sričiai:
• **Pirma,** EUIPO siūlo apskaityti būdingų pramonės šakų (anksčiau nustatytų) pagrindinę ir antrinę veiklą, taip pat būdingų kultūros paslaugų teikimą, teikiamą nebūdingose pramonės šakose. Tačiau metodologijoje trūksta aiškaus sektoriui būdingų paslaugų identifikavimo.
• **Antra,** EUIPO metodika nukrypsta nuo Centrinės Nacionalinių Sąskaitų Sistemos *(angl.*

Central Framework of the National Accounts - CFNA) kriterijų, apskaičiuodama sektoriaus gamybą, įskaitant pagalbines veiklas ir kapitalo formavimą, kurį vykdo nebūdingos industrijos. EUIPO konkrečiai nurodo reklamos veiklas ir programinės įrangos kūrimą savo reikmėms.
• **Trečia,** metodika pateikia kelias metodikas, skirtas nemokamų arba subsidijuotų kultūros paslaugų įvertinimui, nesvarbu, ar veiklos, iš kurių jos kyla, yra finansuojamos per reklamą, vartotojų duomenų gavimą iš įmonės, siūlančios paslaugas ar savanoriško darbo indėlius iš namų ūkių. Šios praktikos labai paplitusios kultūros srityje, ypač sklaidos ir audiovizualinio turinio internete ir nėra priežasčių jų neįtraukti į kūrybinių industrijų gamybą. Norint įtraukti šias veiklas į sąskaitos sritį, EUIPO privalo atlikti kai kuriuos Centrinės Nacionalinių Sąskaitų Sistemos pagrindinių apskaitos principų pakeitimus, taip interpretuodama, kad namų ūkiai taip pat dalyvauja gamyboje arba, kad įmonės vykdo socialines pervedimų rūšis į namų ūkius, kas yra paskirstymo operacija, kuri CFNA yra išskirtinė tik viešosioms administracinėms arba pelno nesiekiančioms institucijoms, kurios tarnauja namų ūkiams.
• **Ketvirta,** EUIPO taip pat siūlo įtraukti į kultūros sritį visas veiklas, nepriklausomai nuo jų teisėto ar neteisėto pobūdžio; visų pirma, EUIPO sankcionuoja visos veiklos, susijusios su intelektinės nuosavybės teisių pažeidimu, apskaitą.
Šie pakeitimai apskaitos principuose, pagal kuriuos veikia CFNA, reiškia gamybos ribos išplėtimą CFNA, Kūrybinių Industrijų Satelitines Sąskaitas *(angl. Satellite Account of the Creative Industries)* įtraukiant į trečią satelitinių sąskaitų grupę pagal Kanados Statistikos ir UNECE klasifikaciją (Statistics Canada ir UNECE, 2019). Tai yra satelitinių sąskaitų tipas, kuris apjungia du tikslus: detaliai apibūdinti teminę sritį (kultūrą) ir modifikuoti CFNA kriterijus, kad į matavimo sritį būtų įtrauktos veiklos, kurios, nors ir generuoja ekonominę vertę, nėra įtrauktos į BVP CFNA. Galų gale, EUIPO pasiūlymas pasižymi itin ambicingu satelitinių sąskaitų rezultatų diapazonu, įskaitant visą sąskaitų seką visiems svarbiems instituciniams sektoriams, kas lemia šiuos agregatus kiekvienam sektoriui:
• Galutinės vartojimo išlaidos (P3); faktinis galutinis vartojimas (P4) ir socialiniai pervedimai natūra (D63) kaip šalutiniai produktai
• Dabartiniai (einamieji) pervedimai (D75)
• Disponuojamos pajamos (B6g) ir pakoreguotos disponuojamos pajamos (B7g)
• Grynasis fiksuoto kapitalo formavimas (P51g)
• Taupymas (B8g)
• Importas (P7) ir eksportas (P6), tiek tarp, tiek už ES ribų.
Apibendrinant, EUIPO pasiūlymas pasižymi savo ambicija, kurią autoriai aiškiai pripažįsta ir pateisina dėl susidomėjimo kuriant integruotą statistikos rinkinį svarbiame šiuolaikinės ekonomikos sektoriuje. EUIPO ataskaita nurodo, kad *„kai kurie šios ataskaitos pasiūlymai reikalauja statistinės informacijos, kurios nėra visose ES valstybėse narėse“* ir siūlo, kad *„sekantys žingsniai būtų susiję su pilotinio projekto įgyvendinimu, kuris įsteigtų CISA vienoje ar dviejose ES valstybėse narėse“* (EUIPO, 2019, p. 8).

3.4. Kiti požiūriai

Šiam tyrimui taip pat buvo peržiūrėti kiti šaltiniai, kurie patys nesudaro sistemų ar metodikų, tačiau atskleidžia jų praktinį taikymą ar analizę. Tai galioja ALMA ECONOMICS 2024 studijai (ALMA ECONOMICS, 2024), kuri, remdamasi Jungtinės Karalystės kontekstu, peržiūri skirtingas metodikas, skirtas kultūros paveldo sektoriaus ekonominiam vertinimui: dinaminį žemėlapiavimą *(arba kartografavimą)*, SIC-SOC žemėlapiavimą, didžiųjų duomenų analizės patirtį ir tai, ką jie vadina kultūros satelitinių sąskaitų patirtimi, tarp jų – ESPON HERITAGE sistemą. Šios metodikos nėra tarpusavyje išskirtinės ir galėtų būti net papildančios viena kitą, taikant jas kartu. Tame pačiame regioniniame kontekste, Ekonomikos ir verslo tyrimų centras *(angl. Centre for Economics and Business Research)* neseniai atliko tyrimą, skirtą *“Istorinės Anglijos”* (angl. „Historic England“) organizacijai, siekiant įvertinti kultūros paveldo sektoriaus

ekonominį indėlį ir poveikį Anglijoje (CEBR, 2024). Ši studija tiria Anglijos kultūros paveldo vaidmenį Jungtinės Karalystės ekonomikoje, įskaitant duomenis apie tiesioginį indėlį į BVP ir užimtumą, taip pat netiesioginį poveikį per tiekimo grandines ir darbuotojų išlaidų sukeltą poveikį kultūros paveldo sektoriuje.

Tyrime ne tik analizuojamas tiesioginis JK kultūros paveldo sektoriaus indėlis į BVP ir užimtumą, bet ir vertinamas netiesioginis ir sukeliamas paveldo sektoriaus veiklos daugiklis. Analizėje naudojami Duomenų biuro *(angl. Office for National Statistics)* duomenys ir apima ekonominius rodiklius įvairioms pramonės šakoms, kurios klasifikuojamos pagal Standartinę pramonės šakų klasifikaciją *(angl. Standard Industrial Classification - SIC).* Ekonominių duomenų rinkimui ir žemėlapiavimui ji naudoja SIC sistemą; Standartinę profesijų klasifikaciją *(angl. Standard Occupational Classification - SOC)* ji naudoja tam, kad susietų kultūros paveldo sektoriaus užimtumą su SIC pramonės šakomis ir įvertintų ekonomines charakteristikas bei poveikį nacionaliniu ir regioniniu lygiu. Galiausiai, siekiant kiekybiškai įvertinti didesnį kultūros paveldo sektoriaus veiklos poveikį, ji naudoja vidinius įvesties - produkcijos modelius. Taip pat buvo peržiūrėti kai kurie satelitinių sąskaitų metodologijos pritaikymai kultūros sektoriuje. Šis darbas nebuvo baigtinis, nes, suprantama, kad satelitinių sąskaitų taikymas nacionaliniu lygmeniu yra skirtas ne tarptautinei metodikai pasiūlyti, o kiekvienos šalies kontekstui būdingai praktinei problemai spręsti. Iš apžvelgtų atvejų nustatyta, kad jie daugiausia pagrįsti UNESCO FCS ir ESSnet-Culture sistemomis. Tarp jų yra satelitinės sąskaitos Ispanijoje, Baskų krašte, Portugalijoje, Suomijoje ir Nyderlanduose.

Taikant ispanų, baskų ir portugalų sąskaitas, nustatytas UNESCO FCS pasiūlytos vertės grandinės metodologijos įgyvendinimas. Vertės grandinės taikymu Ispanijos satelitinėje sąskaitoje, remiantis UNESCO pavyzdžiu, siekiama nustatyti konkrečias ekonomines veiklas kiekvienai domeno ir vertės grandinės funkcijų sankirtai. Šiuo atveju, taikant jas kultūros paveldo sričiai, funkcijos „kūrimas“, „gamyba“, „prekyba ir platinimas“, taip pat pagalbinės funkcijos neturi susijusių veiklų.

Baskų krašto sąskaitoje, dėl sunkumų atskiriant veiklas tarp funkcijų, vertės grandinė buvo supaprastinta sujungiant „kūrimo“ ir „gamybos“ funkcijas. Suomijos ir Nyderlandų sąskaitose, remiantis turimais duomenimis, negalima nustatyti ar buvo taikytas vertės grandinės požiūris. Kalbant apie išanalizuotą apimtį, visas šias sąskaitas galima apibūdinti kaip kultūrines satelitines sąskaitas, tačiau Nyderlandų patirtis išplečia savo SS apimtį, suteikdama ypatingą svarbą ir žiniasklaidai. Šioje satelitinėje sąskaitoje kai kurie subdomenai, tokie kaip „archyvai“ ar „bibliotekos“, išnyksta kaip specifinio domėjimosi sritys, tuo tarpu „audiovizualiniai“ ir „žiniasklaida“ yra įtraukiami specialiai, o „švietimui“ suteikiama svarbesnė rolė, įtraukiant jį kaip specifinį domeną.

Nekomercinės veiklos, tokios kaip parduotuvės ar kavinės, susijusios su muziejais, taip pat įtraukiamos į šios SS apskaitą. Šios veiklos taip pat galėtų būti apskaitomos kitose CSA taikymo srityse, nors jų metodikose to konkrečiai nenurodyta. Paprastai CSA priskiria kultūrines veiklas į plačias kategorijas, dažnai leidžiančias nematerialiojo kultūros paveldo komponentui užgožti materialiojo kultūros paveldo ekonominį indėlį. Tai apsunkina materialiojo kultūros paveldo indėlio visapusišką įvertinimą platesniame kultūriniame kontekste.

3.5. Modelių vertinimas: indėlis ir įžvalgos kuriant materialiojo kultūros paveldo satelitinę sąskaitą

3.5.1 Esamų modelių indėlis kuriant materialiojo kultūros paveldo satelitinę sąskaitą

Per pastaruosius du dešimtmečius, kultūros sektoriui buvo skiriama vis daugiau statistikos dėmesio. Pavyko padaryti reikšmingą pažangą kultūros fenomeno statistikos apibrėžtyje, apibrėžiant sektoriaus charakteringas veiklas ir pasiūlant statistikos sistemą, kuri nuosekliai

atspindėtų kultūros veiklas, ypač – tačiau ne tik – jų ekonominį aspektą. Kultūros paveldas, o ypač materialusis kultūros paveldas, taip pat susilaukė savo dėmesio, nes yra Europos institucijų ypatingos apsaugos objektas (Europos Komisija, 2014: 2), o dėl savo pobūdžio veikia kaip kultūrinės veiklos variklis (UNESCO, 2009) ir kaip kitos ekonominės veiklos, ypač turizmo, katalizatorius (ESPON, 2019).

Europos Komisija (2014) ir ESPON HERITAGE (2019) pabrėžė poreikį turėti išsamesnius ir integruotus duomenis apie kultūros paveldo ekonominę vertę, nes šiuo metu galimi tik daliniai vertinimai, o ES mastu duomenų trūksta. Be Eurostato inicijuotų pastangų kurti reguliarius Europos kultūros sektoriaus statistinius duomenis, siekiant pateikti išsamesnius duomenis, įskaitant kultūros paveldo sektorių, ir geriau suprasti kultūros paveldo realų ir potencialų vaidmenį politikos formavime, taip pat yra poreikis sukurti ir specialią materialiojo kultūros paveldo satelitinę sąskaitą, kuri nustatytų kriterijus integruotai ir nuosekliai statistinei apžvalgai, suderintai su pagrindine Nacionalinių sąskaitų *(angl. Central Framework)* struktūra.

Tačiau, šios metodikos kūrimas negali ignoruoti pasiekimų tiek kultūros sektoriuje apskritai, tiek materialiojo kultūros paveldo srityje. Šie pasiekimai, trumpai apžvelgti ankstesnėje šios ataskaitos dalyje, yra įvairūs ir ne visada suderinami; vis dėlto, jie atstovauja vertingą startinę poziciją ir patirtį. Šioje dalyje pateikiamas esamų metodikų naudingumo vertinimas. Esamų metodikų vertinimas prasideda nuo pripažinimo, kad jos siekia įvairių tikslų (arba jų derinių). Kai kurios teikia sąvokų rinkinį, padedantį suprasti ir apibrėžti veiklas kultūros sektoriuje (UNESCO FCS; ESSnet-Culture) arba apibūdina jos vertės grandines (EC CCS). Kitos siekia to paties tikslo, tačiau šiek tiek platesne apimtimi: kūrybines industrijas (UNCTAD, 2010). Trečioji grupė siekia sukurti integruotą statistikos sistemą, kuri apibūdintų ekonomines veiklas, susijusias su jau apibrėžtu sektoriumi (EUIPO). Kitos sistemos sutelkia dėmesį tik į kultūros paveldo sektorių, kad arba identifikuotų veiklas, kurios jį sudaro (CHARTER), arba pasiūlytų metodus, kaip įvertinti jo ekonominį poveikį (ESPON HERITAGE). Galų gale, visos šios sistemos suteikia vertingų įžvalgų, kaip sukurti materialiojo kultūros paveldo satelitinę sąskaitą. Tačiau būtina nustatyti ribas tarp grupių ir atskirti, kurios gali vaidinti svarbesnį vaidmenį kaip šios sąskaitos pirmtakai.
Pirmoji klasifikacija skiria kultūros ar kūrybinių industrijų sektorius nuo labiau specializuoto materialiojo kultūros paveldo sektoriaus. Vertinant šių pasiūlymų naudingumą, būtina suprasti, kad pirmieji suteikia kultūros paveldui labai ribotą erdvę, paprastai susijusią su viena kultūrine sritimi. Pavyzdžiui, UNESCO FCS apibrėžia šešias specifines kultūrines sritis ir keturias skersines sritis, iš kurių viena yra pavadinta „Kultūros ir gamtos paveldas“. Pagal šį požiūrį, kultūros paveldo sektorius būtų sumažintas iki veiklų vykdomų muziejuose, archeologinėse ir „istorinėse“ vietovėse, kultūriniuose kraštovaizdžiuose ir gamtos pavelde. Kadangi UNESCO FCS pasiūlo empirines nuorodas šių veiklų nustatymui pagal tarptautines veiklų klasifikacijas, materialiojo kultūros paveldo apskaita pagal šį kriterijų būtų apribota veiklomis, kurios klasifikuojamos kaip „Muziejų veikla ir „istorinių“ vietovių valdymas“ ir „Botanikos ir zoologijos sodų bei gamtos rezervatų veikla“ Tarptautinėje standartinėje pramonės klasifikacijoje (*angl. International Standard Industrial Classification).* Taip pat tikėtina, kad būtų įtraukta mažesnė „Antrinių prekių mažmeninė prekyba“ ir „Kūrybinė, menų ir pramogų veikla“ kategorijų dalis. Šis požiūris nepakankamai apibrėžia tikslą pateikti išsamią ir detalią materialiojo kultūros paveldo ekonominių srautų reprezentaciją, susijusią su kultūros paveldo egzistavimu, valdymu ir įtaka. Iš tikrųjų tai primena apie sunkumus dėl materialiojo kultūros paveldo sektoriaus apibrėžimo nustatymo. Skirtingai nuo kultūros sektoriaus, kuriame veiklos sudarančios šį sektorių gali būti apibrėžiamos pagal savo prigimtį ir bendras charakteristikas (kūrybiškumą, intelektinės nuosavybės teisių apsaugos galimybes arba ryšį su tradiciniu menu, sampratą), materialusis kultūros paveldo sektorius gali būti apibrėžiamas tik kaip veiklų rinkinys, susijęs su jau identifikuotu kultūros paveldu. Žvelgiant iš šios perspektyvos, neatrodo

tinkamas sprendimas šį sektorių sieti tik su muziejų, archeologinių vietų ir panašių institucijų vykdomomis veiklomis.
Kitas būtinas materialiojo kultūros paveldo satelitinės sąskaitos pirmtakų klasifikavimas apima jos pragmatiškumo laipsnį. Nustatyti, kaip pragmatiškai buvo priartėta prie statistikos sistemos kūrimo nėra paprasta ir tai negali būti išspręsta tik nurodant dizainerio išreikštus ketinimus. Todėl būtina nustatyti keletą vertinimo kriterijų.

Siūlomi šie kriterijai:
a) Tai, kiek sistemos nustato aiškias empirines nuorodas į konceptualias veiklos kategorijas, kurias jos siūlo. Šiuo atžvilgiu naudingumas yra didesnis, jei naudojamos empirinės nuorodos atitinka tarptautinę veiklų, produktų ar profesijų klasifikaciją.
b) Tai, kiek siūloma sistema yra pagrįsta tvirta ekonominės apskaitos sistema, kaip tarptautiniu mastu pripažintomis ir plačiai patvirtintomis nacionalinės apskaitos sąvokomis.
c) Tai, kokiu mastu siūlomos su sektoriumi susijusių apskaitos dydžių įvertinimo procedūros, naudojant duomenų šaltinius turimus visose arba daugumoje šalių, kurioms taikoma sistema.

1 lentelėje apžvelgiama, kokiu mastu pasirinktos peržiūrėtos sistemos atitinka kriterijus. Pirmajame stulpelyje („sektoriaus taikymo sritis“) papildomai nurodomas sektorius, kuriam siūloma kiekviena sistema. Antrame stulpelyje nurodoma, ar sistemoje siūlomas atskiras sektoriaus atskyrimas, ar daroma prielaida, kad jis jau egzistuoja.

1 lentelė. Peržiūrėtų sistemų lyginamoji analizė pagal vertinimo kriterijus

Sistema	Sektoriaus apimtis	Sektorių ribų apsibrėžimas	Ryšys su standartinėmis ekonominės veiklos kategorijomis	Ryšys su standartinėmis produktų kategorijomis	Ryšys su įprastų profesijų kategorijomis	Sąvokos ir matavimo principai	Satelitinės sąskaitos struktūra	Praktinis požiūris, skaičiavimo metodai ir sąmatos
UNESCO FCS	Kultūra	Taip	Taip	Taip	Taip	Ne	Ne	Ne
ESSnet-Culture	Kultūra	Taip	Taip	Taip	Taip	Taip	Ne	Ne
EUIPO	Kūrybinės industrijos	Taip (adaptuota pagal ESSnet-Culture)	Taip	Ne	Ne	Taip	Taip	Taip (teoriškai)
EC CCS	Kultūriniai ir kūrybiniai sektoriai	Taip	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne
ESPON HERITAGE	Materialusis kultūros paveldas	Taip	Taip (ne baigtinis)	Ne	Ne	Ne (arba labai nesistemingas)	Ne	Taip
Flanders SS	Nekilnojamasis kultūros paveldas	Taip	Ne	Ne	Ne	Taip (iš dalies)	Taip	Taip (nelabai detalūs)
CHARTER	Kultūros paveldas	Taip	Ne (naudojamas EUROSTAT)	Ne	Ne (naudojamas EUROSTAT)	Ne	Ne	Ne

Sektoriaus apibrėžimo ir apimties analizė

Sektoriaus apibrėžimas yra bendras visoms metodikoms, nors kai kuriais atvejais šis apibrėžimas nėra visiškai originalus. UNESCO FCS tikriausiai yra viena iš įtakingiausių metodikų šiuo klausimu, nes ji nustato sektoriaus padalijimą į įvairius domenus ir tvarko kiekvieno domeno veiklas pagal vertės grandinę ar ciklą. Tačiau, kaip jau buvo paaiškinta, UNESCO FCS

naudingumas yra ribotas, nes jos apimtis yra orientuota į visą kultūros sektorių, kuris yra gerokai platesnis nei materialus kultūros paveldas.
EUIPO taip pat išsiskiria iš kitų metodikų, nes tai yra vienintelė metodika, siūlanti integruotą satelitinių sąskaitų struktūrą. Be to, ši pasiūlymo apimtis yra labai išsami ir apima beveik visus elementus, kuriuos satelitinės sąskaitos prideda prie Nacionalinės apskaitos (sektoriui būdingos klasifikacijos, kai kurie apskaitos koncepcijų pakeitimai, kad būtų atsižvelgta į sektoriaus ypatumus, pasiūlymas sukurti pilną sąskaitų seką kiekvienam iš institucinių sektorių pagal Centrinę nacionalinių sąskaitų sistemą *(ang. Central Framework of National Accounts)* ir kt.). Ypač vertinga yra išsami EUIPO metodų analizė, kuria galima įvertinti tam tikras vertę generuojančias veiklas, kurios paprastai yra neįtraukiamos į Centrinę nacionalinių sąskaitų sistemą. Tarp jų ypač verta paminėti nemokamą materialiojo kultūros paveldo sklaidą per tokias platformas kaip Vikipedija (angl. Wikipedia) arba YouTube.
Dvi ypatybės trukdo EUIPO pasiūlymo naudingumui, materialiojo kultūros paveldo satelitinės sąskaitos tikslų požiūriu. Viena vertus, jo nuoroda yra kūrybinių industrijų ansamblis. Kita vertus, EUIPO autoriai aiškiai įspėja, kad dabartinis statistinių duomenų trūkumas trukdo ją įgyvendinti daugumoje šalių, ir rekomenduoja metodikos konsolidavimo procesą pradėti nuo bandomųjų tyrimų serijos.

Flandrijos SS, kultūros paveldo specifinėms metodikoms, yra ypač išsami sektoriaus konceptualaus apibrėžimo požiūriu, tačiau ji neapima tokiu pat gyliu metodų, leidžiančių įvertinti agregatų, apibūdinančių ekonominį ir socialinį sektoriaus matmenį, vertę. CHARTER susiduria su ta pačia problema: nors jo konceptualus apibrėžimas susijęs su kultūrinio paveldo veiklomis yra itin įdomus, tačiau ekonominė apskaita atrodo sudėtingesnė, ypač atsižvelgiant į kultūrinės statistikos vystymosi apribojimus.
Tam tikra prasme, ESPON HERITAGE yra pragmatiškiausias iš visų peržiūrėtų ir geriausiai tinkantis materialiojo kultūros paveldo sektoriui. Ji pateikia išsamią šaltinių ir procedūrų apžvalgą, kuriuos galima taikyti vertės pridėjimo įvertinimui pagal pasirinktus veiklos sektorius. Kai kurios ESPON HERITAGE savybės galėtų būti patobulintos, ypač netobulas ryšys tarp teorinio veiklų konceptualizavimo sektoriuje ir galutinių veiklų šakų, kurios buvo atrinktos statistinei apžvalgai, pasirinkimo. Kita ESPON HERITAGE metodikos savybė, kuriai reikėtų patobulinimų yra jos priklausomybė nuo struktūrinės verslo statistikos ekonominių kintamųjų, susijusių su pasirenkamais sektoriais, vertinimo. Šis pasirinkimas reiškia, kad ESPON HERITAGE įvertinimai neįtraukia nekomercinės produkcijos vertės ir, nors ESPON HERITAGE metodika siūlo įvertinti viešąsias išlaidas, susijusias su materialiuoju kultūros paveldu per kitus šaltinius, šių dviejų šaltinių integravimas sukelia problemų. Būtent todėl ESPON HERITAGE atskiria viešųjų išlaidų apskaitą į atskirą modulį „Kiti rodikliai“.
Apibendrinant galima pasakyti, kad kiekvienos iš pasirinktų metodikų patirtis yra neįkainojama kaip precedentas Materialiojo kultūros paveldo satelitinės sąskaitos kūryboje. Tačiau nė viena jų nepateikia visiško ir galutinio sprendimo šio sektoriaus statistiniam aprašymui, todėl svarbu, kad būtų dedamos konkrečios pastangos tiek siekiant sukurti sektoriaus konceptualų apibrėžimą, tiek tobulinant apskaitą pagal Centrinės nacionalinių sąskaitų sistemos kriterijus ir apibrėžimus, atsižvelgiant į esamų priemonių (pirmiausia klasifikacijų) ir statistinių produktų galimybes.

3.5.2 Esamų sistemų indėlis į materialinio kultūrinio paveldo funkcijų apibrėžtį

Norint apibrėžti ir suskirstyti materialiojo kultūros paveldo sektorių HERMES projekto kontekste, autoriai atliko išsamų esamų sistemų ir jų požiūrio į vertės grandinės struktūravimą tyrimą. Buvo sudarytas funkcijų ir su jomis susijusių pagrindinių veiklų žemėlapis, siekiant nustatyti tiek panašumus, tiek pagrindinius skirtumus ir integruoti šias įžvalgas į HERMES modelį.

Sukūrimas *(angl. Creation)*: Visose išanalizuotose sistemose ši pagrindinė sąvoka yra nuosekli ir apima meninio ar kultūrinio turinio sukūrimą bei plėtojimą. Bendras supratimas sukūrimą apibrėžia kaip idėjų generavimą ir meninio ar kultūrinio turinio autoriaus veiklą. UNCTAD (2010) dar labiau apibrėžia kultūrinį sektorių (ir jo produktus) kaip kūrybinių veiklų (ir jų produktų) dalį, pozicionuodamas jį kaip sektorių, glaudžiai susijusį su "kūrybiškumu".
Ši idėja atsispindi akcentuojant meninę ir kultūrinę gamybą, kaip matyti UNESCO FCS, ESSnet-Culture ir EC CCS sistemose. Šios sistemos orientuojasi į kultūrinių produktų kūrimą ir meninių idėjų plėtojimą, pabrėžiant meninės kūrybos svarbą. Tačiau yra niuansų, susijusių su sukūrimo apibrėžties taikymu kultūriniams produktams ir kultūros paveldui.
Remiantis šia perspektyva ir ypač kultūrinio paveldo sektoriuje, sukūrimas suprantamas kaip tai, kas vyko praeityje, todėl originalaus kultūros paveldo kūrimo vertė neturėtų būti laikoma dabartine gamyba. Vietoje to, kai analizuojamos konkrečiai kultūriniam paveldui skirtos sistemos, tokios kaip FLANDERS SS, ESPON HERITAGE ir CHARTER, didžiausią svarbą įgyja kultūros paveldo vertės pripažinimas. Į šią sritį įeina tokios veiklos kaip identifikavimas, vertinimas, mokslinių ataskaitų ar inventorizacijos sudarymas, kurios pabrėžia kultūros paveldo orientuoto požiūrio svarbą.
Šios sistemos iš tradiciškesnių į meninį kūrimą orientuotų sistemų išsiskiria dėmesiu sudėtingam vertės kūrimo procesui kultūros paveldo kontekste.

Gamyba: Šios funkcijos apibrėžimas skirtingose sistemose atspindi skirtingus požiūris į tai, kaip originalūs kūriniai paverčiami prieinamais produktais. Nors sistemos dalijasi pagrindiniu supratimu, jos skiriasi akcentuojamais aspektais. Pavyzdžiui, ESSnet-Culture ir EC CCS išskiria atkuriamus ir neatkuriamus kultūrinius produktus, kas atsispindi skirtumu tarp "gamybos" (neatkuriamiems kultūriniams produktams) ir "leidybos" (atkuriamiems produktams) vertės grandinėje.
Tačiau kultūros paveldo kontekste gamyba apima ne tik sukūrimą, bet ir išsaugojimą, konservavimo, restauravimo ir išsaugojimui skirtas konsultavimo veiklas. Tokios sistemos kaip ESPON HERITAGE ir FLANDERS SS daugiau dėmesio skiria ne šiam suskirstymui, o kultūros paveldui būdingoms veikloms, ypač paveldėtų objektų priežiūrai ir išsaugojimui, restauravimui.
Šios sistemos tokias veiklas kaip išsaugojimą ir valdymą traktuoja kaip neatsiejamą gamybos funkcijos dalį, pabrėždamos skirtingų profesionalų - nuo restauratorių iki archeologų - vaidmenį, būtiną kultūros paveldo objektų išlikimui. CHARTER neišskiria gamybos kaip atskiros funkcijos, tačiau identifikuoja išsaugojimą ir restauravimą kaip pagrindinę funkciją.

Platinimas/ Prekyba: Tai apima kultūrinių produktų prieinamumo užtikrinimą visuomenei per įvairius kanalus: nuo tradicinės mažmeninės prekybos iki vis svarbesnių skaitmeninių platformų. Platinimas apima tiek kultūrinių prekių komunikaciją ir sklaidą, tiek prekybą, kuri yra nukreipta į šių produktų komercinius mainus su minimaliu pakeitimu. Skirtingos sistemos rodo, kad perėjimas į skaitmenines platformas paveikė tiek kultūros paveldą, tiek platesnį kultūros sektorių, leisdamas tiesiogiai pasiekti tokius produktus kaip muzika ir filmai, taip sumažinant priklausomybę nuo tarpininkų. Skaitmeninis platinimas tapo ypač svarbus, kaip pabrėžia UNESCO FCS, ESSnet-Culture ir EC CCS, kurie visi akcentuoja skaitmeninės prekybos augimą. Šis pokytis leidžia menininkams ir gamintojams tiesiogiai platinti kultūrinius produktus vartotojams per transliacijas ir internetinius pardavimus, taip transformuojant tradicinius platinimo metodus ir plečiant prieigą prie pasaulinių auditorijų. Neseniai sukurta EUIPO sistema ne tik pateikia išsamų skaitmenizavimo proceso aprašymą ir jo poveikį sektoriui, bet ir palaiko atskirą skaitmeninių ir neskaitmeninių produktų apskaitą. Nors visos sistemos sutinka dėl tradicinių ir skaitmeninių platinimo metodų vaidmens platinant kultūrinius produktus, skirtumų atsiranda priklausomai nuo kultūrinių produktų rūšių, kuriuos jos apima. ESSnet-Culture ir EC CCS išskiria prekybą ir platinimą, prekyba orientuojasi į tiesioginį

kultūrinių prekių pardavimą, o platinimas apima platesnes komunikacijos pastangas. Kultūros pavelde platinimas apima konkrečią istorinių vietovių ir artefaktų sklaidą, įtraukdamas įvairius specialistus, dirbančius rinkodaros, komunikacijos, reklamos ir skaitmeninės įtraukties srityse. Pavyzdžiui, ESPON HERITAGE ir FLANDERS SS apsvarsto rinkodaros ir komunikacijos strategijas, reikalingas kultūrinių objektų ir paslaugų, susijusių su kultūros paveldu, sklaidai, kai, siekiant pagerinti viešą įsitraukimą, įdarbinami socialinių tinklų vadovai, grafikos dizaineriai ir komunikacijos ekspertai. Prekybos atveju nagrinėjami nekilnojamojo turto sandoriai, kai parduodami kultūros paveldiniai objektai, arba restauravimo, atkūrimo projektai.
Eksponavimas (parodos) / Priėmimas/ Transliacija: Tai apima kultūrinių patirčių visuomenei prieinamumo užtikrinimą per tiesioginius renginius, muziejus ir kultūros paveldo vietas, derinant tiek fizinę, tiek skaitmeninę prieigą. Ši funkcija taip pat suvokiama kaip žinių perdavimo priemonė, ypač nematerialiojo kultūros paveldo išsaugojimo ir tęstinumo (perdavimo kitoms kartoms) srityje. Nors visos sistemos pabrėžia viešojo prieinamumo svarbą, jos skiriasi tuo, kiek tam skiriama dėmesio, ypač kalbant apie kultūrinį vartojimą, skaitmeninį platinimą ir pajamas iš parodų bei kultūrinių vietų. Viena vertus, UNESCO FCS ir EC CCS akcentuoja tiesiogines kultūrines patirtis – festivalius, teatrus, muziejus – kaip pagrindinius parodų metodus, pabrėždami auditorijos dalyvavimą ir įsitraukimą realiuoju laiku, patyriminėse aplinkose. Šis požiūris pirmiausia orientuojasi į kultūrinę ir edukacinę parodų vertę, kur bilietų pardavimai gali turėti reikšmės, tačiau pagrindinis dėmesys skiriamas visuomenės dalyvavimui ir sąveikavimui su kultūriniu turiniu. Kita vertus, ESPON HERITAGE ir FLANDERS SS siūlo platesnį požiūrį į prieinamumą, apimantį tiek tiesioginę fizinę prieigą (kaip muziejų lankymas ir ekskursijos kultūros paveldo vietovėse), tiek netiesioginę skaitmeninę prieigą, pavyzdžiui, virtualias ekskursijas, internetines parodas ir paskelbtą skaitmeninę medžiagą. ESPON HERITAGE taip pat pabrėžia eksponavimo (parodos) ir transliacijos funkcijos ekonominį potencialą, nurodydama, kad šios veiklos yra svarbūs pajamų šaltiniai kultūros paveldo objektų ar vietovių savininkams, muziejams ir bibliotekoms. Ši sistema atspindi labiau komercinį požiūrį, kuris skiriasi nuo UNESCO FCS ir EC CCS požiūrių, kurie prioritetą teikia kultūrinėms ir edukacinėms pasekmėms, o ne pajamų gavimui.
Vartojimas/ Dalyvavimas/ Įsitraukimas: Šios veiklos pabrėžia ryšį tarp auditorijos ir kultūros paveldo, sutelkiant dėmesį į aktyvų visuomenės įsitraukimą. Tai palengvina kultūrinį sąveikavimą per tokias veiklas, kaip galerijų lankymas, kultūros paveldo vietovių tyrinėjimas arba skaitmeninių parodų apžvalga. Nors visi šaltiniai pripažįsta viešojo įsitraukimo svarbą, požiūriai skiriasi, ypač kalbant apie skaitmeninius įrankius, suinteresuotųjų šalių įtraukimą ir socialinį poveikį. CHARTER pabrėžia platesnį įsitraukimą, naudojant skaitmeninius įrankius ir interaktyvias platformas, siekiant įtraukti daugelį suinteresuotųjų šalių į kultūros paveldo patirtį. Tai apima kultūros paveldo patyrimą per internetines ekskursijas, virtualias parodas ir skaitmeninę prieigą prie „istorinių“ vietovių, atspindintį šiuolaikinį dėmesį skaitmenizavimui. Priešingai, UNESCO FCS sutelkia dėmesį į individualias kultūrines vartojimo veiklas, tokias kaip skaitymas, fizinių galerijų lankymas arba radijo klausymas. Nors abu šaltiniai pabrėžia dalyvavimą, CHARTER nukreipia dėmesį nuo asmeninio įsitraukimo į bendruomenės lygio sąveiką, skatindama kultūros paveldą kaip išteklių socialiniam poveikiui ir kultūriniam supratimui. Komercializavimo ir ekonominiai aspektai taip pat skiriasi. Nors UNESCO FCS įtraukia dalyvavimą kultūriniuose produktuose kaip dalį platesnio vartojimo, CHARTER įtraukia konkrečius paveldinius sandorius, įskaitant skaitmeninį kultūrinių produktų pardavimą, pabrėždama šiuolaikinį elektroninės prekybos integravimą. Tai atspindi CHARTER požiūrį į kultūros paveldą kaip tiek kultūrinį, tiek komercinį išteklių, kur skaitmeniniai įrankiai gali padėti uždirbti iš įsitraukimo ir plėsti kultūrinę prieigą. ESPON HERITAGE atkreipia dėmesį į paklausos pusę vertės grandinėje, įtraukdama veiklas, susijusias su vietos vartojimu, pavyzdžiui, turizmu ir vartotojų išlaidomis.
Išsaugojimas *(angl. Preservation)*: Visose nuorodose jis suvokiamas kaip būtinas kultūrinių vertybių išlaikymui ir apsaugai. Tačiau išsaugojimo apimtis ir požiūris skiriasi priklausomai

nuo šaltinių. CHARTER pateikia holistiškiausią perspektyvą, apimančią tiek apčiuopiamą (materialųjį), tiek neapčiuopiamą (nematerialųjį) kultūros paveldą, pabrėžiant prevencines išsaugojimo strategijas. Šis požiūris tarp visų šaltinių yra unikalus, nes jis apima kultūrines tradicijas, praktikas ir žinias, kurias reikia apsaugoti, siekiant, kad būtų užtikrintas jų perdavimas ateities kartoms. Priešingai, ESSnet-Culture ir EC CCS daugiau dėmesio skiria tradicinėms išsaugojimo veikloms, sutelkiant dėmesį į fizinius išsaugojimo, restauravimo ir priežiūros aspektus kultūros paveldo vietovėse ir objektuose. Nors skaitmeninimas įtrauktas kaip išsaugojimo priemonė, ypač ESSnet-Culture, jo pagrindinis vaidmuo yra kaip būdas apsaugoti ir išsaugoti kultūrinę medžiagą, kad ji ateityje būtų prieinama ir išsaugota, o tai rodo, kad skaitmeninės priemonės tampa vis svarbesnės fizinio kultūros paveldo išsaugojimui šiuolaikinėje eroje.

2 lentelė. Pagrindinių svarbiausių dalykų, minimų kiekvienoje sistemoje, santrauka pagal funkcijas

Funkcijos	Pagrindinės įžvalgos	UNESCO FCS	ESSnet-Culture	EC CCS	FLANDERS SS	ESPON HERITAGE	CHARTER
Kūryba *(sukūrimas)*	Kūryba kaip idėjų generavimo ir kūrimo bei meninio ar kultūrinio turinio kūrimo procesas	√	√	√	√	√	√
	Kūrybos apibrėžimo išplėtimas įtraukiant kultūros paveldo vertės ir indėlio pripažinimą				√	√	√
	Netradiciniai kūrybiniai procesai, pavyzdžiui, kultūros paveldo parodų rengimas ir projektavimas bei istorinių tyrimų vykdymas	√	√		√		√
Gamyba	Gamyba apima daiktų, pvz., knygų ar filmų, kuriuos galima atkurti bei unikalių daiktų, pvz., kultūros paveldo objektų ar pastatų, (su) kūrimą	√	√	√	√	√	N/A
	Kultūros paveldo objektų priežiūra ir restauravimas				√	√	N/A
	Dėmesys į tiesiogiai su kultūros paveldo išsaugojimu susijusias veiklas bei specialistus				√	√	N/A
Platinimas, prekyba	Skaitmeninių platformų ir skaitmeninės prekybos vaidmens pripažinimas	√	√	√	√	√	N/A
	Rinkodaros ir komunikacijos strategijos, skirtos populiarinti kultūros paveldo objektus				√	√	N/A
	Prekyba, orientuota į tiesioginį kultūros prekių pardavimą, apimant platesnes komunikacijos platinimo pastangas	√	√	√			N/A
	Nekilnojamojo turto rinkos ir pertvarkymo projektų įtraukimas	√			√	√	N/A
Eksponavimas (parodos), priėmimas, transliacija	Įtraukti neformalių žinių ir įgūdžių perdavimą, išsaugant nematerialųjį kultūros paveldą	√	N/A	√			N/A
	Tiesioginės fizinės ir netiesioginės skaitmeninės prieigos įtraukimas		N/A		√	√	N/A
	Pirmenybė teikiama kultūros ir švietimo poveikiui, o ne pajamų generavimui	√	N/A	√			N/A

Funkcijos	Pagrindinės įžvalgos	UNESCO FCS	ESSnet-Culture	EC CCS	FLANDERS SS	ESPON HERITAGE	CHARTER
Dalyvavimas, vartojimas, įsitraukimas	Skaitmeninės priemonės ir interaktyvios platformos, skirtos įtraukti suinteresuotąsias šalis į kultūros paveldo patirtį	√	N/A	N/A	N/A		√
	Dalyvavimas kaip individualus kultūros patyrimas	√	N/A	N/A	N/A		
	Elektroninės prekybos integravimas		N/A	N/A	N/A		√S
	Kultūros paveldas, kaip kultūrinis ir komercinis šaltinis, kuriame skaitmeninės priemonės, kurios, plečiant kultūrinę prieigą, gali pritraukti daugiau finansų	√	N/A	N/A	N/A		√
	Veikla, susijusi su turizmu ir naudotojų išlaidomis konkrečioje vietoje		N/A	N/A	N/A	√	
Išsaugojimas	Holistiškiausias požiūris, apimantis tiek materialųjį, tiek nematerialųjį kultūros paveldą	N/A			N/A	N/A	√
	Dėmesio sutelkimas į fizinius kultūros paveldo objektų išsaugojimo, atkūrimo ir priežiūros aspektus	N/A	√	√	N/A	N/A	
		N/A	√	√	N/A	N/A	√

4 Materialiojo kultūros paveldo sektoriaus ribų nustatymas HERMES satelitinėje sąskaitoje

Materialiojo kultūros paveldo satelitinės sąskaitos metodika, skirtingai nei kultūros satelitinė sąskaita, turėtų siekti atsižvelgti į ekonominę veiklą, kurią lemia pats kultūros paveldas, taip pat ir į ūkinę veiklą, kylančią iš jo naudojimo ir tiesiog egzistavimo, kuri nėra vien kultūrinio pobūdžio. Pagrindinis šios metodikos aspektas turėtų būti vertės grandinės, specialiai pritaikytos materialiajam kultūros paveldui (toliau - MKP), apibrėžimas. Ši vertės grandinė turėtų būti sukurta taip, kad būtų integruotos iš jos kylančios ir susijusios funkcijos ir veikla, vadovaujantis visapusiškesniu ir holistiškesniu požiūriu ir neapsiribojant vien tik kultūrine perspektyva. HERMES SS požiūris orientuotas į materialiojo kultūros paveldo sektoriaus sukuriamas vertes, o ne į jo ekonominį vertinimą, pabrėžiant, kaip svarbu suprasti sektoriaus indėlį į ekonomiką, viršijantį jo piniginę vertę. Atsižvelgiant į unikalias materialiojo kultūros paveldo sektoriaus ypatybes, tradicinio vertės grandinės modelio pritaikymas yra labai svarbus siekiant atspindėti jo savitą vertės kūrimo procesą. Skirtingai nuo įprastų sektorių, kur vertė kyla iš tiesios linijinės sekos nuo sukūrimo iki vartojimo, kultūros paveldas apima funkcijas, kurių centre yra išsaugojimas, bendruomenės įsitraukimas ir reikšmė (svarba).
Kultūros paveldas negali būti „gaminamas“ taip, kaip produktas ar paslauga. Priešingai, jis turi savitą vertę, nes, laikui bėgant, bendruomenės jį atpažįsta ir interpretuoja vis iš naujo. Tradicinės ekonominės funkcijos, tokios kaip „sukūrimas“ ir „vartojimas“, nesugeba užfiksuoti šio dinamiško proceso, kai kultūros paveldas laikomas bendru, nuolat besivystančiu ištekliu. Aspektas, į kurį būtina atsižvelgti apibrėžiant materialiojo kultūros paveldo sektorių, yra skaitmeninimo poveikis. Skaitmeninimas, kaip procesas, yra palyginti naujas reiškinys, tačiau jau sparčiai ir intensyviai paveikė sektorių. Pasak UNESCO / PERSIST ir IFLA, skaitmeninis kultūros paveldas apima kompiuterinę medžiagą, kuri arba „gimsta skaitmenine“ arba tampa suskaitmeninta iš kitų formatų (IFLA, 2024; UNESCO/PERSIST, 2016). Tai apima daugybę formatų, tokių kaip tekstai, vaizdai, garsas, vaizdo įrašai, programinė įranga ir

tinklalapiai, sukurti taikant konkrečias procedūras ir standartus. Pavyzdžiai – nuo skaitmeninių muziejų kolekcijų ir skaitmeninių fizinių objektų pakaitalų iki kolekcijų, kuriose dokumentuojami metaduomenys. Norint laikui bėgant užtikrinti skaitmeninio kultūros paveldo autentiškumą, prieinamumą ir tinkamumą naudoti, reikia aktyvaus valdymo, įskaitant išsaugojimo strategijas ir skaitmeninės infrastruktūros priežiūrą. Šis išplėstas kultūros paveldo, įskaitant skaitmenines formas, supratimas buvo aiškiai aptartas ESPON HERIWELL projekte, kuris plačiai apibrėžė kultūros paveldą, suderindamas jį su kultūrinio kapitalo samprata, įrėminta tarptautinėse sistemose (HERIWELL projektas, 2022). Tai apima materialias, nematerialias, skaitmenines ir mišrias kultūros paveldo formas. Skaitmeninio paveldo įtraukimas išryškina jo potencialą dauginti tiek materialųjį, tiek nematerialųjį kultūros turtą, pavyzdžiui, atkurti patirtį, susijusią su esamomis ar prarastomis kultūros paveldo vietovėmis. Tačiau kultūros paveldo kategorijų „persidengimas“ *(angl. overlapping)* dažnai apsunkina matavimus, skaičiavimus ir politikos formavimą.

Siekdamas išspręsti šiuos iššūkius, HERIWELL taiko daugiametodį požiūrį, plačiai nagrinėdamas kultūros paveldą, pasitelkiant atvejų tyrimus, apklausas ir ES iniciatyvas, kartu pasitelkiant ir įgaliotuosius asmenis, kad konkrečias kultūros paveldo formas išanalizuotų makro lygmeniu. Remiantis ankstesnių struktūrų peržiūra, HERMES iš naujo apibrėžia sektorių, pritaikydamas vertės grandinės sampratą konkrečioms funkcijoms ir veikloms, kurios yra neatsiejamos nuo materialiojo kultūros paveldo. Šiame pritaikytame modelyje akcentuojamas kultūros paveldo identifikavimas, išsaugojimas, perdavimas ir „padarymas“ prieinamu – veikla, būtina kultūros paveldo vertybėms išsaugoti ir ateities kartoms. Užuot pasikliovęs griežtais vaizdiniais, HERMES siūlo modelį, kuriame pripažįstamas integruotas ir nehierarchinis sektoriaus pobūdis. Siekiant išvengti nereikalingų diskusijų dėl vizualinių vaizdų, HERMES modelis orientuojasi į aiškiai apibrėžtą kiekvienos funkcijos pagrindinę veiklą, o ne į tradicinės hierarchijos laikymąsi. Valdymas ir teisinis reguliavimas, kurie buvo įtraukti į kai kurias sistemas, yra laikomi sisteminiais aspektais, veikiančiais visoje vertės grandinėje ir yra labai svarbūs viso sektoriaus rezultatams. Jie atlieka integruotą vaidmenį įgalinant ir koordinuojant visas vertės grandinėje aprašytas funkcijas – nuo pripažinimo iki prekybos. Nustačius valdymą ir teisinį reguliavimą kaip kompleksinius komponentus, siūlomas požiūris buvo sutelktas į funkcijų apibūdinimą ir leidžia modeliui užfiksuoti sudėtingą materialiojo kultūros paveldo sektoriaus struktūrą bei jo, kaip dinamiškos, nehierarchinės ekosistemos, vaidmenį. HERMES taip pat pripažįsta, kad kiekvienos pritaikytos vertės grandinės funkcijos veikla gali skirtis, priklausomai nuo nagrinėjamo kultūros paveldo tipo – kilnojamojo, nekilnojamojo ar kultūrinio kraštovaizdžio. Kiekvienas kultūros paveldo tipas sukuria unikalių veiklų, kurios lemia, kaip vertinamos tokios funkcijos kaip pripažinimas, išsaugojimas, perdavimas ir prekyba.

1 pav.: Vertės grandinės modelio pritaikymas materialiojo kultūros paveldo sektoriui

Nors HERMES nesiekia sukurti standartinės ir tarptautiniu mastu priimtos kultūros paveldo objektų tipų klasifikacijos, jis pateikia aiškias apibrėžtis, pritaikytas modelio tikslams. Šios apibrėžtys sukurtos tam, kad palaikytų nuoseklų požiūrį visame HERMES modelyje, tačiau tuo pačiu leidžia jas interpretuoti pagal nacionalinius reglamentus. Šis požiūris užtikrina, kad modelis galėtų būti taikomas įvairiuose kultūros paveldo kontekstuose, todėl jis yra ir išsamus, ir pritaikomas specifiniams poreikiams ir funkcijoms.

Remiantis šiuo lanksčiu ir įtraukiu požiūriu, HERMES pripažįsta skaitmeninimo svarbą kaip pagrindinį veiksnį, kuris persipina su įvairiomis kultūros paveldo kategorijomis, o ne laikomas atskira kategorija. Skaitmeninimas dažnai persidengia su nekilnojamuoju ir kilnojamuoju kultūros paveldu, palaiko išsaugojimą, restauravimą ir skatina platesnį vertinimą. Jis yra neatskiriama tokių veiklų kaip dokumentavimas, išsaugojimas, švietimas, restauravimas ir prieinamumas, dalis. Taigi, skaitmeninimas turėtų būti laikomas transformaciniu procesu, apimančiu visas kultūrinio paveldo funkcijas, o ne atskira kultūros paveldo rūšimi.

Taigi, trys kategorijos, kurias HERMES laiko materialiojo kultūros paveldo sektoriaus dalimi:

- **Kilnojamasis kultūros paveldas**: artefaktai, objektai ir kolekcijos, įskaitant dailę, dekoratyvinę dailę; etnografinės kolekcijos, „istoriniai“ pramoniniai įrenginiai ir įranga, archeologiniai objektai, archyviniai dokumentai ir rankraščiai.
- **Nekilnojamasis kultūros paveldas**: paminklai *(vert. pastaba: Nekilnojamųjų kultūros vertybių registre užregistruoti kultūros paveldo objektai)*, pastatų grupės (kultūros paveldo kompleksai), struktūros, istorinio, architektūrinio, meninio, antropologinio, etnografinio ar kultūrinio reikšmingumo vietos, tokios kaip šventyklos, bažnyčios, pilys, „istoriniai“ centrai, liaudies architektūra ir archeologiniai objektai.
- **Kultūrinis kraštovaizdis**: teritorijos, kurias istoriniu požiūriu formavo žmogaus veikla ir kurios yra branginamos jose gyvenančių bendruomenių ir atspindinčios žmonių ir gamtinės aplinkos santykį *(vert. pastaba: pagal HERMES autorių formuluotę).*

HERMES projektas analizuoja dvi iš trijų UNESCO (2008) pasiūlytų kategorijų, susijusių su materialiuoju kultūros paveldu:

(1) Kraštovaizdžiai, kuriuos žmogus sukūrė specialiai, tokie kaip sodai ir parkai;
(2) organiškai vystęsi kraštovaizdžiai, formuojami socialinių ir aplinkos veiksnių, kurie gali būti „istorinių“ kraštovaizdžių, kompleksų liekanos arba dar bevystantys kraštovaizdžiai.

Sutelkdamas dėmesį į šias apibrėžtis, HERMES užtikrina, kad veiklos kiekvienoje funkcijoje gali būti pritaikytos atsižvelgiant į skirtingų kultūros paveldo objektų tipų savybes ir reikalavimus, tuo pačiu išlaikant vieningą požiūrį. HERMES pristato pagrindinių funkcijų rinkinį, kuris atspindi unikalius veiksmus, būdingus materialiojo kultūros paveldo sektoriui. Šiame modelyje sąmoningai nustatytos plačios funkcijos; siekiama, kad jos atitiktų trijų pagrindinių

kultūros paveldo tipų įvairovę: kilnojamojo kultūros paveldo, nekilnojamojo kultūros paveldo ir kultūrinio kraštovaizdžio, kurie turi specifinių poreikių, įtakojančių veiklas, susijusias su kiekviena funkcija vertės grandinėje. Sukurdamas šias funkcijas, projektas siekia sukurti lanksčią, tačiau nuoseklią konceptualią struktūrą, pripažįstančią kultūros paveldo įvairovę.

IDENTIFIKAVIMAS IR PRIPAŽINIMAS: Tai apima visas veiklas, būtinas materialiojo kultūros paveldo vertėms identifikuoti ir pripažinti: inventorizaciją, skirtą kultūros paveldo objektų ir vietovių sąlygoms nustatyti, dokumentuoti ir įvertinti; dokumentaciją ir tyrimus, tokius kaip informacijos rinkimas apie istorinius reikšmingumus ir kultūrinį kontekstą, archeologinius kasinėjimus, archyvų ir literatūros tyrimus bei įrašų kūrimą, įskaitant skaitmeninius įrankius ir formatus, leidžiančius kurti duomenų bazes ir saugyklas; klasifikaciją kaip priemonę kataloguoti kultūros paveldą pagal skirtingas tipologijas, aprašant jo savybes ir vertinant reikšmingumą bei aktualumą; nominavimą ir paskyrimą, kaip procesą, skirtą oficialiam kultūros paveldo pripažinimui ir apsaugai vietos, regioniniu, nacionaliniu ar tarptautiniu lygmeniu. Savanoriškos veiklos gali prisidėti prie dokumentavimo ir tyrimų, dalyvaujant artefaktų, kolekcijų ar archeologinių vietų įrašų ir katalogavimo procesuose, taip pat skaitmeninėse platformose ir programose. Aukštasis mokslas, įskaitant akademines programas ar tyrimų galimybes suteikia specifinių giluminių žinių ir įgūdžių, taip pat prisideda prie tarpdisciplininių požiūrių palaikymo ir skatinimo, siekiant išsamiai suprasti materialųjį kultūros paveldą. Neuniversitetinis švietimas, toks kaip neformalusis švietimas ar specializuotos programos, prisideda prie sąmoningumo apie materialiojo kultūros paveldo svarbos didinimo ir kultūrinio raštingumo plėtros.

IŠSAUGOJIMAS IR RESTAURAVIMAS (KONSERVAVIMAS): Tai apima veiklas, skirtas užtikrinti ilgalaikį kultūros paveldo objektų ir vietovių apsaugą bei prieinamumą. Šios veiklos paprastai apima prevencines priemones, priežiūrą ir restauravimą, taip pat techninę pagalbą ir tyrimus, reikalingus efektyviam išsaugojimui. Konkretūs šios funkcijos veiksmai yra susiję su išsaugojimo, restauravimo, konservavimo studijomis ir laboratorijų paslaugomis, skirtomis tyrimams ir specializuotoms analizėms ar diagnostikai, siekiant nustatyti objekto būklę ir konservavimo poreikius bei nustatyti gydymo metodus, įskaitant skaitmenines technikas, įrankius ir vaizdavimo metodus; konservavimo ir restauravimo veiklas, tokias kaip restauravimo darbai, kuriuos prižiūri ar atlieka specializuoti profesionalai ir reguliarios priežiūros veiklos, siekiant užtikrinti kultūros paveldo išsaugojimą ir funkcionalumą, įskaitant sodininkystę, apsaugą, valymą ir kt. Šios veiklos taip pat susijusios su statybos darbais, susijusiais su žiedinės ekonomikos ir pernaudojimo koncepcija, padedančia sumažinti vartojimą ir išsaugoti kultūros paveldo objektus - pastatus. Ši kategorija taip pat apima lėšų rinkimą objektų restauravimui, nes imamasi pastangų gauti finansų, tokių kaip dotacijos, aukos ar instituciniai partnerystės susitarimai bei skaitmeninių kopijų kūrimas, siekiant palaikyti išsaugojimą, sumažinant fizinį tvarkymą ir sukuriant bendradarbiavimo erdvę profesionalams, taip pat kultūros paveldo atkūrimą praradimo atveju (gamtos nelaimės, ginkluoti konfliktai ar klimato kaita).
Su artefaktais ir kitais kilnojamaisiais kultūros paveldo objektais yra susijusios kitos specifinės restauravimo veiklos, pvz. specializuotų baldų ir medžiagų gamyba - dažai ir dangos, kurios palaiko artefaktų ilgaamžiškumą; aplinkos stebėjimas ir specializuoto apšvietimo įrenginiai, siekiant kontroliuoti ir palaikyti optimalių sąlygų parametrus, dažnai pritaikytus kilnojamojo kultūros paveldo poreikiams, tokiems kaip temperatūros, drėgmės ir šviesos svyravimai. Be to, muziejų pastangos įsigyti kultūros paveldo objektus per pirkimus, aukas ar kitais būdais, kurių pagrindinis tikslas yra apsaugoti ir užtikrinti ilgalaikį išsaugojimą, taip pat patenka į šią kategoriją. Kultūriniai kraštovaizdžiai, kultūros paveldo vietovės dažnai apima didelio masto aplinkos valdymą, pvz., natūralių savybių išlaikymą, rizikos mažinimą ir prieinamumą. Specializuotos sodininkystės ir kraštovaizdžio paslaugos naudojamos siekiant

užtikrinti sodų, natūralių gamtinių teritorijų ir su jomis susijusių kultūrinių elementų vientisumą. Savarankiškos veiklos šioje kategorijoje gali būti susijusios su įprasta priežiūra, valymu, inspektavimu ir kultūros paveldo apsauga, taip pat su nelaimių ir atkūrimo, būklės pagerinimo veiksmais, dažnai vadovaujant specialistams. Savanorystė taip pat yra svarbi proceso dalis, nes ji aktyvina lėšų rinkimą, didina sąmoningumą ir išteklius kultūros paveldo išsaugojimui bei skatina partnerystes tarp institucijų ir bendruomenių grupių. Mokymo veiklos padeda savanoriams ir profesionalas vystyti gebėjimus ir įgūdžius, ypač skirtus konservavimo ir restauravimo technikų, kultūros paveldo valdymo ir priežiūros, tradicinio ir amatiško meistriškumo bei skaitmeninių modelių kūrimo ir naudojimo išsaugojimui. Tai dažnai susiję su prekybos ir profesinėmis mokyklomis / dirbtuvėmis, įtrauktomis į darbo ar mokymo programas. Draudimas *(ang. insurance)* šioje kategorijoje apima kultūros paveldo fizinius aspektus, pvz., apsaugą nuo žalos, praradimo, artefaktų ar turto vagystes. Aukštojo mokslo programų dėka, ši kategorija palaikoma per konservavimo ir restauravimo technikų mokymus, įskaitant tvarios praktikos skatinimą, sprendžiant energijos efektyvumo ir klimato kaitos problemas, dirbtinio intelekto ir duomenų analizės naudojimą konservavimo veikloms paremti ir kt. Paveikslų ir kitų materialiojo kultūros paveldo konservavimo sričių įvairovė apima istoriją, antropologiją, geografiją, sociologiją, meno istoriją, architektūrą, archeologiją ir kt.c

PERDAVIMAS *(ANG. TRANSMISSION)* / ĮSITRAUKIMAS: Tai veiklos, kurios gali būti naudojamos tiek perduoti informaciją, tiek įtraukti auditoriją. Kaip pavyzdys, tai gali apimti kultūros paveldo parodų ir sklaidos veiklą, įvairiais būdais dalijantis informacija ir žiniomis su visuomene (pvz. medžiagos platinimas, gidų vedamos ekskursijos ir kt.,) skatinant bendruomeniškumo ir dalyvavimo procese jausmą, siekiant labiau įsitraukti į turinį, taip pat per skaitmenines medžiagas; informacinių ir komunikacinių technologijų (toliau - ICT) naudojimas (skaitmeninis turinys, 3D, virtualios ekskursijos, interneto svetainės) plačiajai auditorijai pasiekti, demokratizuojant prieigą, įtraukiančiai ir interaktyviai perduodant sudėtingą informaciją arba suteikiant žinių apie nepasiekiamą kultūros paveldą; komunikacijos veikla per socialinius tinklus ir internetines platformas, programas, skirtas greitai ir efektyviai dalytis informacija, atnaujinimais, naujienomis ir edukaciniu turiniu. Savanorystės veiklos, susijusios su perdavimu ir įtraukimu, apima gidų vedamas ekskursijas, edukacinės medžiagos ir veiklų kūrimą ir sklaidą, interaktyvias parodas bei dirbtuves ir kt. Savanoriška veikla dažnai atlieka svarbų vaidmenį ir dažnai sutelkia dėmesį į skaitmeninio turinio, susijusio su kultūros paveldu kūrimą ir tobulinimą, prisidedant prie tokių platformų kaip „Vikipedija“ (angl. Wikipedia) ir dalyvaujant iniciatyvose, palaikančiose kultūros paveldo perdavimą ir sklaidą. Įvairios mokymo programos taip pat gali būti naudojamos perduoti žinias ir suteikti naujų įgūdžių apie parodų turinį, dalyvavimo ir įtraukimo metodikas ar skaitmenines technologijas personalui, savanoriams ir net auditorijai. Draudimas *(angl. insurance)* šioje kategorijoje yra susijęs su atsakomybės draudimu personalui ir savanoriams bei draudimo apsauga skaitmeninėms technologijoms ir įrangai, naudojamai perdavimo ir įtraukimo veiklose. Švietimo ir edukacijos programos šioje kategorijoje gali pasinaudoti skaitmeninėmis technologijomis, tokiomis kaip virtualioji realybė, 3D modeliavimas, įtraukimo platformos ir metodikos, interaktyvios, įtraukiančios ir prieinamos visiems technologijos ir ugdymo programos, grindžiamos šiomis technologijomis. Kalbant konkrečiai apie kilojamąjį kultūros paveldą, kai artefaktai yra skolinami ar pervežami laikinosioms parodoms, tam, kad būtų užtikrinta jų sauga, būtina suteikti reikiamas specialaus pakavimo ir transportavimo paslaugas. Siekiant užtikrinti tinkam parodos parengimo logistiką, reikalingos specializuotos įmonės, dirbančios parkavimo ir transportavimo sektoriuose.

NAUDOJIMAS / PARDAVIMAS: Šios funkcijos veiklos yra susijusios su supratimu, kaip įvairiuose sektoriuose yra naudojami ir parduodami kultūros paveldo objektai. Turizmo ir laisvalaikio pramonėje, kultūros paveldas laikomas pagrindiniu traukos objektu. Kultūros

paveldą skatinantis turizmas ir laisvalaikis generuoja pajamas per įėjimo mokesčius, vedamas ekskursijas, transportą ir apgyvendinimą, taip pat per tokias papildomas paslaugas, kaip maistas ir prekių pardavimas. Kultūros paveldas, siekiant sukurti autentiškumo ar prestižo jausmą, dažnai naudojamas reklamoje. Įvairūs prekės ženklai reklamuodami savo produktus ar paslaugas, taip pat naudoja istorines nuotraukas ar kultūrinius simbolius. Susiedamos produktus ar prekių ženklus su kultūros paveldo įvaizdžiu, siekiant sustiprinti prekės ženklo vertę, reklamos prisideda prie simbolinės kultūros paveldo prekybos. Skaitmeniniai kultūros paveldo atvaizdai suteikia naujas sąveikos, tyrimų ir komercines galimybes, dažnai – savanorių pagalba. Be to, siekiant sukurti įtraukiančias patirtis, kultūros paveldas vis dažniau naudojamas audiovizualinėje ir žaidimų industrijoje. Filmai, serialai, dokumentiniai filmai ir vaizdo žaidimai dažnai remiasi tiksliais kultūros paveldo atvaizdais tam, kad pritrauktų pasaulinę auditoriją, sukuriant ekonominę grąžą per bilietų pardavimus, prenumeratas, žaidimų pirkimus ir prekes. Kultūros paveldo objektų draudimas šioje kategorijoje taip pat atlieka svarbų vaidmenį, nes jis suteikia finansinį saugumą tokiose įvairiose veiklose, kaip, pavyzdžiui, mažinant riziką dėl kultūros paveldo objekto ar vietovės sugadinimo ar pažeidimo, nenumatytų sugadinimų ar nelaimingų atsitikimų renginių metu, vykstančių kultūros paveldo objektuose. Taip pat, tai susiję ir su kultūros paveldo objektų (pastatų) gyvenamosios paskirties naudojimu.

Kalbant apie nekilnojamąjį kultūros paveldą, dalis šio paveldo objektų - gyvenamosios patalpos, kurių naudojimas, kai jos yra išnuomojamos, generuoja ekonominę vertę nuomos forma, tačiau įvertinta ir tokių patalpų nuoma tuo atveju, kai jose gyvena patys savininkai *(vert. pastaba: t.y. įvertinamos pajamos iš šio nekilnojamojo turto: jo ekonominės galios našumas, jeigu jis būtų nuomojamas).* Ši vertė HERMES SS yra apskaitoma. Kita vertus, gyvenamieji namai ir pastatai, laikomi materialiojo kultūros paveldo dalimi, taip pat sukelia ekonominę veiklą, susijusią su tarpininkavimu nekilnojamojo turto rinkoje. Tačiau, pagal HERMES SS siūlomą sektoriaus ribojimą nėra įtraukiamas nekilnojamojo turto vertės padidėjimas dėl to, kad jis yra materialiojo kultūros paveldo dalis. Nepaisant to, priimta metodika pripažįsta, kad nekilnojamojo kultūros paveldo išsaugojimo ir restauravimo veikla didina jo vertę, padarydama jį patrauklesnį investuotojams ir pirkėjams. Kilnojamojo kultūros paveldo pardavimas taip pat susijęs su šia funkcija, nes tai gali apimti keitimąsi istorinės, meninės ir kultūrinės reikšmės artefaktais. Kalbant apie kultūrinius kraštovaizdžius, žemės ūkio produktai, susiję su kultūros paveldu, tokie kaip tradiciniai maisto produktai ir gėrimai, dažnai yra susiję su tam tikromis geografinėmis ir kultūrinėmis kilmės vietovėmis. Apsaugotos kilmės nuorodos (*angl. Protected Designation of Origin - PDO)* sertifikatai prideda vertės šiems produktams, užtikrindami, kad jie būtų susiję su savo kilmės regionu ir tradiciniais gamybos metodais. PDO produktai, kurdami kultūriškai reikšmingų produktų paklausą vidinėse ir tarptautinėse rinkose, tampa kultūros paveldo objektų prekybos dalimi. Panašiai, žvejybos ir akvakultūros sektoriai yra susiję su kultūrinių kraštovaizdžių verte per tradicines praktikas, amatinę žvejybą ir regioninius, išskirtinius produktus. Šie produktai dažnai gauna PDO arba panašius sertifikatus, taip dar labiau įtvirtinant juos kultūros paveldo ekonomikoje. Tolesnis lentelės apibendrinimas susieja materialiojo kultūros paveldo veiklas su siūlomomis funkcijomis.

3 lentelė: HERMES modelis – funkcijos ir susijusios veiklos

IDENTIFIKAVIMAS IR PRIPAŽINIMAS (I)	IŠSAUGOJIMAS IR RESTAURAVIMAS (P)	PERDAVIMAS IR TRANSLIACJA (E)	NAUDOJIMAS IR PREKYBA (T)
1) Valdymas ir teisinis reguliavimas			
2) Dokumentacija ir paieška (istoriniai ir archyviniai tyrimai, archeologiniai kasinėjimai ir kt.), įskaitant skaitmeninius dokumentus	6) Konservavimo, restauravimo tyrimai ir laboratorinės paslaugos	19) Parodos ir sklaida (sklaidos medžiaga, vizitai su gidu ir kt.)	22) Turizmas ir laisvalaikis (transportas, apgyvendinimas...)
3) Inventorius	7) Konservavimo ir restauravimo veiklos	20) ICT-ai (skaitmeninis turinys – įskaitant 3D, virtualūs apsilankymai, interneto svetainės...-)	23) Reklama, informavimas
4) Teisinė apsauga (nominavimas ir įtraukimas į registrą)	8) Priežiūra (įskaitant apsaugą, valymą...)	21) Bendravimas (socialinė žiniasklaida...)	4) Audiovizualizacija ir kompiuteriniai žaidimai
5) Savanorystė			
	9) Mokymai		
	10) Lėšų rinkimas išsaugojimo intervencijoms	25) Pakavimas ir transportavimas (laikinos parodos)*	26) Prekyba antikvariniais daiktais*
	11) Skaitmeninės kopijos ir įrankiai, skirti analizei, studijoms ir išsaugojimui		27) Nekilnojamasis turtas**
	12) Įsigijimas (muziejų kolekcijos)*		28) Žemės ūkis ir ūkininkavimas***
	13) Specializuotų baldų gamyba ir kilnojamojo paveldo išsaugojimo medžiagos *		29) Žvejyba ir akvakultūra***
	14) Jutikliai / prietaisai aplinkos sąlygų stebėjimui ir valdymui (ŠVOK)*		
	15) Apšvietimas (konkrečiai restauravimui)*		
	16) Aplinkosaugos tvarkymas (kraštovaizdžio tvarkymas)***		
17) Aukštasis išsilavinimas			
	18.1) Draudimas		18.2) Draudimas

** veikla, būdinga kilnojamajam kultūros paveldui (M); ** nekilnojamojo kultūros paveldo veikla (I); *** kultūriniams kraštovaizdžiams būdinga veikla*

Konceptualiąja struktūra siekiama išsamiai apibūdinti materialiojo kultūros paveldo veiklas pagal jų funkcijas. Tačiau, kai kurios veiklos turi būti suprantamos platesniame kontekste, ypač taikant empyrinius kriterijus, tokius kaip NACE klasifikacija. Kadangi NACE (Rev. 2.1) klasifikacija dažnai nesutampa su konkrečiomis MKP veiklomis, dėl to kyla įvairių iššūkių. Pavyzdžiui, vienas NACE kodas muziejams *(91.02 Muziejų ir kolekcijų veikla)* apima daugelį veiklų, susijusių su kilnojamuoju kultūros paveldu, nors jos priklauso skirtingoms funkcijoms ir turėtų turėti atskirus kodus. Tai taip pat matoma valdymo ir teisinio reguliavimo veiklose, kurios, kaip aprašyta anksčiau, veikia visoje MKP vertės grandinėje. Tam tikros veiklos, tokios

kaip inventorizacija ir teisinė apsauga, yra esminės viešojo sektoriaus atsakomybės, tiesiogiai susijusios su kultūros paveldo išsaugojimu. Apskritai, pirmiausia, už konkrečių veiklų, tokių kaip inventorizacijos kūrimą ir teisinių apsaugos priemonių įgyvendinimo vykdymą yra atsakingos įvairios, skirtingo lygmens paveldosaugos institucijos. Tokios veiklos paprastai yra klasifikuojamos pagal Bendrosios viešojo administravimo veiklos *(angl. General public administration activities)* kategorijas NACE sistemoje. Su šiuo iššūkiu susiduria ne tik muziejai ar teisinis reglamentavimas; daugeliu atvejų, NACE klasifikacija apima platesnes veiklų kategorijas, kuriose MKP sudaro tik dalį aprašytų veiklų. Tam, kad būtų išskiriami su MKP susiję komponentai šiose platesnėse kategorijose, būtina taikyti duomenų rinkimu pagrįstas vertinimo strategijas.

Be to, tokios sritys kaip reklama, audiovizualinė produkcija ir žaidimai, savo produktų kūrimui pasitelkiant kultūros paveldą, remiamasi jo vaizdais, pasakojimais ir vertybėmis. Šios pramonės šakos naudojasi kultūros paveldo objektų kuriamu kultūriniu charakteriu ir tapatybe. Tačiau šiose pramonės šakose vis dar sudėtinga išskirti ir kiekybiškai įvertinti konkrečią kultūros paveldo sektoriaus reikšmę. Be to, veiklos, susijusios su priežiūra, įsigijimu, specializuotų baldų ir medžiagų gamyba, stebėjimo ir apšvietimo įranga, pakavimu ir transportavimu, ICT ir komunikacija, paprastai laikomos tarpinio vartojimo veiklomis. Visos šios veiklos paprastai yra įtraukiamos į tokias kategorijas kaip muziejai, „istoriniai“ objektai ar kitos organizacijos, susijusios su kultūros paveldo valdymu. Šioje lentelėje pateikiama santrauka apie HERMES veiklas ir jų suderinamumą su NACE klasifikacija (Rev. 2.1), atsižvelgiant į jų ryšį su materialiuoju kultūros paveldu ir suskirstant jas pagal tai, ar jos visiškai, dalinai arba tik iš dalies susijusios su atitinkamu klasifikatoriumi. Veiklos, pažymėtos žalia spalva, laikomos visiškai susijusiomis su MKP, todėl joms nereikia jokios vertinimo strategijos. Veiklos, pažymėtos pilka spalva, yra nefiksuojamos dėl sunkumų įvertinti jų indėlį, nors jos gali būti įdomios tolesniems tyrimams. Dėl kitų 4 – oje lentelėje nurodytų veiklų, siekiant nustatyti atitinkamų NACE klasių vidinę sudėtį, reikės taikyti vertinimo strategijas; 6 - ame skyriuje pateikiamos informacijos šaltiniai ir procedūros, kurias galima naudoti šiems vertinimams atlikti. Tačiau, šios procedūros turėtų būti nuolat tikrinamos ir tobulinamos, todėl jas reikia laikyti tik laikinomis ir pritaikyti prie konkrečių kiekvienos šalies ir regiono aplinkybių.

4 lentelė: HERMES SS veiklos ir jų sąryšis su NACE standartine klasifikacija

MKP tipas	Funkcijos	Veiklos	Ekonominės veiklos (NACE rev. 2.1)	Ryšys su MKP
Visi	Visos	1,3,4	84.11 Bendrosios viešojo administravimo veiklos	Dalinis
Kilnojamasis	I, P & E	2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 18.1, 19, 20, 21	91.11 Bibliotekų veiklos	Dalinis
Kilnojamasis	I, P & E	2, 3, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 18.1,19, 20, 21	91.12 Archyvų veiklos	Tiesioginis
Kilnojamasis	Visos	2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18.1, 19, 20, 21, 25	91.21 Muziejų ir kolekcijų veiklos	Tiesioginis

MKP tipas	Funkcijos	Veiklos	Ekonominės veiklos (NACE rev. 2.1)	Ryšys su MKP
Nekilnojamasis ir kraštovaizdis	I, P & E	2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 18.1, 19	91.22 Veiklos, susijusios su Kultūros paveldo vietovėmis ir paminklų *(vert. pastaba: kultūros paveldo objektai ir kompleksai, registruoti Kultūros vertybių registre)* veiklomis	Tiesioginis
Kilnojamasis ir nekilnojamasis	P	6, 7, 11	91.30 Konservavimo, restauravimo ir kt. kultūros paveldo rėmimo veiklos	Tiesioginis
Kraštovaizdis	P & E 8	8,16, 19	91.41 Botanikos ir zoologijos sodo veiklos	Dalinis
Kraštovaizdis	T	28	01.1 Nedaugiamečių augalų auginimas	Dalinis
			01.2 Daugiamečių augalų auginimas	Dalinis
			01.4 Gyvulininkystė	Dalinis
			01.50 Mišrus ūkininkavimas	Dalinis
			01.6 Pagalbinė veikla žemės ūkiui ir pasėlių veikloms po derliaus nuėmimo	Dalinis
Kraštovaizdis	T	29	03 Žvejyba ir akvakultūras	Dalinis
Kraštovaizdis	P	16	81.3 Kraštovaizdžio paslaugų veiklos	Dalinis
Nekilnojamasis	P	7	43.99 Kitos, niekur kitur nepriskirtos specializuotos statybų veiklos	Dalinis
			71.11 Architektūrinės veiklos	
Visi	P	7	71.12 Inžinerinės veiklos ir susijusios techninės konsultacijos	Dalinis
Kilnojamasis ir nekilnojamasis	P	6	71.2 Techniniai bandymai ir analizė	Dalinis
Nekilnojamasis	T	27	68.20 Nuomoti ir eksploatuoti savo arba išnuomotą nekilnojamąjį turtą	Dalinis
			68.31 Tarpininkavimo paslaugų, susijusių su nekilnojamuoju turtu, veiklos	Dalinis
			68.32 Kito, nekilnojamojo turto veiklos už atlygį arba sutarties pagrindu	Dalinis
Visi	I, P & E	17	85.3 Vidurinis ir aukštesnis nei aukštasis išsilavinimas	Dalinis
			85.4 Aukštasis mokslas	Dalinis
			85.5 Kitas išsilavinimas	Dalinis
Visi	I & P	2, 6, 7, 11, 16	72.10 Gamtos mokslų ir inžinerijos tyrimai ir eksperimentinė plėtra	Dalinis
Visi	I, P & E	2, 6, 7, 11, 19	72.20 Socialinių ir humanitarinių mokslų tyrimai ir eksperimentinė plėtra	Dalinis
Visi	T	22	49.1 Keleivinis geležinkelių transportas	Dalinis
			49.3 Kitas keleivinis sausumos transportas	Dalinis
			50.1 Jūros ir pakrančių keleivinis vandens transportas	Dalinis
			50.3 Keleivinis vidaus vandenų transportas	Dalinis

MKP tipas	Funkcijos	Veiklos	Ekonominės veiklos (NACE rev. 2.1)	Ryšys su MKP
			51.1 Keleivinis oro transportas	Dalinis
			55 Apgyvendinimas	Dalinis
			56 Maisto ir gėrimų aptarnavimo veiklos	Dalinis
			79 Kelionių agentūrų, kelionių organizavimo ir kt. rezervacijos paslaugos ir susijusi veikla	Dalinis
			77.11 Automobilių ir lengvųjų automobilių nuoma ir lizingas, motorinės transporto priemonės	Dalinis
			90-92 Išskyrus tas, kurios laikomos MKP veikla	Dalinis
Nekilnojamasis	T	18.2	65.12 Ne gyvybės draudimas	Dalinis
Kilnojamasis	T	26	47.79 Mažmeninė prekyba naudotomis prekėmis	Dalinis
Kilnojamasis	T	26	47.9 Mažmeninės prekybos tarpininkavimo paslaugų veiklos	Dalinis
Visi	T	23	73.11 Reklamos agentūrų veiklos	Ribinis
Visi	T	24	73.12 Atstovavimas žiniasklaidai	Ribinis
			59.1 Kino filmų, vaizdo įrašų ir televizijos programų veiklos	Ribinis
			74.12 Grafinio dizaino ir vaizdinės komunikacijos veiklos	Ribinis
Visi	Visos	5	98.2 Nediferencijuotų paslaugų teikimas privačių namų ūkių veikloms, naudoti savo reikmėms	Dalinis
Visi	Visos	5,10	94.99 Kitų, niekur kitur nepriskirtų, narių ar organizacijų veiklos	Dalinis

Veiklos, iš dalies susijusios su MKP, tačiau kurių indėlis negali būti įvertintas *(angl. whose contribution can not be estimated)*
Veiklos, visiškai susijusios su MKP ir kurioms nereikalingas įvertinimas *(angl. estimation)*

Funkcijos: I- identifikavimas, P- išsaugojimas, E- įsitraukimas, T- prekyba.

Veikla: 1) Valdymas ir teisinis reguliavimas; 2) Dokumentacija ir tyrimai; 3) Inventorizacija (angl. inventory); 4) Teisinė apsauga; 5) Savanoriška veikla; 6) Apsaugos (konservavimo, restauravimo) tyrimai ir laboratorijų paslaugos; 7) Konservavimo ir restauravimo veiklos; 8) Priežiūra; 9) Mokymai; 10) Lėšų rinkimas; 11) Skaitmeninės kopijos ir įrankiai; 12) Įsigijimas; 13) Specializuotų baldų gamyba; 14) Jutikliai / prietaisai; 15) Apšvietimas; 16) Aplinkos vadyba; 17) Išsilavinimas; 18) Draudimas; 19) Parodos (eksponavimas) ir sklaida; 20) ICT; 21) Bendravimas; 22) Turizmas; 23) Reklama; 24) Audiovizualinės veiklos; 25) Pakavimas ir transportavimas; 26) Prekyba antikvariniais daiktais; 27) Nekilnojamasis turtas; 28) Žemės ūkis ir ūkininkavimas; 29) Žvejyba ir akvakultūra.

5 Materialiojo kultūros paveldo satelitinės sąskaitos (HERMES SS) pasiūlymas

5.1 ESA-2010 ir HERMES SS esančios satelitinės sąskaitos

Europos sąskaitų sistema *(angl. European System of Accounts)* ESA-2010 (EUROSTAT ir EK, 2013) apima skyrių apie satelitines sąskaitas, kuriose jos apibrėžiamos kaip moduliai, kuriuos galima pridėti prie centrinės sistemos. Tai gali reikšti kai kurių centrinei sistemai priklausančių lentelių ir sąskaitų modifikavimą arba naujų lentelių ir sąskaitų pridėjimą „siekiant patenkinti specifinius duomenų poreikius“ (EUROSTAT ir EK, 2013, p. 467). Satelitinės sąskaitos

leidžia statistiškai aprašyti konkrečius ekonomikos sektorius detaliau nei tai įmanoma centrinėje sistemoje.

Šiuo tikslu satelitinės sąskaitos „pateikia papildomą informaciją, tokią kaip nemonetariniai srautai ir atsargos“, naudoja specifines kategorijas ir kartais „nukrypsta nuo centrinių sąvokų“ (EUROSTAT ir EK, 2013, p. 467). Remiantis ESA-2010 vadovu (EUROSTAT ir EK, 2013, p. 467), satelitinės sąskaitos gali turėti šias savybes:

- ryšys su funkcijomis, kaip funkcinėse satelitinėse sąskaitose;
- ryšys su šakomis arba produktais, kas priskiriama vienam iš specialių sektorių sąskaitų tipų;
- ryšys su institucijų sektoriais, antrasis specialių sektorių sąskaitų tipas;
- išplėtimas *(angl. extention)* įtraukiant fizinius ar kitus nemonetarinius duomenis;
- didesnis detalumo lygis;
- papildomų sąvokų naudojimas;
- kai kurių pagrindinių sąvokų modifikavimas;
- modeliavimo naudojimas arba eksperimentinių rezultatų įtraukimas.
- HERMES SS apibrėžiama kaip satelitinė sąskaita, kuri kiekybiškai įvertina ir aprašo ekonominę veiklą, tiesiogiai susijusią su materialiuoju kultūros paveldu (MKP). Šiuo tikslu ji siejama su atitinkamomis šakomis ir produktais; naudoja kai kurias klasifikacijas, papildančias centrinės sistemos klasifikacijas bei tas, kurios konkrečiai pritaikytos sektoriui; gali pateikti fizinę (nemonetarinę) informaciją; galiausiai siūlo tam tikrus kriterijus ir sąvokas, kurios skiriasi nuo centrinės sistemos, dėl ko, palyginti su minėtąja sistema, išplečiama gamybos riba.
- Savo bendroje apžvalgoje apie satelitines sąskaitas, ESA-2010 specialiai nurodo Kultūros ir kūrybos sektoriaus sąskaitas *(angl. Cultural and Creative Sector Accounts)* (EUROSTAT ir EK, 2013, p. 469), kurias apibūdina kaip „gerai veikiančias“ satelitines sąskaitas, „atitinkančias tarptautines gaires“. HERMES SS, kita vertus, neturi atitinkamo pagrindo, todėl tai turėtų skatinti tarpinstitucinį mokymąsi, nuolatinį tobulinimą ir skaidrumo principus, susijusius su kriterijais, sąvokomis ir vertinimo metodais, kuriuos kiekviena šalis taiko rengdama šią sąskaitą.
- Be to, ESA-2010 išskiria funkcines satelitines sąskaitas ir specialių sektorių sąskaitas. Funkcinės satelitinės sąskaitos *„dėmesį skiria ekonomikos aprašymui ir analizei pagal funkciją, tokią kaip aplinka [arba] sveikata“,* o vienas iš jų pagrindinių tikslų yra nustatyti *„nacionalines išlaidas pagal funkciją“* (EUROSTAT ir EK, 2013, p. 472). Tuo tarpu specialių sektorių sąskaitos *„teikia apžvalgą, sutelktą į vieną pramonės šaką ar produktą, įvairių pramonės šakų ar produktų grupę, vieną subsektorių ar įvairių subsektorių grupę“* (EUROSTAT ir EK, 2013, p. 476).

HERMES SS, siekdama išmatuoti ekonominę veiklą „pagrindinių pramonės šakų“ ir „pagrindinių produktų“ serijoje, identifikuotų pagal jų ryšį su MKP dalyvavimu ekonomikoje, naudoja Specialių sektorių sąskaitų metodą *(angl. Special sector accounts).* Svarbiausi HERMES SS rezultatai yra gamybos sąskaita ir pajamų generavimo sąskaita pagrindinėms pramonės šakoms.

5.2 HERMES SS požiūris ir tikslai

HERMES SS nustatyti šie tikslai:

• Įvertinti makroekonominius agregatus, apibūdinančius materialiojo kultūros paveldo (MKP) sektoriaus dydį ir jo vidinę struktūrą, remiantis paties sektoriaus kategorijomis.
• Parengti detalias gamybos lenteles su MKP susijusioms pramonės šakoms, įtraukiant informaciją apie bendrąją pridėtinę vertę (BPV) ir tarpinių vartojimo (IC) išlaidas.

•Pateikti informaciją apie darbo užimtumą sektoriuje.
• Tarnauti kaip pagrindas kitai informacijai rinkti, kuri nebūtinai turi ekonominį pobūdį, pagal paties sektoriaus kategorijas ir klasifikacijas.
HERMES SS atstovauja pasiūlos pusės požiūrį, sutelkiant dėmesį į vertės kūrimą tam tikrose pramonės šakose, o ne į skirtingų institucinių vienetų išlaidas produktams ir paslaugoms, apibrėžiančioms sektorių arba į tai, kaip šios išlaidos yra finansuojamos. Be to, pagrindinis HERMES SS tikslas yra aprašomasis, todėl jis nesitiki vertinti netiesioginių ar indukcinių poveikių, kuriuos sektoriaus veikla gali turėti kitoms pramonės šakoms ir bendrai ekonomikos sistemai. Tačiau jis pateikia detalias ekonominės veiklos įvertinimo, susijusios su MKP, prognozes pagal pramonės šakas ir yra pirmas žingsnis link išsamesnių įvertinimų, kurie matuoja šių veiklų poveikį kitoms pramonės šakoms per įprastas įvesties - šalutinio poveikio analizės procedūras (Miernyk, 2020). Šios dvi charakteristikos išskiria HERMES SS nuo kitų panašių veiklų satelitinių sąskaitų srityje. Pavyzdžiui, kai kurios satelitinės sąskaitos pateikia išsamų tam tikro viešajam interesui svarbaus sektoriaus aprašymą, kuris atlieka svarbią galutinio viešojo administravimo ar namų ūkių išlaidų funkciją. Tai iliustruoja Sveikatos satelitinė sąskaita. Savo Sveikatos sąskaitų sistemoje *(angl. System of Health Accounts - SHA),* OECD, EUROSTAT ir WHO sveikatos sektorių apibūdina nustatydami ir kiekybiškai įvertindami visus ekonominius srautus leidžiančius finansuoti galutinį užimtumą sveikatos paslaugose (OECD ir kt., 2017). Todėl SHA siūlo sąskaitų seką, kurioje vyrauja paskirstymo sandoriai – tokie kaip grynoji socialinė įmoka [D.61], socialinės išmokos, išskyrus socialinius natūrinius pervedimus [D.62], socialiniai pervedimai natūra [D.63], grynoji ne gyvybės draudimo premija [D.71] arba ne gyvybės draudimo išmokos [D.72] (EUROSTAT ir EC, 2013) – taip pat galutinės vartojimo išlaidos sveikatos paslaugoms, kurias atliko įvairios institucijos ir grupės.
HERMES SS, taikydama visiškai kitokį požiūrį, sutelkia dėmesį į vertės, sukuriamos įvairių pramonės šakų, tiesiogiai susijusių su MKP identifikavimu ir atpažinimu; šio kultūros paveldo objekto išsaugojimu ir apsauga; jo perdavimu; taip pat naudojimu ir prekyba, nustatymą. Šiuo požiūriu HERMES SS atitinka Specialių sektorių sąskaitų požiūrį (EUROSTAT ir EC, 2013, p. 476) ir yra panaši į Turizmo satelitines sąskaitas (TSA) (UN ir kt., 2010) arba kai kurias Kultūros satelitines sąskaitas (pvz., tą, kurią sukūrė Ispanijos Kultūros ministerija *(isp. Ministerio de cultura y deporte, 2024).* Šių požiūrių pradžios taškas paprastai būna pasiūlos lentelė įvesties - šalutinio poveikio sistemoje (IOF), kuri vėliau siaurinama, kad atspindėtų tam tikrų pramonės šakų, susijusių su turizmo ir kultūros sektoriais, veiklą. Įvesties -šalutinio poveikio sistemoje pasiūlos lentelė rodo įvairių prekių ir paslaugų, kurias gamina kiekviena iš pramonės šakų, sudarančių ekonomiką, vertę, taip pat importuotų produktų ir paslaugų indėlį (EUROSTAT ir EC, 2013, p. 275). Bendrai, HERMES SS siūlo pasiūlos lentelės kūrimą, apribotą tik tam tikrų „pagrindinių pramonės šakų“, anksčiau identifikuotų dėl tiesioginio ryšio su kiekvienos šalies MKP gamyba ir sutelkia dėmesį tik į rezidentinių vienetų gamybą, todėl iš analizės pašalina prekių ir paslaugų importą.

5.3 Pagrindinės MKP sektoriuje pramonės šakos ir produktai

Pirmas žingsnis, kuriant HERMES SS, apima „pagrindinių pramonės šakų“, sudarančių sektorių, identifikavimą. HERMES SS šis uždavinys yra palengvintas dėl išankstinės analizės, kuri leidžia identifikuoti ir klasifikuoti ekonomines veiklas, susijusias su MKP (4 -tas skyrius). Pagal ESA-2010, pramonės šaka apibrėžiama kaip *„vietinių veiklos rūšių vienetų (KAU), užsiimančių ta pačia arba panašia veikla, grupė“* (EUROSTAT ir EC, 2013, p. 50). Aukščiausiojo detalumo lygmenyje, pramonės šaka apima visus KAU, kurie gali būti klasifikuojami pagal tą pačią NACE klasę. Tačiau dažnai dirbama su mažiau detaliais klasifikacijos lygmenimis, kaip ir IOF pasiūlos lentelėje, kurioje kiekviena pramonės šaka apima KAU, priklausančius įvairioms klasėms, grupėms ar padaliniams NACE klasifikacijos struktūroje. Todėl būtina identifikuoti, kurios veiklos laikomos MKP sektoriaus dalimi pagal NACE klases ir IOF šakas. 5 – toje lentelėje

pateikiami santykiai tarp konkrečių MKP sektoriaus kategorijų, kaip apibrėžta šioje ataskaitoje, ir pramonės šakų, identifikuotų IO sistemoje, kartu su atitinkamomis NACE kategorijomis (klasės, grupės ar padaliniai).

Vertėtų paminėti pagrindinį šaltinį, naudojamą NACE klasifikacijai. HERMES naudojo NACE Rev. 2.1, nes ši naujoji NACE versija apima klases, kurios palengvina reikšmingų veiklų identifikavimą MKP sektoriuje. Nors šaltiniai ir duomenys, konsultuoti kuriant šią metodiką, buvo pagrįsti ankstesne NACE Rev. 2 versija, nuo 2025 metų Europos ekonominės statistikos bus pagrįstos NACE Rev. 2.1, kas turės įtakos visiems HERMES SS metodikos taikymo atvejams.

5 lentelė. HERMES SS naudojamų veiklų klasifikacija ir jų ryšys su standartinėmis klasifikacijomis

Pagrindinės pramonės šakos	MKP tipas	Funkcijos	Ekonominės veiklos (NACE 2.1 red.) A	Veiklos svoris	Įvesties - išvesties šaka	NACE veiklos, įtrauktos pagal IO šaką
MKP bibliotekos	Kilnojamasis	I, P & E	91.11 Bibliotekų veiklos	Dalinis	Kūrybinės, meninės ir pramoginės veiklos; bibliotekos, archyvai, muziejai ir kitos kultūrinės veikosa; azartinių lošimų ir lažybų veiklos	S90-92
Archyvai	Kilnojamasis	I, P & E	91.12 Archyvų veiklos	Pilnas *(angl. complete)*		
Muziejai	Kilnojamasis	Visos	91.21 Muziejų ir kolekcijų veiklos	Pilnas		
„Istorinės“ ir archeologinės vietovės ir paminklai *(vert. Pastaba: kultūros paveldo objektai, įtrauki į KVR)*	Nekilnojamasis ir kraštovaizdis	I, P & E	91.22 Veiklos, susijusios su Kultūros paveldo vietovėmis ir paminklų *(vert. pastaba: kultūros paveldo objektai ir kompleksai, registruoti Kultūros vertybių registre)* veiklomis	Pilnas		
Konservavimas, restauravimas ir kitos pagalbinės veiklos	Kilnojamasis ir nekilnojamasis	P	91.30 Konservavimo, restauravimo ir kt. kultūros paveldo rėmimo veiklos	Pilnas		
Žemės ūkio kraštovaizdis	Kraštovazdis	T	01.1 Nedaugiamečių augalų auginimas	Dalinis	Augalininkystė ir gyvulininkystė, medžioklė ir susijusių paslaugų veiklos	A01
			01.2 Daugiamečių augalų auginimas	Dalinis		
			01.4 Gyvulininkystė	Dalinis		
			01.50 Mišrus ūkininkavimas	Dalinis		
			01.6 Pagalbinė veikla žemės ūkiui ir pasėlių veikla po derliaus nuėmimo	Dalinis		
Vandens kraštovaizdis *(angl. waterscape)*	Kraštovaizdis	T	03 Žvejyba ir akvakultūra	Dalinis	Žvejyba ir akvakultūra	A03
„Istorinių“ būstų draudimas	Nekilnojamasis	T	65.12 Ne gyvybės draudimas	Dalinis	Draudimas, perdraudimas ir pensijų finansavimas, išskyrus privalomąjį socialinį draudimą	L65

Pagrindinės pramonės šakos	MKP tipas	Funkcijos	Ekonominės veiklos (NACE 2.1 red.) A	Veiklos svoris	Įvesties - išvesties šaka	NACE veiklos, įtrauktos pagal IO šaką
„Istorinių“ pastatų (įskaitant būstus) restauravimas	Nekilnojamasis	P	43.99 Kitos, niekur kitur nepriskirtos specializuotos statybų veiklos	Dalinis	Statybos	F
			71.11 Architektūrinės veiklos	Dalinis	Architektūrinės ir inžinerinės veiklos; techniniai bandymai ir analizė	N71
„Istorinių“ būstų nekilnojamasis turtas	Nekilnojamasis	T	-	Dalinis	Imituota savininkų naudojamų nekilnojamojo kultūros paveldo pastatų nuoma	M68.20
			68.20 Nuomoti ir eksploatuoti savo arba išnuomotą nekilnojamąjį turtą	Dalinis	Nekilnojamojo turto veiklos, neįskaitant imituotos nuomos	M
			68.31 Tarpininkavimo paslaugų, susijusių su nekilnojamuoju turtu, veiklos	Dalinis		
			68.32 Kito, nekilnojamojo turto veiklos už atlygį arba sutarties pagrindu	Dalinis		
Prekyba antikvariniais daiktais	Kilnojamasis	T	47.79 Mažmeninė prekyba naudotomis prekėmis	Dalinis	Mažmeninė prekyba, išskyrus variklinių transporto priemonių ir motociklų prekybą	G47
	Kilnojamasis	T	47.9 Mažmeninės prekybos tarpininkavimo paslaugų veiklos	Dalinis		
MKP medžiagos kūrimas ir platinimas bei dalyvaujamoji veikla per savanoriškus darbus	Visi	Visos	98.2 Nediferencijuotų paslaugų teikimas privačių namų ūkių veikloms, naudoti savo reikmėms	Dalinis	Namų ūkių, kaip darbdavių, veiklos; nediferencijuotos prekių ir paslaugų gamybos veiklos savo namų ūkių reikmėms	U
	Visi	Visos	94.99 Kitos, niekur kitur nepriskirtų, narių ar organizacijų veiklos	Dalinis	Narystes turinčių organizacijų veiklos	T94
MKP turizmas	Visi	T	49.1 Keleivinis geležinkelių transportas	Dalinis	Sausumos transportas ir transportavimas vamzdynais	H49

Pagrindinės pramonės šakos	MKP tipas	Funkcijos	Ekonominės veiklos (NACE 2.1 red.) A	Veiklos svoris	Įvesties - išvesties šaka	NACE veiklos, įtrauktos pagal IO šaką
			49.3 Kitas keleivinis sausumos transportas	Dalinis		
			50.1 Jūros ir pakrančių keleivinis vandens transportas	Dalinis	Vandens transportas	H50
			50.3 Keleivinis vidaus vandenų transportas	Dalinis		
			51.1 Keleivinis oro transportas	Dalinis	Oro transportas	H51
			55 Apgyvendinimas	Dalinis	Apgyvendinimo ir maitinimo paslaugos	I
			56 Maisto ir gėrimų aptarnavimo veiklos	Dalinis		
			79 Kelionių agentūrų, kelionių organizavimo ir kt. rezervacijos paslaugos ir susijusios veiklos	Dalinis	Kelionių agentūrų, kelionių organizatoriaus rezervavimo paslaugos ir susijusios veiklos	079
			77.11 Automobilių ir lengvųjų automobilių nuoma ir lizingas, motorinės transporto priemonės	Dalinis	Nuomos ir lizingo veiklos	077
			90-92 Išskyrus tas, kurios laikomos MKP veikla	Dalinis	Kūrybinės, meninės ir pramoginės veiklos; bibliotekos, archyvai, muziejai ir kitos kultūrinės veiklos; azartinių lošimų ir lažybų veiklos (išskyrus kultūrines veiklas, susijusias su MKP)	S90-92
Su MKP susijęs išsilavinimas	Visi	I, P & E	85.3 Vidurinis ir aukštesnis nei aukštasis išsilavinimas	Dalinis	Švietimas (išsilavinimas, edukacija)	Q85
			85.4 Aukštasis mokslas	Dalinis		
			85.5 Kitas išsilavinimas	Dalinis		
Su MKP susiję tyrimai (įskaitant archeologinius kasinėjimus)	Visi	I & P	72.10 Gamtos mokslų ir inžinerijos tyrimai ir eksperimentinė plėtra	Dalinis	Moksliniai tyrimai ir plėtra	N72

Pagrindinės pramonės šakos	MKP tipas	Funkcijos	Ekonominės veiklos (NACE 2.1 red.) A	Veiklos svoris	Įvesties - išvesties šaka	NACE veiklos, įtrauktos pagal IO šaką
		I, P & E	72.20 Socialinių ir humanitarinių mokslų tyrimai ir eksperimentinė plėtra	Dalinis		
Viešojo administravimo, bendrojo administravimo paslaugos rinkoje	Visi	Visos	84.11 Bendroji viešojo administravimo veiklos	Dalinis	Viešasis administravimas ir gynyba; privaloma socialinė apsauga	P84

6 lentelė: Produktų klasifikacija, naudojama HERMES SS, ir jų ryšys su standartinėmis klasifikacijomis

Pagrindinės HERMES SS pramonės šakos	Įvesties-išvesties sistemos produktas
MKP bibliotekos	Kūrybinės, meninės ir pramoginės veiklos; bibliotekos, archyvai, muziejai ir kitos kultūrinės veikosa; azartinių lošimų ir lažybų veiklos
Archyvai	
Muziejai	
„Istorinės“ ir archeologinės vietovės ir paminklai *(vert. Pastaba: kultūros paveldo objektai, įtrauki į KVR)*	
Konservavimas, restauravimas ir kitos pagalbinės veiklos	
Žemės ūkio kraštovaizdis	Augalininkystė ir gyvulininkystė, medžioklė ir susijusių paslaugų veiklos
Vandens kraštovaizdis *(angl. waterscape)*	Žuvis ir kiti žvejybos produktai; akvakultūros produktai; paramos žvejybai paslaugos
„Istorinių“ būstų draudimas	Draudimas, perdraudimas ir pensijų finansavimas, išskyrus privalomąjį socialinį draudimą
„Istorinių“ pastatų (įskaitant būstus) restauravimas	Statyba ir statybos darbai
	Architektūrinės ir inžinerinės veiklos; techniniai bandymai ir analizė
„Istorinių“ būstų nekilnojamasis turtas	Imituota savininkų naudojamų nekilnojamojo kultūros paveldo pastatų nuoma
	Nekilnojamojo turto veiklos, išskyrus imituotą nuomą
Prekyba antikvariniais daiktais	Mažmeninė prekyba, išskyrus variklinių transporto priemonių ir motociklų prekybą
MKP medžiagos kūrimas ir platinimas bei dalyvaujamoji veikla per savanorių darbas	Namų ūkių, kaip darbdavių, veiklos; nediferencijuotos prekių ir paslaugų gamybos veiklos savo namų ūkių reikmėms
	Narystes turinčių organizacijų veiklos
MKP turizmas	Sausumos transportas ir transportavimas vamzdynais
	Vandens transportas
	Oro transportas
	Apgyvendinimo ir maitinimo paslaugos
	Kelionių agentūrų, kelionių organizavimo, rezervavimo paslaugos ir susijusios veiklos
	Nuomos ir lizingo veiklos
	Kūrybinės, meninės ir pramoginės veiklos; bibliotekos, archyvai, muziejai ir kitos kultūrinės veiklos; azartinių lošimų ir lažybų veiklos (išskyrus kultūrines veiklas, susijusias su MKP)
Su MKP susijęs išsilavinimas	Švietimo paslaugos
Su MKP susiję tyrimai (įskaitant archeologinius kasinėjimus)	Moksliniai tyrimai ir plėtra
Viešojo administravimo, bendrojo administravimo paslaugos rinkoje	Viešojo administravimo ir gynybos paslaugos; privalomojo socialinio draudimo paslaugos

Skirtingai nei kiti satelitinių sąskaitų modeliai, pagrindinių pramonės šakų pasirinkimas HERMES SS grindžiamas išskirtiniu kriterijumi. Skirtingai nei Kultūros satelitinės sąskaitos, kurios paprastai nustato kultūros pramonę pagal jos kūrybinį turinį, intelektinės nuosavybės teisių generavimo potencialą arba ryšį su tradiciniais kultūros ir meninės išraiškos supratimais, HERMES SS pasirinktos pramonės šakos yra parenkamos todėl, kad visa arba dalis jų veiklos yra paaiškinama materialiojo kultūros paveldo (MKP) objektų buvimu ar artumu iki jų. Pavyzdys, atitinkantis šį požiūrį, yra turizmo pramonė. Nors turizmo veikla paprastai neturi kūrybinės, meninės ar kultūrinės sudedamosios dalies, ji vyksta, bent jau iš dalies, todėl, kad

turistai, kurie naudojasi turizmo paslaugomis, yra pritraukti galimybės mėgautis ir vertinti MKP tam tikroje geografinėje aplinkoje. Kitais atvejais MKP sudaro sąlygas, pagal kurias sukuriama atpažįstama ekonominė vertė. Tai vyksta, kai imituojami nuomos mokesčiai patiems savininkams už jiems priklausančių kultūros paveldo objektų – "istorinių" pastatų naudojimą. Pagal konvenciją, kultūros paveldo objektais *(vert. pastaba: "istoriniais" pastatais šioje ataskaitoje)* laikomi tais, kurie pastatyti iki tam tikros datos ir dauguma šių pastatų naudojami kaip jų savininkų gyvenamosios patalpos (ESPON HERITAGE, 2019). Panašiai kaip ir ESPON HERITAGE, HERMES SS taiko metodiką, kuri naudoja koeficientą, kad būtų atskirtas nekilnojamasis materialusis kultūros paveldas, susijęs su kai kuriais sektoriais. HERMES siūlo išplėsti prieš 1919 m. nustatytą ribą ir pasirinkti 1945 metus kaip slenkstį kultūros paveldo objektų – "istorinių" pastatų identifikavimui. Šis rodiklis naudojamas skaičiuojant kultūros paveldo objektus – "istorinius" pastatus, reprezentuojančius duomenų kategoriją, kuri nuosekliai prieinama NUTS 3 regioniniu lygiu visoje Europoje, taip palengvinant palyginamąją analizę. Prieš 1946 m. nustatyta riba apima beveik visus su kultūros paveldu susijusius objektus - pastatus turinčius architektūrinę, kultūrinę ar istorinę reikšmę, įskaitant tuos, kurie priklauso laikotarpiui, susijusiam su Antrojo pasaulinio karo statybų laikotarpiu. Kitos svarbios pramonės šakos atlieka esminę veiklą MKP išsaugojimui ir konservavimui, todėl šiam sektoriui įtraukiamos ir ne gyvybės draudimo paslaugos, taip pat statybos veikla ir profesionalios paslaugos, susijusios su "istorinės" architektūros reabilitacija. Sektoriaus ribose pagrindinės pramonės šakos taip pat apima bendrojo administravimo veiklas, kurios gali būti susijusios su tam tikrų MKP turtų valdymu ir išsaugojimu, taip pat edukacijos veiklas, kurios laikomos būtinomis kvalifikuotų specialistų mokymui, užsiimančių MKP priežiūra, išsaugojimu ir valdymu.
Kai kurių pagrindinių pramonės šakų ribų nustatymas atlieka praktinę funkciją. Pavyzdžiui, turizmo atveju, kai galima lengviau įvertinti turizmo paslaugų, susijusių su MKP, ekonominę vertę, remiantis jau atliktu bendro turizmo paslaugų vertės įvertinimu. Tokie įvertinimai jau egzistuoja bent 27 Europos šalyse (23 ES narės, 3 EFTA šalys ir viena kandidatė) (EUROSTAT, 2023, p. 5), pagal metodinę sistemą, rekomenduojamą Turizmo satelitinių sąskaitų (TSA) (UN ir kt., 2010). Todėl turizmo sektoriaus apibrėžimas HERMES SS yra glaudžiai suderintas su TSA sistema.

5.4 Lentelių struktūra ir kultūros paveldo elementai

HERMES SS pateikia du modulius, skirtus informacijos, susijusios su MKP sektoriumi, pateikimui. Pirmasis modulis, arba pagrindinis modulis, pateikia ekonominę informaciją, įskaitant gamybos vertę, BVP (bendrąją pridėtinę vertę) ir kitus agregatus, būdingus nacionalinei apskaitai. Šis modulis taip pat apima informaciją apie užimtumą, susijusį su sektoriaus veikla. Antrasis modulis yra papildomas. Jo kūrimą ir apimtis kuruoja už MKP atsakingos institucijos. Jo tikslas – pateikti informaciją apie tam tikrų kultūros paveldo elementų arba institucijų atsargą tam tikroje šalyje ar regione, pavyzdžiui, apie kultūros paveldo objektų – "istorinių" pastatų skaičių arba institucijas, valdančias su MKP susijusią veiklą (pvz., muziejų arba bibliotekų, turinčių kultūros paveldo objektų, skaičius).

5.4.1 Pagrindinis modulis: Lentelių struktūra

Remiantis antruoju HERMES SS tikslu – apriboti tiekimo lentelę, skirtą MKP pagrindinėms pramonės šakoms, buvo parengta 7 - ta lentelė, apimanti šią informaciją:
• Išvestis – bendra prekių ir paslaugų vertė, sukurta per apskaitos laikotarpį MKP pagrindinėse pramonės šakose bazinėmis kainomis.
• Tarpinis suvartojimas – prekių ir paslaugų vertė, suvartojama kaip įvestis pagrindinių pramonės šakų gamybos procese. Jos įvertinamos pagal pirkimo kainas.
• BVP – skirtumas tarp išvesties ir tarpinio suvartojimo, užfiksuotas bazinėmis kainomis, t.y.

jis neatsižvelgia į prekybos ir transporto maržų, taip pat mokesčių ar subsidijų produktams rinkos kainomis poveikį. BVP suma sukuriama MKP pagrindinėse pramonės šakose, yra GVA -MKP, kuris matuoja tiesioginį MKP poveikį ekonominei veiklai.
- Darbuotojų atlyginimas – tai visos išmokos, pinigais arba natūra, kurias MKP pagrindinių pramonės šakų KAU-ų (t.y. *vietinių veiklos rūšių vienetai)* moka darbuotojams už atliktą darbą per apskaitos laikotarpį.

Vadovaujantis trečiuoju tikslu, HERMES SS taip pat pateikia informaciją apie užimtumą pagrindinėse materialiojo kultūros paveldo (MKP) pramonės šakose, kaip tai parodyta 8 -toje lentelėje. Verta pažymėti, kad 7 -oje ir 8- toje lentelėse pateikta informacija gali būti pateikiama skirtingomis formomis. Pavyzdžiui, 7 – oje lentelė gali būti pateikta kaip gamybos sąskaitos ir pajamų formavimo sąskaitos, kurios atspindėtų atitinkamą informaciją apie veiklos perteklių ir mišrias pajamas. Šios sąskaitos gali būti sudaromos atskirai kiekvienai pagrindinei pramonės šakai. Kiekvienoje šalyje ar regione už sąskaitos rengimą atsakingi asmenys turėtų nustatyti tinkamiausią informacijos pateikimo formą šiose lentelėse, atsižvelgdami į skirtingą duomenų prieinamumo situaciją ir suinteresuotų šalių specifinius poreikius. Siekiant užtikrinti aiškumą ir skaidrumą, rekomenduojama kartu su lentelėmis pateikti ir metaduomenis, kurie aiškiai perteiktų apimtį ir taikytus vertinimo metodus.

7 lentelė. HERMES pramonės ir kitų pramonės šakų produkcija (bazinėmis kainomis)

Pagrindinės pramonės šakos	MKP bibliotekos	Archyvai	Muziejai	„Istorinės“ ir archeologinės vietovės ir paminklai	Konservavimas, restauravimas ir kitos pagalbinės veiklos	Žemės ūkio kraštovaizdis	Vandens kraštovaizdis	„Istorinių“ būstų draudimas	„Istorinių“ pastatų (įskaitant būstus) restauravimas	„Istorinių“ būstų nekilnojamasis turtas	Prekyba antikvariniais daiktais	MKP medžiagos kūrimas ir platinimas bei dalyvaujamoji veikla per Savanorišką darbą	MKP turizmas	Su MKP susijęs išsilavinimas	Su MKP susiję tyrimai (įskaitant archeologinius kasinėjimus)	Viešojo administravimo, bendrojo administravimo paslaugos rinkoje	Kiti nepagrindiniai produktai	Vietinių gamintojų produkcija
Tipas	M	M	M	I&L	M&I	L	L	I	I	I	M	Visi	Visi	Visi	Visi	Visi		
Funkcija	I, P & E	I, P & E	Visos	I, P & E	P	T	T	T	P	T	T	Visos	T	I, P & E	I, & P	Visos		
HERMES produktai																		
MKP bibliotekos																		
Archyvai																		
Muziejai																		
„Istorinės“ ir archeologinės vietovės ir paminklai *(vert. Pastaba: kultūros paveldo objektai, įtrauki į Kultūros vertybių registrą, toliau- KVR)*																		

Pagrindinės pramonės šakos	MKP bibliotekos	Archyvai	Muziejai	„Istorinės“ ir archeologinės vietovės ir paminklai	Konservavimas, restauravimas ir kitos pagalbinės veiklos	Žemės ūkio kraštovaizdis	Vandens kraštovaizdis	„Istorinių“ būstų draudimas	„Istorinių“ pastatų (įskaitant būstus) restauravimas	„Istorinių“ būstų nekilnojamasis turtas	Prekyba antikvariniais daiktais	MKP medžiagos kūrimas ir platinimas bei dalyvaujamoji veikla per Savanorišką darbą	MKP turizmas	Su MKP susijęs išsilavinimas	Su MKP susiję tyrimai (įskaitant archeologinius kasinėjimus)	Viešojo administravimo, bendrojo administravimo paslaugos rinkoje	Kiti nepagrindiniai produktai	Vietinių gamintojų produkcija
Konservavimas, restauravimas ir kitos pagalbinės veiklos																		
Žemės ūkio kraštovaizdis																		
Vandens kraštovaizdis																		
„Istorinių“ būstų draudimas																		
„Istorinių“ pastatų (įskaitant būstus) restauravimas																		
„Istorinių“ būstų nekilnojamasis turtas																		
Prekyba antikvariniais daiktais																		

Pagrindinės pramonės šakos	MKP bibliotekos	Archyvai	Muziejai	„Istorinės" ir archeologinės vietovės ir paminklai	Konservavimas, restauravimas ir kitos pagalbinės veiklos	Žemės ūkio kraštovaizdis	Vandens kraštovaizdis	„Istorinių" būstų draudimas	„Istorinių" pastatų (įskaitant būstus) restauravimas	„Istorinių" būstų nekilnojamasis turtas	Prekyba antikvariniais daiktais	MKP medžiagos kūrimas ir platinimas bei dalyvaujamoji veikla per Savanorišką darbą	MKP turizmas	Su MKP susijęs išsilavinimas	Su MKP susiję tyrimai (įskaitant archeologinius kasinėjimus)	Viešojo administravimo, bendrojo administravimo paslaugos rinkoje	Kiti nepagrindiniai produktai	Vietinių gamintojų produkcija
MKP medžiagos kūrimas ir platinimas bei dalyvaujamoji veikla per savanorišką darbą																		
MKP turizmas																		
Su MKP susijęs išsilavinimas																		
Su MKP susiję tyrimai (įskaitant archeologinius kasinėjimus)																		
Viešojo administravimo, bendrojo administravimo paslaugos rinkoje																		
Kiti nepagrindiniai produktai																		

Pagrindinės pramonės šakos	MKP bibliotekos	Archyvai	Muziejai	„Istorinės" ir archeologinės vietovės ir paminklai	Konservavimas, restauravimas ir kitos pagalbinės veiklos	Žemės ūkio kraštovaizdis	Vandens kraštovaizdis	„Istorinių" būstų draudimas	„Istorinių" pastatų (įskaitant būstus) restauravimas	„Istorinių" būstų nekilnojamasis turtas	Prekyba antikvariniais daiktais	MKP medžiagos kūrimas ir platinimas bei dalyvaujamoji veikla per Savanorišką darbą	MKP turizmas	Su MKP susijęs išsilavinimas	Su MKP susiję tyrimai (įskaitant archeologinius kasinėjimus)	Viešojo administravimo, bendrojo administravimo paslaugos rinkoje	Kiti nepagrindiniai produktai	Vietinių gamintojų produkcija
1. Visa produkcija (bazinėmis kainomis)																		
2. Bendras tarpinis vartojimas (at pirkėjo kaina)																		
(1-2) Bendroji pridėtinė vertė (bazinėmis kainomis)																		
Darbuotojų atlyginimai																		
Kiti mokesčiai, atėmus subsidijas gamybai																		
Bendrosios mišriosios pajamos																		
Bendrasis likutinis perteklius																		

Kultūros paveldo tipas (vert. pastaba: pagal HERMES SS): *M - materialusis kultūros paveldas; I - nematerialusis kultūros paveldas; L - kultūros paveldo kraštovaizdis (vert. pastaba: kultūros paveldo vietovė);*
Funkcijos: *I- identifikavimas, P- išsaugojimas, E- įsitraukimas, T- prekyba.*

8 lentelė. Užimtumas HERMES pramonės šakose

Užimtumas pagrindinėse HERMES pramonės šakose	Tipas	Funkcija	Darbo vietų skaičius			Visą darbo dieną atitinkančių darbo vietų skaičius		
			Samdomi darbuotojai	Dirbantys savarankiškai	Viso	Samdomi darbuotojai	Dirbantys savarankiškai	Viso
MKP bibliotekos	M	I, P & E						
Archyvai	M	I, P & E						
Muziejai	M	Visos						
„Istorinės“ ir archeologinės vietovės ir paminklai *(vert. Pastaba: kultūros paveldo objektai, įtrauki į KVR)*	I&L	I, P & E						
Konservavimas, restauravimas ir kitos pagalbinės veiklos	M&I	P						
Žemės ūkio kraštovaizdis	L	T						
Vandens kraštovaizdis	L	T						
„Istorinių“ būstų draudimas	I	T						

Užimtumas pagrindinėse HERMES pramonės šakose	**Tipas**	**Funkcija**	**Darbo vietų skaičius**			**Visą darbo dieną atitinkančių darbo vietų skaičius**		
			Samdomi darbuotojai	Dirbantys savarankiškai	Viso	Samdomi darbuotojai	Dirbantys savarankiškai	Viso
„Istorinių“ pastatų (įskaitant būstus) restauravimas	I	P						
„Istorinių“ būstų nekilnojamasis turtas	I	T						
Prekyba antikvariniais daiktais	M	T						
MKP medžiagos kūrimas ir platinimas bei dalyvaujamoji veikla per savanorių darbas	Visi	Visos						
MKP turizmas	Visi	T						
Su MKP susijęs išsilavinimas	Visi	I, P & E						
Su MKP susiję tyrimai (įskaitant archeologinius kasinėjimus)	Visi	I & P						
Viešojo administravimo, bendrojo administravimo paslaugos rinkoje	Visi	Visos						
1.Viso								

5.4.2 Papildomas modulis: Kultūros paveldo objektai ir institucijos

Sprendimą dėl šio antrojo papildomo modulio diegimo poreikio priima už MKP satelitinės sąskaitos kūrimą ir įgyvendinimą atsakingi asmenys kiekvienoje šalyje ar regione. Visgi, HERMES rekomenduoja parengti šį modulį, nes jis suteikia papildomos informacijos apie tikrąją sektoriaus situaciją, kas naudinga tiek kultūros ir kultūros paveldo politikos formuotojams, tiek plačiajai visuomenei. Šis modulis atitinka ketvirtąjį HERMES SS tikslą – sudaryti sąlygas papildomam, ne būtinai ekonominio pobūdžio, informacijos rinkimui pagal sektoriaus kategorijas ir klasifikacijas. Siūlomos metodikos įgyvendinimas ir skirtingų šalių ar regionų rezultatų palyginamumas būtų naudingas, jei būtų sukurta gera kultūros paveldo elementų ir institucijų duomenų bazė. HERMES siūlo, kad kiekvienos šalies ar regiono sąskaitų valdytojai nuspręstų, kokio tipo informacija būtų įtraukta į šį modulį. Tačiau tarptautiniai šaltiniai pateikia gana daug palyginamų duomenų apie šiuos su materialiuoju kultūros paveldu susijusius objektus ir institucijas:

9 lentelė Tarptautiniai šaltiniai dėl kultūros paveldo objektų ir institucijų

Kultūros paveldo tipas	Elementai (objektai) arba institucijos	Šaltinis	Nuoroda
Kilnojamasis	Muziejų ar galerijų kiekis	Europos muziejų statistikos grupė *(angl. European Group on Museum Statistics)*	https://egmus.eu/
		Kultūros brangakmeniai *(angl. Cultural Gems)*	https://cultural-gems.jrc.ec.europa.eu/map
	MKP bibliotekų kiekis (nacionalinė ir akademinė)	IFLA bibliotekos pasaulio žemėlapis *(angl. IFLA Library Map of the World)*	https://librarymap.ifla.org/map
		Europos mokslinių bibliotekų asociacija (LIBER) *(angl. Association of European Research Libraries (LIBER)*	https://libereurope.eu/liber-participants/
		GeoNames duomenų bazė *(angl. GeoNames Database)*	https://www.geonames.org/
		Europeana	https://www.europeana.eu/en
	Archyvų kiekis	Europos archyvų portalas *(angl. Archives portal Europe)*	https://www.archivesportaleurope.net
Nekilnojamasis	Pastatai <1946 (kiekis, aukšto plotas, m^2)	Surašymo centras *(angl. Census Hub)*	https://ec.europa.eu/CensusHub/selectHyperCube?clearSession=true
		ES pastatų fondo observatorija (angl. EU Building stock observatory)	https://building-stock-observatory.energy.ec.europa.eu/databa
		Europos pastatų fondo charakteristikos (angl. European building stock characteristics)	https://eubucco.com/

Kultūros paveldo tipas	Elementai (objektai) arba institucijos	Šaltinis	Nuoroda
	Į sąrašą įtrauktų pastatų kiekis	Pasaulio paveldo vietovės *(angl. World Heritage Sites)*	https://whc.unesco.org/en/syndication
		Nacionaliniai inventoriai *(angl. National inventories)*	-
	Paminklų (vert. pastaba: kultūros paveldo objektų, įtrauktų į KVR) kiekis	Vikipedijos paminklų sąrašai *(angl. Wikipedia lists of monuments)*	https://www.wikilovesmonuments.org/
Kultūrinis kraštovaizdis	Kultūros paveldo vietovės (km^2)	Pasaulio saugomų vietovių duomenų bazė *(angl. World Database of protected areas)*	https://www.protectedplanet.net/en/thematic-areas/wdpa?tab=WDPA
		Pasaulinės svarbos žemės ūkio paveldo sistemos (angl. Globally Important Agricultural Heritage Systems)	https://www.fao.org/giahs/en
		Pasaulio paveldo vietovės *(angl. World Heritage Sites)*	https://whc.unesco.org/en/syndication

5.5 Bendroji sąmatos procedūrų apžvalga

Pagrindinis HERMES SS veiklos tikslas yra pateikti tiekimo lentelę, kuri būtų skirta HERMES pagrindinių pramonės šakų veikloms. Kiekviena iš HERMES pagrindinių pramonės šakų yra tam tikros IOF pramonės šakos KAU-ų poaibis (žr. 5 - tą lentelę). Todėl satelitinėje HERMES sąskaitoje (toliau – HERMES SS) IOF tiekimo lentelė tampa pagrindiniu informacijos šaltiniu. Pagrindinių dydžių (produkcija, bendroji pridėtinė vertė (BPV), užimtumas), susijusių su HERMES SS pramonės šakomis įvertinimas gali būti laikomas IOF pramonės šakų vidinės sudėties įvertinimu.
Tokiam įvertinimui būtina informacija, leidžianti kiekybiškai nustatyti kiekvienos IOF šakos dalį, kuri turi neabejotiną ryšį su HERMES pagrindinėmis pramonės šakomis. Šis bendras įvertinimo metodas gali būti išreikštas taip:
$OB\ OB,KI\ IOF = OB\ IOF \times PB,KI\ PB\ OB$

Kur:

- $OB,KI\ IOF$ yra pagrindinės pramonės šakos KI produkcijos vertės įvertis šakoje B IOF sistemoje.
- $OB\ IOF$ yra bendras šakos B IOF sistemoje produkcijos įvertis.
- $PB,KI\ OB$ yra pastebėta KI pagrindinės pramonės šakos produkcijos rodiklio P įvertis (vertė) B šakoje, IOF sistemoje.
- $PB\ OB$ yra pastebėtas visos šakos B IOF produkcijos rodiklio P įvertis (vertė).

Lygtis (1), $PB,KI\ OB\ PB\ OB$ veikia kaip įvertinimo koeficientas ir nurodo, kokią dalį IOF šakos B produkcijos reikia priskirti pagrindinei pramonės šakai KI.
Yra dvi alternatyvios situacijos, susijusios su kiekvienos pagrindinės pramonės šakos rodiklių apskaičiavimu:

Situacija 1: Pagrindinės pramonės šakos, atitinkančios visą konkrečią NACE klasę

Šios pagrindinės pramonės šakos, 5 -oje lentelėje pažymėtos kaip "pilnos". Tokiais atvejais sąmatoms naudojamas koeficientas, $OB\ PB{,}KI\ PB\ OB$ turėtų būti apytikslis NACE klasės gamybos dalies svorio IOF šakos B atžvilgiu įvertis. Jei nėra tikslesnių metodų, šis koeficientas gali būti gaunamas iš SBS, kuris pateikia informaciją apie kiekvienos NACE klasės gamybą (produkciją). Be to, NACE klasių agregavimas kiekvienoje IOF šakoje yra tiesioginis.

Situacija 2: Pagrindinės pramonės šakos, atitinkančios dalį konkrečios NACE klasės

Antrasis atvejis taikomas likusioms pagrindinėms pramonės šakoms, t. y. toms, kurios apibrėžtos kaip konkrečios NACE klasės dalys (5 -oje lentelėje pažymėtos kaip "dalinės"). Šiuo atveju skaičiavimo procedūra susideda iš dviejų žingsnių: pirmasis - nustatyti dalį NACE klasės gamybos (produkcijos), kuri gali būti priskirta pagrindinei pramonės šakai, o antrasis - nustatyti, kokią dalį ši NACE klasės sudaro IOF, B šakos gamyboje. Šiam antrajam žingsniui gali būti taikomos procedūros, aprašytos šio dokumento 6 - ame skyriuje.

Pirmoje situacijoje taikomas vienas koeficientas (Koeficientas Nr. 1). Jis apskaičiuojamas kaip $PB{,}NC\ PB\ OB$:

Kur $PB{,}NC\ OB$ yra **gamybos (produkcijos) pakaitalas** (angl. *proxy*) NACE klasei, atitinkančiai pagrindinę pramonės šaką *(angl. Key Industry – KI)*, o $PBOB$ yra **gamybos pakaitalas** šakai (IOF šakai B), kuriai priskiriama ši NACE klasė.

Kai nėra geresnio pakaitalo, šios vertės gali būti gaunamos iš **struktūrinės verslo statistikos (SBS)** duomenų.

Antroje situacijoje, be Koeficiento Nr.1, siekiant, kad būtų užfiksuotas ryšys tarp pagrindinės pramonės KI ir NACE klasės, į kurią jis įtrauktas, reikia dar vieno koeficiento (Koeficientas Nr. 2). $O\ NC\ PB{,}KI\ PB{,}NC\ OB\ O\ NC$ yra pagrindinės pramonės šakos KI gamybos pakaitalas, kai $PB{,}B$, $PB{,}KI$ - visos EVRK klasės gamybos pakaitalas.

2 paveiksle pavaizduoti šie du bendrosios procedūros scenarijai: OB yra to paties pakaitalo serverio pasiekta vertė.

2 pav.: Situacijos, kaip apskaičiuojami pagrindinių pramonės šakų pakaitalai.

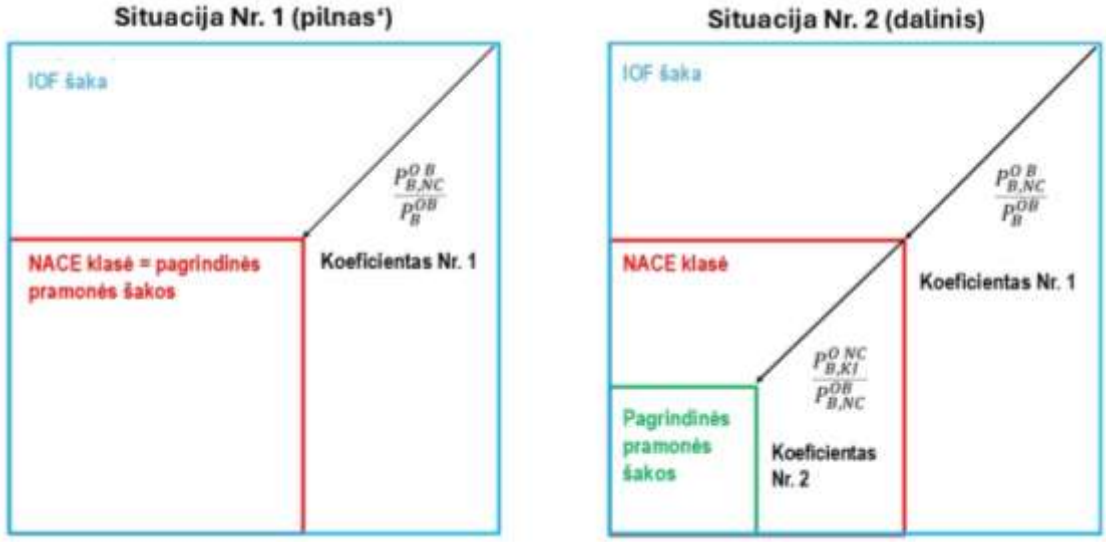

Pavyzdys, kaip apskaičiuojami pirmasis ir antrasis koeficientai pagrindinei pramonei, pateiktas 2 priede – Pavyzdys, kaip apskaičiuoti koeficientus Nr. 1 ir Nr. 2 pagrindinei pramonės šakai „Kultūros paveldo objektų (“istorinių“ gyvenamųjų pastatų) nekilnojamasis turtas“ (106 psl.).

HERMES SS numato derinti šį bendrąjį vertinimo metodą su kitais metodais, kurie tiesiogiai vertina HERMES pagrindinių pramonės šakų gamybos vertę konkrečioje IOF šakoje.

Pavyzdžiui, viešojo administravimo ne rinkos bendrųjų administracinių paslaugų gamybos vertę galima apskaičiuoti remiantis kiekvienoje šalyje ar regione turima biudžetine informacija.

Turizmo pramonės šakos sudaro dar vieną išimtį iš bendrosios taisyklės. Šiuo atveju, vietoje tiekimo lentelės naudojimo veiklos šakų, susijusių su turizmo pramone (apgyvendinimo ir maitinimo paslaugos, oro transportas ir kt.) gamybos vertei nustatyti, rekomenduojama naudoti duomenis apie konkrečias turistines paslaugas šiose šakose. Šalyse ar regionuose, kuriuose egzistuoja Satelitinė turizmo sąskaita *(angl. Tourism Satellite Account - TSA),* duomenys apie turistines paslaugas gali būti gaunami tiesiogiai iš šio šaltinio. Kitose šalyse skaičiavimai gali būti atlikti naudojant informaciją apie lankytojų skaičių, vidutinę viešnagės trukmę arba, jei įmanoma, tiek užsienio, tiek vietinių lankytojų išlaidas.

Pagrindinės pramonės šakos „MKP turizmas“ gamybos vertės įvertinimas baigiamas taikant koeficientą, kuris atspindi santykį tarp turistinių paslaugų, gaunamų iš turizmo veiklos, susijusios su MKP egzistavimu (žr. 6 - tą skyrių dėl koeficiento apskaičiavimo) ir bendro turizmo paslaugų kiekio.

Taip pat būtina nukrypti nuo bendrosios procedūros ir ją pritaikyti pagrindinei pramonės šakai „MKP medžiagos kūrimas ir platinimas bei dalyvaujamoji veikla per savanorišką darbą“. Ši pagrindinė pramonės šaka apima savanoriškos veiklos, kuri nėra įtraukta į nacionalinių sąskaitų centrinę sistemą, sukurtą vertę. Norint užfiksuoti šios savanoriškos veiklos sukurtą vertę, būtina įvertinti ją tiesiogiai, vadovaujantis 6 -ame skyriuje pateiktomis gairėmis.

Be pagrindinių pramonės šakų gamybos vertės (produkcijos) įvertinimų, HERMES taip pat pateikia kitus agregatus, tokius kaip bendroji pridėtinė vertė (BPV) ar tarpinis vartojimas (7 - ta lentelė). Bendrieji šių dydžių šaltiniai kiekvienai IOF šakai gali būti gauti iš IOF naudojimo lentelės, o šių kintamųjų vertės įvertinimas pagrindinėse pramonės šakose gali būti atliktas taikant tuos pačius metodus, kaip ir produkcijai.

Galiausiai, vertinant sektoriaus darbuotojų užimtumą ir atlyginimą, gali tekti daryti prielaidas dėl šių kintamųjų ir bendrosios pridėtinės vertės kiekvienoje veiklos šakoje, ryšio.

Apibendrintas šaltinių, naudingų įvertinimo procedūroms, sąrašas:

• IOF tiekimo lentelė yra pagrindinis įverčių šaltinis ir atspindi solidžią kiekvienos IOF pramonės produkcijos vertę, palyginamą tarptautiniu mastu.

• EUROSTAT struktūrinė verslo statistika *(angl. Structural Business Statistics - SBS)* ir panašios operacijos nacionaliniu ir regioniniu lygmenimis, leidžia parengti pagrįstus įverčius IOF pramonės šakų suskirstymui į detalesnes veiklos šakas (iki klasės lygio pagal NACE).

• Informacija, gaunama iš valstybės biudžetų ir biudžeto statistikos duomenų, gali būti naudinga apskaičiuojant ne rinkos produkcijos vertę sektoriuje bei ją atitinkančią BPV.

• 27 - ynios Europos šalys sudarinėja Satelitines turizmo sąskaitas *(angl. Tourism Satellite Accounts - TSA)* ir pranešinėja apie jų rezultatus EUROSTAT (EUROSTAT, 2023). Taip pat esama įvairios TSA ruošimo patirties įvairiuose Europos regionuose. Galiausiai, kai nėra regioninių ar nacionalinių duomenų, juos galima apskaičiuoti naudojant informaciją apie lankytojų skaičių, vidutinį viešnagės laiką, turizmo išlaidas arba turizmo infrastruktūros užimtumą.

• Nacionalinės ir tarptautinės duomenų bazės apie kai kurių svarbiausių tam tikrų HERMES pramonės šakų institucinių vienetų, tokių kaip nacionalinės bibliotekos, veiklą.

• Informacija apie laiko naudojimą iš suderintų Europos laiko naudojimo tyrimų *(angl. Harmonised European Time Use Surveys - HETUS)* ir kitos panašios nacionalinės ir regioninės patirtys.

• Informacija iš tokių platformų kaip „Vikipedija“ (angl. Wikiepdia) ir „YouTube“, įskaitant kiekvienais metais skelbiamo turinio informaciją (EUIPO, 2019).

6 Vertinimo procedūros

Šios ataskaitos 5 - jame skyriuje buvo nustatyta HERMES SS struktūra ir pagrindinės jos vykdymo procedūros. HERMES pagrindinių pramonės šakų gamybos (produkcijos) ir bendrosios pridėtinės vertės įvertinimo procedūra buvo aprašyta dviem etapais:

• Koeficiento Nr. 1 taikymas, siekiant įvertinti kiekvienos IOF veiklos šakos dalį, atitinkančią NACE klasę, kurioje yra kiekviena pagrindinė pramonės šaka.

Remiantis pagrindinių HERMES pramonės šakų atskyrimu, visų jų pagrindiniams suvestiniams rodikliams (gamyba, BPV, užimtumas ir kt.) įvertinti būtina taikyti Koeficientą Nr. 1. Jei nėra geresnio metodo bei taikant atitinkamas atsargumo priemones, šį koeficientą galima gauti pagal vidinę gamybos, BPV arba užimtumo SBS sudėtį skirtingose NACE klasėse, kurios sudaro kiekvieną IOF šaką sumavimo būdu.

• Koeficiento Nr. 2 taikymas tam tikros NACE klasės veiklos daliai, atitinkančiai konkrečią pagrindinę pramonės šaką, įvertinti.

Jį taikyti būtina tik toms pagrindinėms HERMES pramonės šakoms, kurios apima ne visą NACE klasę, o tik jos dalį. Kitaip tariant, Koeficientas Nr. 2 taikomas tik pagrindinėms pramonės šakoms, 5 - oje lentelėje pažymėtoms kaip „dalinė“.

3 pav.: Pagrindinių ūkio šakų gamybos (produkcijos) skaičiavimo metodo etapaz

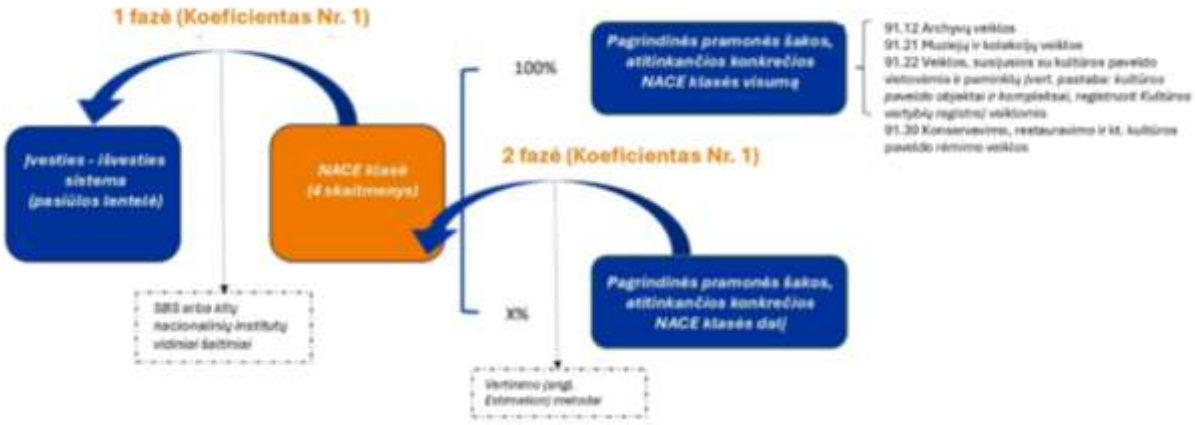

10 lentelė: Ryšys tarp pagrindinių pramonės šakų ir klasifikacijų bei įvertinimo poreikio

Pagrindinės pramonės šakos	Įvesties- išvesties šaka	Susijusi NACE 2.1 rev	Reikalingas įvertinimas
MKP bibliotekos	Kūrybinės, meninės ir pramoginės veiklos; bibliotekos,	91.11 Bibliotekų veiklos	Taip
Archyvai		91.12 Archyvų veiklos	Ne
Muziejai		91.21 Muziejų ir kolekcijų veiklos	Ne

Pagrindinės pramonės šakos	Įvesties- išvesties šaka	Susijusi NACE 2.1 rev	Reikalingas įvertinimas
„Istorinės“ ir archeologinės vietovės ir paminklai *(vert. Pastaba: kultūros paveldo objektai, įtrauki į KVR)*	archyvai, muziejai ir kitos kultūrinės veiklos; azartinių lošimų ir lažybų veiklos [NACE S90-92]	91.22 Veiklos, susijusios su Kultūros paveldo vietovėmis ir paminklų (vert. pastaba: kultūros paveldo objektai ir kompleksai, registruoti Kultūros vertybių registre) veiklomis	Ne
Konservavimas, restauravimas ir kitos pagalbinės veiklos		91.30 Konservavimo, restauravimo ir kt. kultūros paveldo rėmimo veiklos	Ne
Žemės ūkio kraštovaizdis	Augalininkystė ir gyvulininkystė, medžioklė ir susijusių paslaugų veiklos [NACE A01]	01.1 Nedaugiamečių augalų auginimas	Taip
		01.2 Daugiamečių augalų auginimas	Taip
		01.4 Gyvulininkystė	Taip
		01.50 Mišrus ūkininkavimas	Taip
		01.6 Pagalbinė veikla žemės ūkiui ir pasėlių veikla po derliaus nuėmimo	Taip
Vandens kraštovaizdis *(angl. waterscape)*	Žvejyba ir akvakultūra [NACE A03]	03 Žvejyba ir akvakultūra	Taip
„Istorinių“ būstų draudimas	[NACE L65]	65.12 Ne gyvybės draudimas	Taip
„Istorinių“ pastatų (įskaitant būstus) restauravimas	Statybos [NACE F]	43.99 Kitos, niekur kitur nepriskirtos specializuotos statybų veiklos	Taip
	Architektūrinės ir inžinerinės veiklos; techniniai bandymai ir analizė [NACE N71]	71.11 Architektūrinės veiklos	Taip
„Istorinių“ būstų nekilnojamasis turtas	Imituota savininkų naudojamų pastatų nuoma [NACE M68.2]	-	Taip
	Nekilnojamojo turto veikla, išskyrus imituotą nuomą [NACE M]	68.20 Nuomoti ir eksploatuoti savo arba išnuomotą nekilnojamąjį turtą	Taip
		68.31 Tarpininkavimo paslaugų, susijusių su nekilnojamuoju turtu, veiklos	Taip
		68.32 Kito, nekilnojamojo turto veiklos už atlygį arba sutarties pagrindu	Taip

Pagrindinės pramonės šakos	Įvesties- išvesties šaka	Susijusi NACE 2.1 rev	Reikalingas įvertinimas
Prekyba antikvariniais daiktais	Mažmeninė prekyba, išskyrus motorinių transporto priemonių ir motociklų prekybą [NACE G47]	47.79 Mažmeninė prekyba naudotomis prekėmis	Taip
		47.9 Mažmeninės prekybos tarpininkavimo paslaugų veiklos	Taip
MKP medžiagos kūrimas ir platinimas bei dalyvaujamoji veikla per savanorišką darbą	Namų ūkių, kaip darbdavių, veiklos; nediferencijuotos prekių ir paslaugų gamybos veiklos savo namų ūkių reikmėms [NACE U]	98.2 Nediferencijuotų paslaugų teikimas privačių namų ūkių veikloms, naudoti savo reikmėms	Taip
	Narystes turinčių organizacijų veiklos [NACE T94]	94.99 Kitų, niekur kitur nepriskirtų, narių ar organizacijų veiklos	Taip
MKP turizmas	Sausumos transportas ir transportavimas vamzdynais [NACE H49]	49.1 Keleivinis geležinkelių transportas	Taip
		49.3 Kitas keleivinis sausumos transportas	Taip
	Vandens transportas [NACE H50]	50.1 Jūros ir pakrančių keleivinis vandens transportas	Taip
		50.3 Keleivinis vidaus vandenų transportas	Taip
	Oro transportas [NACE H51]	51.1 Keleivinis oro transportas	Taip
	Apgyvendinimo ir maitinimo paslaugos [NACE 1]	55 Apgyvendinimas	Taip
		56 Maisto ir gėrimų aptarnavimo veiklos	
	elionių agentūrų, kelionių organizavimo ir kt. rezervacijos paslaugos ir susijusios veiklos [NACE 079]	79 Kelionių agentūrų, kelionių organizavimo ir kt. rezervacijos paslaugos ir susijusi veikla	Taip
	Nuomos ir lizingo veiklos [NACE 077]	77.11 Automobilių ir lengvųjų automobilių nuoma ir lizingas, motorinės transporto priemonės	Taip

Pagrindinės pramonės šakos	Įvesties- išvesties šaka	Susijusi NACE 2.1 rev	Reikalingas įvertinimas
	Kūrybinės, meninės ir pramoginės veiklos; bibliotekos, archyvai, muziejai ir kitos kultūrinės veiklos; azartinių lošimų ir lažybų veiklos [NACE S90-92]	90-92 Išskyrus tas, kurios laikomos MKP veikla	
Su MKP susijęs išsilavinimas	Švietimas (išsilavinimas, edukacija) *(angl. Education)* [NACE Q85]	85.3 Vidurinis ir aukštesnis nei aukštasis išsilavinimas	Taip
		85.4 Aukštasis mokslas	Taip
		85.5 Kitas išsilavinimas	f
Su MKP susiję tyrimai (įskaitant archeologinius kasinėjimus)	Moksliniai tyrimai ir plėtra [NACE N72]	72.10 Gamtos mokslų ir inžinerijos tyrimai ir eksperimentinė plėtra	Taip
		72.20 Socialinių ir humanitarinių mokslų tyrimai ir eksperimentinė plėtra	Taip
Viešojo administravimo, bendrojo administravimo paslaugos rinkoje	Viešasis administravimas ir gynyba; privaloma socialinė apsauga [NACE P84]	84.11 Bendrosios viešojo administravimo veiklos	Taip

Šiame skyriuje pateikiama apžvalga metodikų ir procedūrų, kurios skirtos remti skaičiavimus, reikalingus tiems pagrindiniams pramonės sektoriams, kuriems reikia įvertinimų, viršijančių 1-ojo Koeficiento taikymą ir reikalaujančių 2-ojo Koeficiento. Šios procedūros yra tokios pat įvairios, kaip ir pačių veiklų pobūdis, apsvarstytas kiekvienoje pagrindinėje pramonės šakoje ir jų ryšiu su atitinkama NACE klase. Šaltiniai, kuriais grindžiamas skaičiavimai, taip pat yra labai įvairūs, nors jų identifikavimui buvo taikomas bendras kriterijus: kad jie teiktų vienodą informaciją, palyginamą su daugelio Europos šalių ir regionų duomenimis. Skaičiavimų (estimacijos) procedūrų ir šaltinių santrauka pateikta 3 - me priede.

Aprašytos procedūros turėtų būti suprantamos kaip rekomendacinio pobūdžio vadovas, prieinamas kiekvienos šalies / regiono satelitinės sąskaitos valdytojams, kurių kiekvienas gali turėti kitas duomenų bazes ir statistikos šaltinius ir pritaikyti čia aprašytas procedūras prie teritorijos, kurioje taikoma metodika, institucinės tikrovės. Pažymėtina, kad daugelio šių įvertinimo metodų ir duomenų šaltinių identifikavimas taip pat padeda teritorializuoti duomenis NUTS 3 lygmeniu, o tai palengvina verčių, kurios paprastai prieinamos tik nacionaliniu lygiu, suskirstymą pagal regionus. Norint efektyviai atlikti šiuos skaičiavimus, remiantis koncepcinėje sistemoje nustatytomis kategorijomis ir apibrėžimais, dažnai pirmiausia reikia nustatyti materialiojo kultūros paveldo (MKP) bazinę populiaciją. Siekiama pasiūlyti daugelyje šalių visuotinai taikomą metodiką, užtikrinančią palyginamų duomenų gamybą. Tam tikros pradinės populiacijos kategorijos yra svarbios kelioms pagrindinėms pramonės šakoms, todėl jos aptariamos bendrai 6.1 - jame skirsnyje. Pavyzdžiui, žemės ūkio kraštovaizdžiui ir vandens kraštovaizdžiams naudojamas „kultūrinio kraštovaizdžio“ gyventojų bazinis rodiklis, o kultūros paveldo objektų būstų draudimas, “istorinių” pastatų (įskaitant būstus) atkūrimas ir kultūros paveldo “istorinių” būstų nekilnojamasis turtas remiasi „istorinių” būstų gyventojų

baziniu tašku. Visų pagrindinių pramonės šakų įvertinimo procedūros, kartu su konkrečiomis pagrindinių pramonės šakų populiacijos bazinėmis linijomis yra išsamiai aprašytos 6.2 - jame skirsnyje.

6.1 Pradinės populiacijos kategorijos, taikomos keliems pagrindiniams sektoriams

6.1.1 Kultūriniai kraštovaizdžiai

Nepaisant to, kad projektas HERMES yra orientuotas į materialųjį kultūros paveldą, buvo nuspręsta kaip kategoriją įtraukti kultūrinius kraštovaizdžius, nes tai yra žmonių ir gamtinės aplinkos sąveika. Nustatyti šių sudėtingų teritorijų materialines ir kultūrines sudedamąsias dalis nėra paprasta, nes jos dažnai tarnauja kaip tiltas tarp nematerialiojo paveldo ir apčiuopiamų objektų. Pavyzdžiai, tai apima tradicinius amatus, tokius kaip medžio apdirbimas, audimas ir keramikos gamyba, taip pat kulinarinį paveldą, kuris gali sukelti Europos geografinės indikacijos *(angl. European geographical indications),* tokios kaip Apsaugotas kilmės nuorodos pavadinimo *(angl. Protected designation of origin - PDO)* atsiradimą. Šie kraštovaizdžiai apima tiek gamtinius, tiek kultūrinius aspektus. Nors kultūriniai jūros kraštovaizdžiai neturi vieningos, suvienodintos teisės aktų apsaugos, jie atspindi sąveiką tarp žmonių ir jūrinių aplinkų. Tačiau jiems apsaugą gali suteikti įvairios tarptautinės ar nacionalinės sistemos. Priklausomai nuo konteksto, šalies ar organizacijos, skiriasi ir oficialūs kultūrinių kraštovaizdžių pavadinimai. Projektui HERMES ypač svarbios šios kategorijos ir šaltiniai:

- **UNESCO Pasaulio paveldo vietovės *(angl. UNESCO World Heritage Sites - WHS):*** Svarbiausias dėmesys skiriamas išskirtinei visuotinei vertei *(angl. outstanding universal value - OUV),* kuri dažnai reikalauja daugiau statiško, visuotinio pripažinimo.
- **Kultūriniai kraštovaizdžiai (pripažinti pagal 1992 m. UNESCO Pasaulio paveldo konvencijos pakeitimą)**: apima kraštovaizdžius, kurie atspindi žmonių ir jų aplinkos sąveiką, specialiai sukurtus kraštovaizdžius ir organiškai išsivysčiusius kraštovaizdžius.
- **Mišrios paveldo vietovės**: Tai yra WHS, turinčios tiek kultūrinę, tiek gamtinę OUV, kur kultūriniai ir gamtiniai elementai yra neišskiriami arba labai tarpusavyje susiję. UNESCO pripažįsta, kad kultūriniai kraštovaizdžiai gali būti išplėsti ir į kultūrinius jūros kraštovaizdžius, jei jie demonstruoja dinamišką žmonių ir jūrinės aplinkos sąveiką. Nepaisant to, tradicinės žinios, praktikos ir ritualai, susiję su jūrine aplinka, gali būti pripažįstami pagal Nematerialiojo kultūros paveldo konvenciją *(angl. Intangible Cultural Heritage Convention).*
- **Pasaulinės svarbos žemės ūkio paveldo sistemos *(angl. Globally Important Agricultural Heritage Systems - GIAHS).*** Jungtinių Tautų Maisto ir žemės ūkio organizacijos *(angl. Food and Agriculture Organization of the United Nations - FAO)* paskirtos GIAHS orientuojasi į tvarias žemės ūkio sistemas, kurios vystėsi iš kartos į kartą integruodamos biologinę įvairovę, tradicines žinias ir kultūros paveldą. Šios sistemos pripažįstamos dėl jų dinamiškos sąveikos tarp žmonių ir aplinkos, prisidedančios prie maisto saugumo ir kaimo gyventojų gerovės.
- **Natura 2000**. Apsaugos buveinės ir rūšys, pirmiausia dėl jų ekologinės vertės. Nors šis tinklas daugiausia orientuojasi į gamtinius elementus, daugelis šių teritorijų taip pat turi ir kultūrinę ar istorinę reikšmę. Tai apima ir saugomas jūrines teritorijas, turinčias kultūrinės ir ekologinės reikšmės, tokias kaip teritorijos, kuriose tradiciniai žvejybos ar jūriniai papročiai palaiko biologinę įvairovę.
- **Nacionalinės ar regioninės apsaugos teritorijos**. Daugelis šalių turi sistemas,

skirtas kultūriniams kraštovaizdžiams apsaugoti nacionaliniu ar regioniniu lygmeniu, įskaitant tas teritorijas, kurios įkūnija tradicines ekologines žinias ar čiabuvių praktikas.

• **Kiti tipai.** Tai apima Europos kraštovaizdžio konvenciją *(angl. European Landscape Convention),* kuri skatina visų kraštovaizdžių tipų – nuo gamtinių iki urbanistinių, apsaugą ir tvarų valdymą; Ramsaro vietoves pagal Ramsaro konvenciją, kurios orientuojasi į tarptautinės svarbos pelkes, įskaitant pakrantes ir jūrų pelkes, turinčias kultūrinę ir ekologinę reikšmę; Biosferos rezervatai pagal UNESCO „Žmogus ir biosfera" programą, kurie integruoja kultūros ir gamtos paveldo išsaugojimą; GeoParkai, pripažinti dėl savo geologinės ir kultūrinės reikšmės.

Saugomų teritorijų ribų „persidengimas"

Nors skirtingų tipų kultūrinių kraštovaizdžių paskyrimo tikslai ir kriterijai skiriasi, jie orientuojasi į bendrą tikslą - tvarius žmonių ir gamtos santykius.

Sutapimų (dubliavimosi ar persidengimo) pasitaiko, pavyzdžiui, kai GIAHS teritorijos taip pat pasižymi išskirtine visuotine kultūrine ar gamtine verte, kaip ir Pasaulio paveldo vietovės *(toliau, iš angl. kalbos - WHS).* Tokiais atvejais išryškėja ilgainiui susiformavusi žmogaus kultūrinės veiklos ir gamtos sistemų sąveika. Taip pat pabrėžiama tradicinių žinių svarba formuojant ir palaikant šiuos kraštovaizdžius bei pripažįstama, kad biologinė įvairovė yra neatsiejama žmogaus kultūros dalis. Nepaisant to, ne visi GIAHS yra WHS*,* nes, priskiriant vietovę kuriam nors tipui nereikalaujama, kad ji atitiktų griežtus WHS OUV *(liet pastaba: išskirtinės visuotinės vertės požymiai),* kriterijus ir, nors jos gali būti svarbios regioniniu požiūriu, tačiau joms trūksta visuotinio pripažinimo, reikalingo WHS statusui gauti, taip pat ir ne visi WHS yra GIAHS, nes daugelis WHS kultūrinių kraštovaizdžių nėra aktyviai naudojami žemės ūkio srityje arba neatitinka GIAHS tvarumo ir maisto sistemų poreikių. Nors Natura 2000 daugiausia dėmesio skiria natūraliesiems ypatumams, daugelis vietovių taip pat turi kultūrinę ar istorinę reikšmę, kuri gali atitikti WHS arba GIAHS kriterijus ar požymius. Daugelis GIAHS teritorijų Europoje gali iš dalies arba visiškai sutapti su Natura 2000 teritorijomis, nes tradicinės žemės ūkio sistemos dažnai palaiko didelę biologinę įvairovę ir atitinka Natura 2000 buveinių ir rūšių reikalavimus. Be to, daugelis WHS kultūrinių kraštovaizdžių Europoje sutampa su Natura 2000 teritorijomis tiek dėl savo tiek ekologinės, tiek kultūrinė vertės. Skaičiavimui naudingas duomenų šaltinis: Pasaulio saugomų teritorijų duomenų bazė *(angl. World Database on Protected Areas - WDPA),* tvarkoma UNEP - WCMC *(angl. United Nations Environment Programme World Conservation Monitoring Centre - Jungtinių Tautų aplinkos programos Pasaulio gamtos apsaugos stebėjimo centras)* yra išsamiausia pasaulinė saugomų teritorijų duomenų bazė.

Duomenų šaltiniai, galintys praversti kultūrinio kraštovaizdžio teritorijos skaičiavimui:

Pasaulio apsaugos teritorijų duomenų bazė *(angl. The World Database on Protected Areas - WDPA),* kuruojama UNEP - WCMC (Jungtinių Tautų aplinkos programos pasaulinės gamtos apsaugos stebėsenos centras*, angl. United Nations Environment Programme World Conservation Monitoring Centre)* yra išsami pasaulinė saugomų vietovių ir teritorijų duomenų bazė. Joje yra sausumos ir jūrinių saugomų teritorijų, kurios yra oficialiai pripažintos nacionalinių vyriausybių arba tarptautinių susitarimų pagalba, pavyzdžiui:

•Nacionaliniai parkai;
•Ramsaro pelkės;
•UNESCO biosferos rezervatai;
• UNESCO WHS – UNESCO pasaulio paveldo objektai (tik natūralios arba mišrios vietovės).

Natura 2000 vietovės dažnai yra įtraukiamos į WDPA, nes atitinka Tarptautinės gamtos apsaugos sąjungos *(angl. Union for Conservation of Nature - IUCN)* apibrėžtus "saugomų

teritorijų" kriterijus. Visgi, nors WDPA tikslas yra įtraukti visas Natura 2000 vietoves, ES valstybių narių duomenų trūkumas gali lemti nepilną šių duomenų aprėptį.

Šios duomenų bazės naudojimas, apsibrėžiant saugomų teritorijų ribas, leidžia išvengti dvigubo skaičiavimo. Vis dėlto, GIAHS nėra laikomos saugomų teritorijų kategorija ir todėl turi būti pridedamos atskirai. Ypatingą dėmesį reikėtų skirti šio pavadinimo "persidengimui" su kitais pavadinimais.

11 lentelė: Duomenų šaltiniai, galintys praversti kultūrinių kraštovaizdžių ploto skaičiavimui

Pavadinimas	Nuoroda	Aprašymas
Pasaulio saugomų teritorijų duomenų bazė *(angl. World Database on Protected Areas)*	https://www.protectedplanet.net/en/thematic-areas/wdpa?tab=WDPA	Pasaulinė jūrų ir sausumos saugomų teritorijų duomenų bazė, atnaujinama kas mėnesį.
Pasaulinės svarbos žemės ūkio paveldo sistemos *(angl. Globally Important Agricultural Heritage Systems – GIAHS*	https://www.fao.org/giahs/en	Viso pasaulio žemės ūkio paveldo sąrašas, pagal šalį
eAmbrosia	https://ec.europa.eu/agriculture/eambrosia/geographical-indications-register/	Visoje ES registruotų ir saugomų žemės ūkio produktų, vyno ir spiritinių gėrimų pavadinimų teisinis registras
Europos „istorinių" sodų maršrutas	https://www.europeanhistoricgardens.eu/en/gardens	Sertifikuotas Europos Tarybos kultūros kelias, pripažįstantis „istorinio", meninio, socialinio ir gamtos paveldo vertybes.
Parkai ir sodai	https://europeangardens.eu/en/european-inventories/	Viešieji ir privatūs Europos „sodų meno" inventoriai (prieinami Prancūzijoje, Portugalijoje, Belgijoje (Valonijoje ir Flandrijoje), Anglijoje ir Italijoje)
Nacionaliniai „istoriniai" parkai ir sodai	https://data.europa.eu/data/datasets/historic-parks-and-gardens-national?locale=en	Kalderdeilo metropolijos rajono taryba *(angl. Calderdale Metropolitan Borough Council)*

6.1.2 Kultūros paveldo objektai – „istoriniai" būstai

Panašiai kaip ESPON HERITAGE, HERMES taiko metodiką, pagal kurią atitinkamas koeficientas išskaido nekilnojamojo materialiojo kultūros paveldo indėlį į nekilnojamojo turto, draudimo ir reabilitacijos sektorius, siūlydamas įtraukti ir iki 1919 m. pastatytus kultūros paveldo objektus bei atrinktus iki 1946 m. pastatytuosius. Šis pasirinkimas pagrįstas keliais veiksniais:
1) iki 1946 m. pastatytieji būstai atstovauja duomenų kategoriją, kuri nuosekliai prieinama NUTS 3 regioniniu lygmeniu visoje Europoje ir todėl palengvina lyginamąją analizę;
2) iki 1946 m. ribos pastatyti objektai apima beveik visus su kultūros paveldu susijusius pastatus, turinčius architektūrinę, kultūrinę ar istorinę reikšmę, įskaitant statybos laikotarpį, susijusį su Antruoju pasauliniu karu;
3) Sandoriai, susiję su šiomis šakomis, dažniau renkami, registruojami ir analizuojami atskirų būstų, o ne visų pastatų lygmeniu. Dėl to, 1946 m. ir anksčiau pastatyti būstai pasirenkami

kaip nekilnojamojo materialiojo kultūros paveldo (MKP) indėlio į kai kurias pagrindines šakas atitikmuo. Tai yra pragmatiškas sprendimas, pagrįstas duomenų prieinamumu, sandorių reprezentatyvumu ir jų aktualumu kultūros paveldo kontekste.
Siūloma šio koeficiento įvertinimo metodika turi tam tikrus apribojimus, nes joje neatsižvelgiama į negyvenamosios paskirties kultūros paveldo objektus, kurie taip pat yra šių sandorių dalis, tačiau galima pasiūlyti koreliacijas tarp iki 1946 m. buvusių būstų ir bendro būstų skaičiaus, o tai yra pagrindas tolesnei metodologinei plėtrai. Tačiau yra daug žadančių tobulinimo galimybių. Pavyzdžiui, kai kuriose esamose duomenų bazėse jau dabar renkami grindų ploto duomenys pagal statybos laikotarpį, kurie, nors šiuo metu prieinami tik šalies lygmeniu, gali būti išplėsti ir lokalizuoti, siekiant, kad būtų galima juos dar tiksliau įvertinti. Ši pažanga, kartu su būsimais duomenų rinkimo ir integravimo patobulinimais, leistų įveikti dabartinius iššūkius ir patobulinti nekilnojamojo MKP įnašo skaičiavimus, suteikiant išsamesnį jos ekonominio vaidmens vaizdą.

12 lentelė: Naudingi duomenų skaičiavimo šaltiniai kultūros paveldo objektuose e-sančiam būstui

Surašymo centras *(angl. Census Hub)*	https://ec.europa.eu/CensusHub/selectHyperCube?clearSession=true	Pagrindinė būstų surašymo priemonė ES, prieinama NUTS3 lygmeniu, rodanti būstų skaičių pagal statybos laikotarpį
ES pastatų fondo observatorija (angl. EU Building stock observatory)	https://building-stock-observatory.energy.ec.europa.eu/databa	Pateikiamas pastatų, būstų ir naudingo ploto skaičius pagal statybos laikotarpį, pagal šalį.
Europos pastatų fondo charakteristikos (angl. European building stock characteristics)	https://eubucco.com/	Šiuo metu duomenų, apimančių statybos metus, yra mažai, tačiau ateityje tai gali suteikti įžvalgų
Nacionaliniai kadastrai	https://inspire-geoportal.ec.europa.eu/srv/eng/catalog.search#/overview?view=themeOverview&theme=cp	Kadastras yra alternatyvus šaltinis pastatų fondo apibūdinimui, nors duomenims išgauti reikalingas specialus GIS apdorojimas.

6.2 Skaičiavimo (estimacijos) procedūros, taikant Koeficientą Nr. 2

6.2.1 MKP bibliotekos

Tradiciškai, bibliotekos orientuojasi į išteklių rinkimą, teikdamos prieigą tiek prie fizinės, tiek skaitmeninės informacijos. Kaip pabrėžia Tarptautinė bibliotekų asociacijų ir institucijų federacija *(angl. International Federation of Library Associations and Institutions - IFLA),* pagrindinis bibliotekų misijos tikslas visame pasaulyje - dokumentų darbų, nepriklausomai nuo formato, išsaugojimas ir prieigos užtikrinimas (IFLA, 2019). Kultūros paveldas yra saugomas įvairiose bibliotekose, tačiau ne visos bibliotekos turi kultūros paveldo kolekcijas. Nors nacionalinės bibliotekos plačiai pripažįstamos kaip tautos kultūros paveldo saugotojos, o akademinės bibliotekos atlieka svarbų vaidmenį išsaugant specializuotas kolekcijas tyrimams ir mokslui, viešosios bibliotekos gali turėti tokių kolekcijų, kaip bendruomenių archyvai, žodinė istorija ir regioniniai artefaktai, kurie atspindi kultūros paveldą. Tačiau, dėl išsamių duomenų trūkumo bei decentralizuoto ir kintamo jų kolekcijų ir iniciatyvų pobūdžio, sunku įvertinti viešųjų

bibliotekų, aktyviai saugančių tokius išteklius ir dalyvaujančių kultūros paveldo išsaugojime, procentą. Todėl HERMES siūlo taikyti konservatyvų požiūrį ir sutelkti dėmesį bei įvertinti nacionalinių ir akademinių bibliotekų ekonominį indėlį, nes šios institucijos pateikia aiškius, gerai dokumentuotus ir išmatuojamus kultūros paveldo išsaugojimo ir prieigos pavyzdžius, užtikrindamos tvirtą ir patikimą pagrindą tokiems vertinimams. Be to, pastaruoju metu vis didesnės pastangos skaitmeninant bibliotekų veiklą sukelia pokyčius jų valdyme, didina jų svarbą, plečia prieigą ir užtikrina trapių artefaktų išsaugojimą. Vėlgi, nacionalinės ir akademinės bibliotekos dažnai turi įsteigtas skaitmeninimo programas ir viešai prieinamus savo kolekcijų ir iniciatyvų įrašus, tokius kaip virtualios parodos, kas leidžia lengviau įvertinti jų įnašą ir poveikį.

13 lentelė: Duomenų šaltiniai, naudingi MKP bibliotekų skaičiavimams

IFLA Pasaulio bibliotekos žemėlapis *(angl. IFLA Library Map of the World)*	https://librarymap.ifla.org/map	Pateikia visuose pasaulio regionų nacionalinio lygmens duomenis pagal bibliotekų tipą.
Europos mokslinių bibliotekų asociacija (LIBER) *(angl. Association of European Research Libraries (LIBER)*	https://libereurope.eu/liber-participants/	Mokslinių bibliotekų tinklas visoje Europoje (georeferenciniai duomenys)
GeoNames duomenų bazė *(angl. GeoNames Database)*	https://www.geonames.org/	
Europeana	https://www.europeana.eu/en	Kaupia skaitmenines kolekcijas iš bibliotekų, archyvų ir muziejų visoje Europoje. Nors daugiausia dėmesio skiriama skaitmenintai medžiagai, taip pat pateikiami kai kurie metaduomenys apie prisidedančias bibliotekas.
Nacionalinės bibliotekos katalogai *(angl. National Library Directories)*		Nacionaliniai bibliotekų registrai, kuriuose gali būti georeferencinių duomenų

6.2.2 Žemės ūkio kraštovaizdis

Norint įvertinti kultūrinių kraštovaizdžių indėlį į žemės ūkio sektorių, siūloma metodika, kuri apskaičiuoja žemės, esančios tiek žemės ūkio naudojimui skirtose saugomose vietovėse ar teritorijose, dalį. Žemės ūkio plotų apskaičiavimas remiasi Corine žemės ploto *(angl. Corine Land Cover - CLC)* klasifikacija, konkrečiai sutelkiant dėmesį į 2 klasę: Žemės ūkio plotai. Įtraukiamos šios subklasės: 2.1 Dirbama žemė, 2.1.1 Nelaistoma dirbama žemė, 2.1.2 Nuolatos laistoma žemė, 2.1.3 Ryžių laukai, 2.2 Nuolatiniai augalai, 2.2.1 Vynmedžių plantacijos, 2.2.2 Vaismedžių ir uogų plantacijos, 2.2.3 Alyvmedžių plantacijos, 2.3 Pievos, 2.3.1 Pievos, 2.4 Heterogeniški žemės ūkio plotai, 2.4.1 Kasmetiniai augalai, susiję su nuolatiniais augalais, 2.4.2 Sudėtingos kultivavimo schemos, 2.4.3 Žemė, kurią iš esmės užima žemės ūkis, su reikšmingomis natūralios augmenijos teritorijomis, 2.4.4 Agrosferos miško plotai. Bendras žemės ūkio plotas apskaičiuojamas sudedant šių subklasių plotus norimu analizės lygiu. Kadangi duomenys yra geolokalizuoti, žemės ūkio plotus galima nustatyti bet kuriam reprezentatyvios analizės vienetui (pvz., NUTS 3 arba žemesniam lygiui). Apsaugos plotai apskaičiuojami pagal 6.1.1 skyriuje aprašytą metodiką. Kadangi tai grindžiama geolokalizuotu požiūriu, ji leidžia nustatyti saugomą vietovę ar teritoriją tame pačiame reprezentatyviame analizės vienete. Kitas žingsnis yra nustatyti žemės ūkio ir saugomų vietovių ar teritorijų plotų persidengimą. Apskaičiavus žemės ūkio plotų procentą, patenkantį į saugomas vietoves ar teritorijas,

galima kiekybiškai įvertinti kultūrinių kraštovaizdžių indėlį į bendrą žemės ūkio veiklą. Žemiau pateiktame žemėlapyje parodytas žemės ūkio kraštovaizdžių, laikomų žemės ūkio plotais su saugomos vietovės ar teritorijos statusu, kiekis, išreikštas procentais.

Žemėlapis 1: Saugomų vietovių ir teritorijų procentas žemės ūkio teritorijose

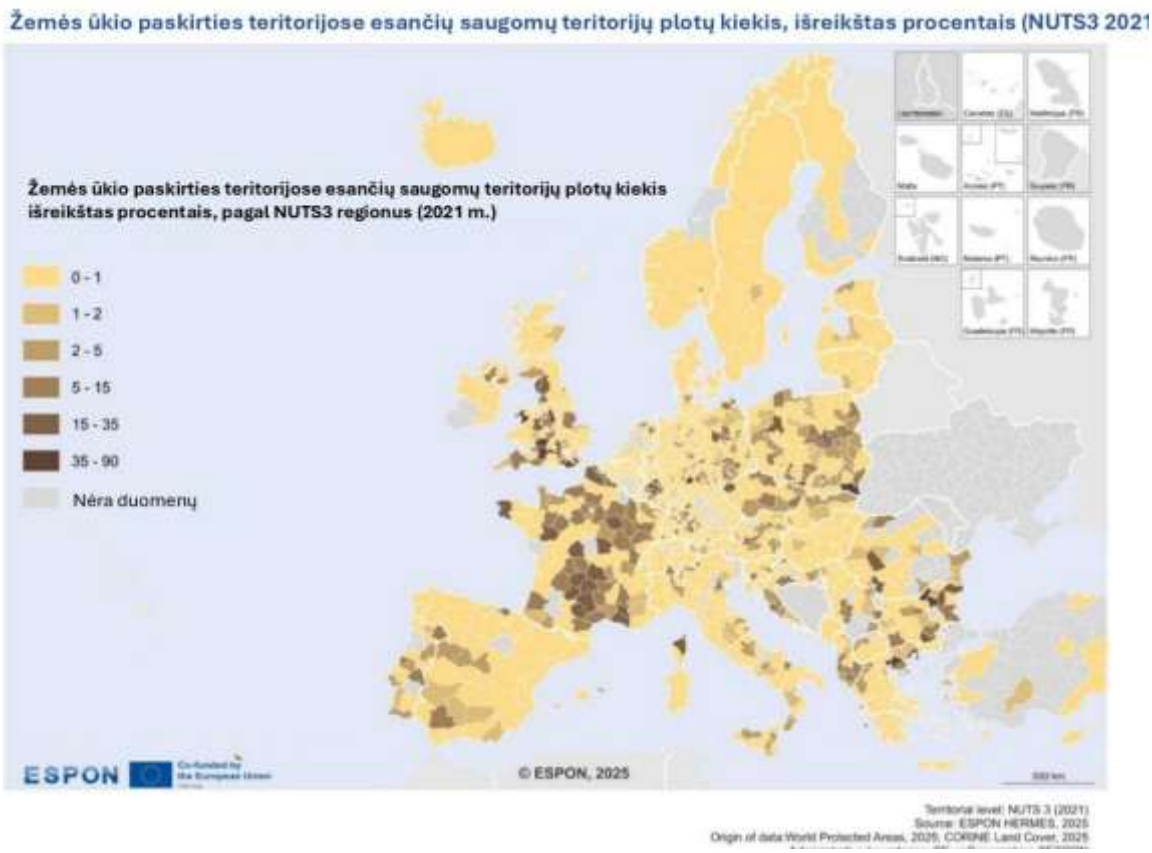

Apsaugotos kilmės nuorodų (PDO) integravimas į geoerdvinę analizę suteikia papildomą vertingą metodą vertinant kultūrinių kraštovaizdžių sąveiką ir jų ekonominį indėlį. PDO yra glaudžiai susijusios su konkrečių regionų kultūriniu ir ekologiniu unikalumu, atstovaujančiu tiek materialųjį, tiek nematerialųjį kultūros paveldą, o jų erdvinė analizė gali atskleisti reikšmingas įžvalgas apie žemės ūkio kraštovaizdžio socialines ir ekologines vertybes, susijusias su didelės gamtinės vertės dirbamos žemės plotais, pusiau natūraliu žemės ūkiu (Flinzberger 2022 ir kt.). Kiekybiškai įvertinus nematerialius ir subjektyvius kraštovaizdžio aspektus, tokius kaip jų kultūrinė vertė, atspindima PDO, geoerdvinė analizė, galima pritaikyti sudėtingus kultūrinius rodiklius. Šis kartografavimas padeda įvertinti žemės ūkio kraštovaizdžių teikiamos kultūrinės ir ekologinės naudos mastą ir pasiskirstymą (Tieskens ir kt., 2017). *Flinzbergeris ir kt., (2022)* pabrėžė, kad trūksta visos ES erdvinių duomenų apie PDO, o tai trukdo suprasti produkto ir kraštovaizdžio ryšius. Tyrimas atskleidė 638 PDO pažymėtus produktus, naudojant NUTS-3 sritis kaip pavyzdžius ir atskleidė reikšmingą PDO buvimo ir socialinių bei ekologinių rodiklių, pvz., turizmo potencialo ir kultūros paveldo persidengimą. PDO duomenų integravimas į geoerdvinę analizę suteikia pagrindą geriau suprasti kultūrinių kraštovaizdžių ekonominį indėlį į žemės ūkio sektorių. Vis dėlto, siekiant įtraukti šią kategoriją į bendrą analizę ir apibrėžti, kaip PDO daro įtaką ekonominiam įnašui, reikėtų nustatyti santykinį svorį pagal atskirą šalį.

14 lentelė: Duomenų šaltiniai, naudingi žemės ūkio kraštovaizdžių skaičiavimams

Corine žemės paviršius *(angl. Corine Land Cover)*	https://land.copernicus.eu/en/products/corine-landcove	44- ių teminių klasių viso Europos žemės paviršiaus ir žemės naudojimo inventorius
Pasaulio saugomų teritorijų duomenų bazė *(angl. World Database on Protected Areas)*	https://www.protectedplanet.net/en/thematic-areas/wdpa?tab=WD	Pasaulinė jūrų ir sausumos saugomų teritorijų duomenų bazė (atnaujinama kas mėnesį)

6.2.3 Vandens kraštovaizdis (peizažas)

Vandens kraštovaizdžiai yra specifinė kultūrinių kraštovaizdžių rūšis, siūlanti turtingą tarpusavio sąveiką tarp materialiojo bei nematerialiojo paveldo. Kaip pabrėžiama šiuolaikinėje literatūroje, vandens kraštovaizdžiai, kartu su vidaus žuvininkystės ir pakrančių zonomis, turi didelę reikšmę kultūrinei tapatybei, bendruomenių vienybei ir regionų tvarumui (Khakzad & Griffith, 2016; Martino ir kt., 2023). Jų ekonominis indėlis, nors dažnai nepakankamai įvertintas, yra daugialypis ir apima tiesioginį ir netiesioginį poveikį turizmui, maisto saugumui ir kultūrinėms ekosistemos paslaugoms (Lynch ir kt., 2016; Pascoe ir kt., 2023). Bandant įvertinti vandens kraštovaizdžių ekonominę vertę, buvo taikomos įvairios metodikos, tokios kaip diskretūs pasirinkimo eksperimentai, kurie užfiksuoja vartotojų pageidavimus dėl kultūrinių ir kultūros paveldo savybių (Martino ir kt., 2023) bei ekosistemos paslaugų vertinimo sistemos, integruojančios tiek rinkos, tiek ne rinkos vertes (Gómez & Maynou, 2021). Šios metodikos sprendžia iššūkius, kylančius kiekybiškai įvertinant vandens kraštovaizdžių sociokultūrinę naudą, pvz., jų vaidmenį kuriant vietos jausmą ir remiant vietinėse tradicijose įsišaknijusius pragyvenimo šaltinius. Be to, kitos technikos, tokios kaip dalyvaujamojo tyrimo derinimas su erdvinių duomenų analize, gali padėti geriau suprasti su vandens kraštovaizdžiais susijusio kultūros paveldo tankį, prisidedant prie tvirtesnių politikos rėmų kūrimo (Gómez, 2018, p. 201–217). Apsaugotas kilmės nuorodos (PDO) taip pat taikomos žuvininkystės ir akvakultūros produktams. PDO sertifikavimas šiuose sektoriuose pripažįsta žuvininkystės ir akvakultūros produktų unikalumą, kuris yra neatskiriamai susijęs su specifinėmis geografinėmis sritimis ir tradiciniais metodais. Daugelis PDO žuvininkystės ir akvakultūros produktų atspindi pakrančių ir vidaus regionų kultūrinę tapatybę. Jie įkūnija ryšį tarp vietos bendruomenių ir jų vandens teritorijų aplinkos, prisidedančių prie kultūrinių kraštovaizdžių įvaizdžio. Žemėlapiuojant PDO pažymėtus žuvininkystės ir akvakultūros regionus, galima padėti įvertinti jų indėlį į vietos ir regionų ekonomiką.

15 lentelė: Duomenų šaltiniai, naudingi vandens kraštovaizdžių skaičiavimams

FAO - FishStat	https://www.fao.org/fishery/en/fishstat	Pasaulinė žuvininkystės ir akvakultūros statistika
Europos jūrų stebėjimo ir duomenų tinklas (EMODnet) *(angl. European Marine Observation and Data Network)*	https://emodnet.ec.europa.eu/en	Europos jūrų ir pakrančių duomenys, daugiausia koncentruoti į biologinę įvairovę, geologiją ir žmogaus veiklą (įskaitant kultūros paveldą)
Vietos ir regioniniai žuvininkystės tyrimai		Gali apimti duomenis apie smulkiąją ir amatininkišką žvejybą

6.2.4 Kultūros paveldo objektų „istorinių“ gyvenamųjų pastatų draudimas

Kultūros paveldo objektų - “istorinių” gyvenamųjų pastatų draudimas yra svarbi ekonominė veikla, susijusi su kultūros paveldu. Pagrindinis iššūkis yra įvertinti, kiek NACE klasifikacijos 65.12 gyvybės draudimas konkrečiai susijęs su nekilnojamojo turto draudimu ir kiek iš to galima priskirti “istoriniams” pastatams. Norint nustatyti, koks NACE klasės procentas susijęs su nekilnojamojo turto draudimu, naudinga pasitelkti tokius šaltinius kaip „Insurance Europe“ *(liet. Darudimas Europa)*. „Insurance Europe“ pateikia Europos draudimo pramonės statistiką, suskirstytą pagal šalis ir draudimo tipus. Draudimas klasifikuojamas į tris pagrindines kategorijas: gyvybės draudimas, sveikatos draudimas ir nekilnojamojo turto ir nelaimingų atsitikimų draudimas (P&C). P&C draudimas toliau skirstomas į tris subkategorijas: motorinius, nekilnojamojo turto ir bendrąją atsakomybę. Lyginant šias kategorijas su NACE klase 65.12 gyvybės draudimu, sveikatos ir P&C draudimas priklauso šiai klasifikacijai. P&C kategorijoje „Nekilnojamojo turto“ subkategorija yra labiausiai susijusi su nekilnojamojo turto draudimu. Tai galėtų būti geras pradinis taškas, norint apytikriai įvertinti nekilnojamojo turto draudimo dalį NACE klasėje 65.12 kiekvienoje šalyje.
Po to, kai nustatoma nekilnojamojo turto draudimo dalis, reikia atlikti papildomą įvertinimą tam, kad būtų atskirta dalis, susijusi su pastatais ar gyvenamaisiais būstais, klasifikuojamais pagal statybos laikotarpį. Kaip siūloma kitose pramonės šakose, susitelkimas į gyvenamuosius būstus suteikia tikslesnį ir praktiškesnį požiūrį. Tai paaiškintina tuo, kad draudimo rinkos analizė dažniausiai struktūruojama ir pateikiama būsto lygmeniu, o ne pastato lygmeniu, ypač tais atvejais, kai pastatas apima kelis vienetus arba tarnauja kaip daugiafunkcinis objektas. Šiam įvertinimui, norint nustatyti kultūros paveldo indėlį į sektorių, siūloma pasirinkti būstus, pastatytus iki 1946 metų (žr. 6.1.2 – ą skyrių), kadangi ši kategorija apima daugumą kultūros paveldo objektų - “istorinių“ pastatų ir duomenys yra nuoseklūs ir prieinami pagal NUTS3 lygį visoje Europoje.

16 lentelė: Naudingi duomenų šaltiniai “istorinių” gyvenamųjų pastatų draudimo skaičiavimams

Draudimas Europa *(angl. Insurance Europe)*	https://insuranceeurope.eu	Pateikia Europos draudimo pramonės statistiką pagal šalis, leidžiančią įvertinti turto dalį

6.2.5 „Istorinių“ pastatų (įskaitant gyvenamuosius) restauravimas

Pastatų restauravimo veikla buvo susieta su dviem NACE klasėmis, priklausančiomis skirtingoms I-O šakoms. Tai yra: 71.11 Architektūriniai darbai ir 43.99 Kitos specializuotos statybos veiklos (kitur neklasifikuota).
Klasė 71.11 priklauso architektūros ir inžinerijos veiklos, techninio patikrinimo ir analizės šakai ir yra pasirinkta konkrečiai todėl, kad jos aprašyme nurodoma, be kitų veiklų, „architektūriniai darbai, padedantys išsaugoti ir atkurti kultūros paveldo objektus“. Be to, analizuojant su šia veikla susijusius produktus CPA, yra specifinis produktas pavadinimu „71.11.23 “Istorinių” pastatų atkūrimo architektūrinės paslaugos“, kuris aiškiai nurodo šios veiklos ryšį su MKP sektoriumi, susijusį su kultūros paveldo objektų atkūrimu.
Klasė 43.99, kita vertus, apima įvairias specializuotas statybos paslaugas, įskaitant konkrečiai „istorinių“ ir archeologinių vietovių ir pastatų restauravimą, atnaujinimą, ir pritaikymą“. Ši NACE klasė buvo identifikuota tiek ESPON HERITAGE projekte, tiek CHARTER (Charter projektas, 2023; ESPON HERITAGE, 2019). Tačiau, šiuo atveju, peržiūrint CPA, susijusią su šia veikla, nėra subproduktų, kurie aiškiai identifikuotų “istorinių” pastatų restauravimą, kaip tai yra

71.11 klasėje, nes produktai, susiję su šia NACE klase, yra suskirstyti į specifines amato veiklas (tokias kaip pastolių montavimo darbai, betonavimo darbai, mūro ir plytų klojimo darbai ir kt.) ir bendrą, „43.99.90 Specializuoti statybos darbai (kitur neklasifikuota).“, kuri apima tokius dalykus kaip: gamyklų kaminų statybos darbai, lauko baseinų statyba, ugniai atsparios dangos krosnims ir kt. Manoma, kad šiuo atveju pastatų restauravimas kažkokia dalimi gali būti bendrai susijęs su skirtingų amatų veikla, tačiau, norint tai nustatyti, pirmiausia reikia įvertinti, kiek 43.99 klasės gali būti priskirta restauravimui, kad vėliau būtų galima įvertinti dalį, susijusią su “istoriniais“ pastatais ar gyvenamaisiais būstais. Atsižvelgiant į šias problemas, siūlomos kelios galimos įvertinimo strategijos:

1. Jei statistikos institutai turi išsamesnės informacijos, pastatų restauravimo sudaromą procentą šiose NACE klasėse būtų galima įvertinti remiantis tais duomenimis.
2. Kiti svarstytini šaltiniai, galintys palengvinti šį įvertinimą, galėtų būti nacionaliniai registrai, kurie identifikuoja įmones, besispecializuojančias šių pastatų restauravime.
3. Kai kuriose šalyse taip pat būtina turėti oficialų sertifikatą kultūros paveldo objektų – „istorinių“ pastatų – restauravimui. Suprantama, kad toks reikalavimas taikomas pastatams, turintiems didesnę apsaugą ar vertę, tačiau greičiausiai jis nėra privalomas gyvenamųjų pastatų, esančių „istoriniuose“ pastatuose su “mažesne apsauga”, restauravimui. Galbūt specializuotų įmonių registras galėtų būti naudojamas vertinant 71.11 veiklos svorį, o 43.99 veiklos svoris galėtų būti nustatytas įvertinus klasės dalį, susijusią su gyvenamojo sektoriaus restauravimu ir šią dalį pakoregavus, atsižvelgiant į gyvenamųjų būstų, pastatytų iki 1946 metų, procentą, siekiant įvertinti specifinį MKP indėlį. Galiausiai, siekiant įvertinti, koks restauravimo procentas sudaro bendrą statybos sektorių, tačiau nesant šaltinių, leidžiančių tokį tikslumą, gali būti naudojamos bendresnės statistikos. Pavyzdžiui, Europos architektų taryba *(angl. Architect Council of Europe)* arba Europos statybos pramonės federacija *(angl. European Construction Industry Federation - FIEC)* nurodo, kad 30 proc. statybos sektoriaus veiklos Europoje yra skirta restauravimui. Jei toks procentas būtų taikomas, jis turėtų būti taikomas ne minėtoms NACE klasėms, bet bendrai I-O šakoms, kurioms jos priklauso. Tam, kad būtų specifikuotas MKP indėlis, vėlgi, kai šis procentas bus pritaikytas, jis turėtų būti nurodytas pagal iki 1946 metų pastatų gyvenamųjų būstų ar pastatų grindų plotą (žr. 6.1.2 – ą skyrių),

17 lentelė: Naudingi duomenų šaltiniai, susiję su „istorinių“ pastatų restauravimo skaičiavimais

Pavadinimas	Nuoroda	Aprašymas
FIEC – Europos statybų pramonės federacija *(angl. FIEC – European Construction Industry Federation)*	https://fiec-statistical-report.eu/2021/european-union	Šiame šaltinyje analizuojami statybos sektoriaus duomenys pagal subsektorius, pateikiant vidutinius investicijų ir BVP duomenis pagal Europą ir kai kurias šalis.

Pavadinimas	Nuoroda	Aprašymas
ACE – Europos architektų taryba *(angl. ACE – Architects' Council of Europe)*	https://ace-cae.eu/ ir https://aceobservatory.com/Home.aspx?Y=2018&c=Europe&l=EN	ACE (Europos architektų taryba) turi specialią observatoriją, kurioje analizuojami konkretūs architektų veikloa (praktikos) duomenys pagal šalis. Taip pat pateikiami procentiniai duomenys pagal darbo rūšis[28], atsižvelgiant į: atnaujinimą, kultūros paveldą ir naujos statybos projektus.

6.2.6 Kultūros paveldo objektų – „istorinių" gyvenamųjų pastatų nekilnojamasis turtas

Nekilnojamojo turto veikla, susijusi su nekilnojamuoju materialiuoju kultūros paveldu, pavyzdžiui, „paveldosauginių" objektų pardavimas ir nuoma, yra neatsiejama vertės grandinės prekybos funkcijos dalis. Pasak ESPON HERITAGE projekto atlikto tyrimo, pagrindinė problema, vertinant kultūros paveldo poveikį nekilnojamojo turto sektoriui yra susijusi su atitinkamų duomenų trūkumu ir fragmentacija, ypač dėl jautrios nekilnojamojo turto informacijos, dažnai saugomos privačių įmonių ir suinteresuotų šalių. Atsižvelgiant į dabartinius ir pailiustruotus ribotumus su kuriais susiduriama, HERMES projekte nekilnojamojo turto sektorius apibrėžiamas kaip apimantis nuomos veiklą ir su ja susijusias agentūrų / valdymo paslaugas. Šioje apimtyje ypač trūksta „statybos projektų plėtros" objektų, nes tai paprastai nesutampa su kultūros paveldu susijusia nekilnojamojo turto veikla; į analizę taip pat dėl HERMES orientavimosi į kultūros paveldo sukuriamą vertę, o ne į kultūros paveldo piniginę vertę, neįtrauktos pastatų įsigijimo ir pardavimo veiklos. Kalbant apie vertinimą, reikia paminėti, kad yra dvi I-O šakos, susijusios su nekilnojamojo turto veikla: „Nekilnojamojo turto veikla, išskyrus imituotąsias pajamas" ir „Imituotos nuomos kultūros paveldo statinių savininkams". Siekiant tiksliau įvertinti jų indėlį į kultūros paveldą, „ Savininko naudojamų būstų priskiriamos nuomos mokesčiai" šaka turi būti įvertinta 100%, o „Nekilnojamojo turto veikla, išskyrus priskirtas nuomos pajamas" šakai bus taikomas svoris, priklausomai nuo pasirinktų NACE klasių, svarbių pagrindinei pramonei.

[28] https://aceobservatory.com/M_Type.aspx?Y=2018&c=Europe&l=EN

Kai bus apskaičiuotas Koeficientas Nr. 1 tiek šiai šakai, tiek ir „Nekilnojamojo turto veiklai, išskyrus priskirtas nuomos pajamas“ turėtų būti taikoma gyvenamųjų pastatų, pastatytų iki 1946 m. (žr. 6.1.2 - ą skyrių) procentinės dalies atitikmuo. 2 priede pateikiamas pavyzdys, kaip taikyti šio pagrindinio sektoriaus įvertinimo taikymą.

18 lentelė. Duomenų šaltiniai, naudingi kultūros paveldo objektų – „istorinių“ gyvenamųjų pastatų nekilnojamojo turto skaičiavimui

Pavadinimas	Nuoroda	Aprašymas
„Namai Europos kultūros paveldе“ – pirmasis visos Europos tyrimas apie šeimos valdomus kultūros paveldo pastatus *(angl. "Heritage Houses for Europe" – The first Pan-European study on family owned heritage houses)*	https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/bc6dd18f-ddba-11e9-9c4e01aa75ed71a1/la	Europos Komisija: Švietimo, jaunimo, sporto ir kultūros generalinis direktoratas, Durinck, E., Maret, L., Orban, M., Dupeux, D. ir kt. Tyrimas „Namai Europos kultūros pavelde“ – pirmasis visos Europos tyrimas apie šeimos valdomus paveldo namus – jų pridėtinės vertės Europai vertinimas ir novatoriškų verslo modelių nustatymas. Leidinių biuras, 2019 m.

6.2.7 Antikvarinių daiktų pardavimas

Antikvarinių daiktų pardavimo atveju buvo nustatytos dvi susijusios NACE klasės: 47.79 Mažmeninė prekyba naudotomis prekėmis 47.9 Tarpininkavimo paslaugos mažmeninei prekybai. Konkrečiai, klasė 47.79 apima antikvarinių daiktų pardavimą, o klasė 47.9 apima aukcionų namų veiklą. Abiem atvejais sunku nustatyti, kokį procentą šios subveiklos galėtų sudaryti minėtose NACE klasėse ir nebuvo rasta jokio konkretaus šaltinio, kuris palengvintų šią operaciją. Tačiau žinoma, kad, norint užkirsti kelią neteisėtai prekybai, kai kurios šalys veda įmonių, užsiimančių antikvarinių daiktų pardavimu, registrą. Tai gali būti gera pradžia renkant šia veikla užsiimančių įmonių sąrašą ir, pasitelkus papildomus šaltinius, vertinant jų santykinę reikšmę visose minėtose NACE šakose.

6.2.8 MKP medžiagos rengimas ir sklaida bei dalyvaujančios veiklos per savanorystę

Kaip pabrėžta 4 - ame skyriuje, kultūros paveldo pramonėje savanorystės vaidmuo yra esminis, teikiantis didžiulę naudą tiek asmenims, tiek organizacijoms. Savanorystė ne tik remia kultūros paveldo išsaugojimą ir sklaidą, bet ir reikšmingai prisideda prie savanoriaujančių asmeninio ir profesinio augimo. Tačiau dabartiniai duomenų šaltiniai kultūros paveldo sektoriuje neįtraukia tokio neformalaus darbo (ALMA ECONOMICS, 2024), o informacijos apie tai, kiek žmonių savanoriauja sektoriaus organizacijose, yra ribotai (ESPON HERITAGE, 2019). Savanorystės svarba, ne tik kultūros paveldo sektoriuje, skiriasi priklausomai nuo šalies. Deja, nors socialinis sektorius ir egzistuoja, tačiau jis nematomas nacionalinėse apskaitose, o savanorystės veiklos net nėra skaičiuojamos (Kenley, 2021).
2010 metais Europos Komisijos Švietimo ir kultūros generalinis direktoratas *(angl. Directorate General for Education and Culture of the European Commission),* vadovaujantis Švietimo, audiovizualinių priemonių ir kultūros vykdomajai agentūrai *(angl. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency*), užsakė tyrimą apie savanorystę ES (GHK, 2010). Ataskaita pabrėžia, kad Europos Sąjungoje maždaug 92–94 milijonai suaugusiųjų užsiima savanoryste.
Taip pat ataskaitoje pažymėtos reikšmingos savanorystės lygmens variacijos tarp valstybių narių, nes kai kurios šalys, tokios kaip Austrija, Nyderlandai, Švedija ir Jungtinė Karalystė,

rodo labai aukštą savanorių įsitraukimo ir dalyvavimo lygį, viršijantį 40 proc. Vertėtų pažymėti, kad Jungtinėje Karalystėje vis labiau auga poreikis sukurti "trečiąjį sektorių" arba socialinės ekonomikos satelitinę sąskaitą, siekiant, kad būtų oficialiai įvertinti visų labdaros ir savanoriškų veiklų poveikiai, nes šioje šalyje jos yra esminės kultūros paveldo sektoriui (ALMA ECONOMICS, 2024). Be to, siekiant geriau suprasti savanorystės ekonominę vertę, GHK ataskaita pabrėžia poreikį gerinti šių duomenų rinkimą ir analizę. Remiantis šiuo tyrimu, buvo sudarytas šalių ataskaitų sąrašas su nuorodomis, iš kur galima gauti šiuos nacionalinius duomenis.

Savanoriško darbo vertės apskaitos sunkumai kyla dėl to, kad savanoriškas darbas vykdomas ne pelno siekiančiose institucijose, kurios tarnauja namų ūkiams, o gamyba vertinama per sąnaudas, įskaitant išlaidas, susijusias su darbuotojų atlyginimais. Dar daugiau - savanoriškas darbas, nepaisant jo neabejotinos vertės, pagal patį jo apibrėžimą, nesukuria jokios atlyginimo formos. Be to, nacionalinės apskaitos pagrindinė struktūra neįtraukia namų ūkių veiklos, kuri yra skirta prekių ir paslaugų gamybai, išskyrus kai kurias situacijas, susijusias su produkcijos, skirtos jų pačių poreikiams, gamyba. Todėl laikas, skirtas tokioms veikloms kaip MKP sklaida (kas yra greitai auganti sritis) ir vertė, atsirandanti šių veiklų dėka, nacionalinės apskaitos pagrindinėje struktūroje nėra matuojama ir todėl nepridedama prie šalies BVP. HERMES siūlo įtraukti savanoriško darbo vertę į MKP sektorių, kas reikštų centrinės sistemos gamybos ribų plėtimą. Jau egzistuoja tam tikros pastangos praplėsti Nacionalinių apskaitų sistemą *(angl. System of National Accounts - SNA),* siekiant, kad į ją būtų įtraukta savanoriško darbo vertė. EUIPO apibūdina ir vysto kai kuriuos pasiūlymus, kuriuose pateikiami metodai ir procedūros, kurios galėtų būti taikomos savanoriško darbo vertės įvertinimui kultūros ir kūrybinėse industrijose. Šių metodų taikymas suteiktų tikslesnį savanoriškų veiklų ekonominių indėlių reprezentavimą, ypač skaitmeninių platformų kontekste (EUIPO, 2019).

Ribotame MKP kontekste, ESPON HERITAGE taip pat teigia, kad savanoriai atlieka svarbų vaidmenį, kuris nėra matomas nei matuojant pagal jo pridėtinę vertę, nei pagal užimtumą pagrindinėje nacionalinėje apskaitos sistemoje. ESPON HERITAGE pasiūlymas dėl savanoriško darbo vertės įvertinimo pagrįstas valandomis, skirtomis šioms veikloms ir kai kuriomis nuorodomis į galimo atlyginimo dydį, kuris galėtų būti prilygintas kiekvienos šalies minimaliam atlyginimui (jei siekiama įvertinti minimumą). Ši procedūra, kuri, kaip ir kitos, taip pat nagrinėjama EUIPO, susiduria su sunkumais, nes yra nedaug šaltinių, nurodančių, kiek valandų savanoriai skyrė įvairiai veiklai, susijusiai su MKP vystymu ir sklaida. ESPON HERITAGE projekte šie ribotumai lemia tai, kad įvertinimai atliekami tik dėl muziejų savanorių darbo, o tai akivaizdžiai neįvertina visų savanoriškų veiklų MKP sektoriuje.

Apskritai, HERMES projekte, siekiant pabrėžti konkretų savanoriškos veiklos indėlį, šios prielaidos laikomos ypač svarbiomis:

• Reikėtų atskirti dvi savanorystės rūšis: (1) tradicinę, susijusią su darbu, susijusiu su kultūros asociacijomis ar tinklais ir individualiu dalyvavimu; (2) konkretus savanoriško darbo indėlis per skaitmenines platformas (pvz., „Wikipedia“ ar „YouTube“. Tai puikūs pavyzdžiai, iliustruojantys tai, kaip savanoriškas darbas gali sukurti vertingas skaitmenines paslaugas, kurios labai priklausomos nuo paties savanorio indėlio) (EUIPO, 2019). Pastarasis parodo, kaip savanoriai gali sukurti reikšmingų viešųjų gėrybių ir paslaugų, prisidedančių prie bendros skaitmeninės ekonomikos ir kūrybinių industrijų vertės.

• Kaip minėta anksčiau, EUIPO rekomenduoja tiksliai įvertinti savanoriško darbo rezultatus ir įtraukti šiuos jų darbo įndėlius į satelitkultūros sąskaitas *(angl. Cultural Satellite Accounts - CISA)* tam, kad būtų atspindėta jų tikroji ekonominė vertė. Šiuo tikslu EUIPO labai bendrai aprašo kelis metodus, kurie galėtų būti taikomi įvertinimo procedūrose, pvz., „pakaitinės vertės kaina“ - metodas, pagal kurį apskaičiuojamos išlaidos samdant ką nors, kad jis atliktų darbą, kurį savanoriai atlieka nemokamai, taip įvertinant jų įnašo piniginę vertę (EUIPO, 2019).

19 lentelė: Duomenų šaltiniai, naudingi savanorių veiklos skaičiavimui

Pavadinimas	Nuoroda	Aprašymas
Šalių ataskaitos apie savanorystę, parengtos remiantis GHK ataskaita *(angl. Country reports on Volunteering derived from GHK's report)*	https://ec.europa.eu/citizenship/about-the-europe-for-citizens-programme/studies/index_en.htm	Pavyzdžiui, ISPANIJOJE savanoriškos veiklos vertė, kaip BVP dalis, 2004 m. sudarė nuo 6,9 % iki 10 % (pagal 2005–2009 m. valstybinį savanoriškos veiklos planą)[29].
Nacionalinės satelitinės sąskaitos		2003 m. Jungtinių Tautų statistikos skyriaus žengė svarbų žingsnis kiekybiškai įvertinant savanorystės ekonominę vertę. Jie paragino šalis reguliariai rengti ne pelno siekiančių institucijų ir savanorystės „satelitines sąskaitas" kaip savo nacionalinių apskaitos sistemų dalį. Dėl šios iniciatyvos 32 šalys įsipareigojo rengti tokias sąskaitas, o dešimt jų jau įgyvendina.

6.2.9 Turizmas

Kaip aptarta 5.5 - ame skyriuje, turizmo pramonės produkciją galima įvertinti taikant su MKP susijusį turizmo vertinimo metodą kiekvienos pramonės produkcijos vertei. Šie įverčiai, išskaidyti pagal IOF šakas, gali būti gauti iš Turizmo satelitinių sąskaitų (toliau – TSA) tuose regionuose, kuriuose jos egzistuoja. Kitose teritorijose įverčiai gali būti pagrįsti lankytojų skaičiumi, vidutine viešnagės trukme arba lankytojų išlaidomis. Kai apskaičiuojamas turizmo pradinis lygis, taikoma konkreti skalė, skirta nustatyti turizmo, kuris gali būti laikomas kultūros paveldo turizmu, dalį. Toliau pateikiamos rekomendacijos šiems abiems etapams.

6.2.9.1 Turizmo pagrindas

Visose peržiūrėtose sistemose ir ataskaitose pabrėžiama svarbi MKP vaidmens reikšmė turizme. MKP sektorius yra svarbus ne tik turizmo pajamoms generuoti, bet taip pat atlieka ir svarbų vaidmenį darbo vietų kūrime. Tradiciškai, kultūros paveldo ekonominis poveikis buvo matuojamas per turizmą, nes tai suteikia apčiuopiamą būdą įvertinti naudą (Charter projektas, 2021). MKP padeda skatinti kultūrinę tapatybę ir išsaugoti kultūros paveldą, leisdamas turistams užmegzti ryšį su vietos istorija ir tradicijomis. Šis ryšys pagerina bendrą kelionės patirtį, labiau ją įprasmindamas ir praturtinantis lankytojus (Borowiecki ir kt., 2024). Ryšys tarp MKP ir turizmo yra cikliškas. Asmenys, kurie vertina ir skatina kultūros paveldą, dažnai taip pat juo mėgaujasi kaip turistai. Šis tarpusavio ryšys rodo, kad kultūros paveldo vertinimas ir vartojimas gali lemti tvarų turizmo modelį, kuris palaiko kultūros paveldo išsaugojimą ir teikia naudą susijusioms bendruomenėms (Charter projektas, 2021).
Kita vertus, ESPON HERITAGE sieja MKP poveikį įtakojant turistų sprendimus aplankyti tam tikras vietas.
Tai dažnai laikomas vienu svarbiausių tarptautinio turizmo išteklių, o apie 30 proc. turistams kultūros paveldas yra pagrindinė kelionės priežastis (ESPON HERITAGE, 2019). Tačiau,

[29] Savanorystės Europos Sąjungoje tyrimas. Ispanijos ataskaita. https://ec.europa.eu/citizenship/pdf/national_report_es_en.pdf

tiksliai išskirti MKP poveikį turizmui yra sudėtinga. Esamos duomenų rinkimo metodikos dažnai nesugeba atskirti skirtingų turizmo rūšių, tokių kaip verslo ir laisvalaikio turizmas ir nepakankamai užfiksuoja kultūrinio turizmo niuansus. Tai apsunkina galimybę apskaičiuoti, kiek turistų "vartoja" MKP. Šiuo atžvilgiu, norint geriau suprasti turizmo ir MKP ryšį, ESPON HERITAGE pasiūlė sukurti unikalią turistų, keliaujančių specialiai tam, kad "vartotų" MKP, apibrėžtį. Tai galėtų apimti specifinių veiklų, susijusių su MKP identifikavimą ir turistų apklausas apie jų dalyvavimą šiose veiklose.

Šiuo atžvilgiu, vertingų įžvalgų apie turistų elgseną ir pageidavimus susijusius su MKP, suteikia duomenų gausa (atsiliepimai ir įvertinimai) iš tokių platformų kaip Tripadvisor, (Borowiecki ir kt., 2024). Kalbant apie įvertinimą, ekonominio poveikio analizė, kurią sukūrė ESPON HERITAGE, rodo, kad MKP gali būti priskiriama reikšminga turistų išlaidų dalis. Pavyzdžiui, apskaičiuota, kad tam tikruose regionuose 47,510.8 mln. Eur buvo išleista turistų apgyvendinimui, maistui ir gėrimams laisvalaikio, o MKP sudarė maždaug 28 proc. viso sektoriaus apyvartos. Vis dėlto projektas užtikrina, kad, nors pripažįstamas MKP ekonominis poveikis, dabartinės duomenų kokybės problemos trukdo atlikti išsamius ekonominius vertinimus. Tokie veiksniai kaip nacionalinės ekonominės tendencijos ir sąveika su kitais sektoriais apsunkina MKP papildomumo įvertinimą. Šiuo atžvilgiu, galutinės ataskaitų išvados teigia, kad tam, jog būtų galima tiksliau suprasti MKP vaidmenį turizme, reikia tobulinti duomenų rinkimo metodikas ir apibrėžtis. Norint surinkti įžvalgas apie turistų elgseną ir išlaidų modelius, pasitelkiamos specifinės išlaidos, susijusios su kultūros paveldo stebėsena ir tokių technologijų, kaip mobilieji duomenys, naudojimu (ESPON HERITAGE, 2019). Toliau pateikiamos šaltinių ir jų įvertinimo žingsnių apžvalgos: pirmiausia apskaičiuojama laisvalaikio (atostogų) turistų išlaidos apgyvendinimui, maistui ir gėrimams; antra, panaudojant ankstesnio įvertinimo rezultatą, pagal atitinkamus sektorius (identifikuotos NACE šakos) atskiriama apyvartos (ir BVA) dalis, kuri gali būti susijusi su MKP ir, galiausiai, šie duomenys palyginami su kitais duomenimis, gautais iš specifinių nacionalinių šaltinių (Norvegijoje, Švedijoje, Briuselyje ir Flandrijoje) identifikuojami esminiai skirtumai nuo Eurostato duomenų (su labai skirtingomis apibrėžtimis ir procedūromis). Vadovaujantis tokiomis sudėtingomis procedūromis, HERMES siūlo įvertinti (apskaičiuoti) turizmo veiklą, kurią sukuria MKP buvimas šiuose pramonės sektoriuose:

- Lankytojų apgyvendinimas;
- Maisto ir gėrimų tiekimo veiklos;
- Keleivinis geležinkelio transportas;
- Keleivinis kelių transportas;
- Keleivinis vandens transportas;
- Kleivinis oro transportas;
- Transporto priemonių nuoma;
- Kelionių agentūros ir kitos užsakymo paslaugų veiklos;
- Kultūrinės veiklos.

Šie devyni turizmo pramonės sektoriai beveik tiksliai atitinka tuos, kurie TSA metodologijoje (UN ir kt., 2010) siūlomi kaip charakteringieji turizmo sektoriai. Apribojant turizmo veiklą šiais devyniais sektoriais, pasiekiamas reikšmingas praktinis pranašumas. Tokiu būdu apibrėžiant turizmo sektorius, tampa įmanoma naudoti informaciją iš nacionalinių Turizmo satelitinių sąskaitų, kas palengvina HERMES SS operacijas. TSA yra prieinamos bent 23 Europos Sąjungos šalyse, 3 EFTA šalyse ir vienoje ES kandidatės šalyje (EUROSTAT, 2023). Taip pat Europoje yra regionų, kurie pagal tuos pačius kriterijus ir metodus susikūrė savo TSA.

Pagrindinių makrodydžių (produkcijos, BPV ir užimtumo) nustatymas pirmiau minėtose devyniose turizmo pramonės šakose.

Regionuose, kur yra TSA, šis žingsnis yra vykdomas iš karto (tiesiogiai). Kitose vietovėse įverčiai gali būti pagrįsti nacionalinėmis statistikos duomenimis apie turistų (keliautojų) skaičių, vidutinę viešnagės trukmę arba, kur tai įmanoma, turistų išlaidomis tiek užsienio (įvežamasis turizmas), tiek vidaus (vidaus turizmas) turizmo paslaugoms, kurias generuoja vietinės įmonės. Nors informacija, kurią EUROSTAT renka pagal „turizmo paklausos statistiką“ suteikia vertingų įžvalgų apie gyventojų išlaidas tiek šalies viduje, tiek užsienyje (išvykstamasis turizmas), tam, kad būtų galima įvertinti išlaidas šalyje teikiamoms turizmo paslaugoms ir suprasti vidinę turizmo išlaidų sudėtį konkrečioje šalyje, gali būti veiksmingiau naudoti kitus duomenų šaltinius.

6.2.9.2 Tankio skalė, skirta atskirti kultūros paveldą skatinantį turizmą

Apskaičiavus turizmo apimties skalę, labai svarbu įvertinti, kiek iš šio turizmo yra susiję su MKP. Šiuo atžvilgiu ESPON HERITAGE pasiūlė traktuoti laisvalaikio turizmą, kaip atsvarą kultūros paveldo turizmui (ESPON HERITAGE, 2019). Tačiau laisvalaikio turizmas apima, be kita ko, ir “paplūdimių turizmą”, kuris kai kuriose vietovėse sudaro labai didelę turizmo dalį. Siekiant išspręsti iššūkį, kaip įvertinti arba pamatuoti, kiek turizmo veiklų, paslaugų ar objektų regione gali būti laikoma susijusiais su MKP, siūloma sukurti paveldinio tankio skalę tam, kad būtų priskirta skirtinga procentinė dalis, priklausanti nuo teritorijoje esančio kultūros paveldo tankio lygio. Šiam tikslui siūloma atlikti šiuos žingsnius:

1. Sukurti kultūros paveldo lygių kategoriją šaliai ir priskirti kiekvienam lygiui santykinį svorį, atsižvelgiant į apsaugos lygį arba turistinį patrauklumą. Žemiau pateikiama supaprastinta kategorijų lentelė. Norint patikslinti kategoriją, siekiant atskirti kultūrinius kraštovaizdžius, pasaulio paveldo vietas arba pastatus, kurie gali turėti didesnį potencialą pritraukti turistus nei kiti objektai, galima apsvarstyti kai kuriuos svorio koeficientus, pavyzdžiui, ploto matmenį. Dėl georeferencinės medžiagos surikimo iššūkių ir galimų paklaidų atsiradimo, rekomenduojama į šią klasifikaciją neįtraukti kilnojamojo kultūros paveldo objektų. Vietoje to, dėmesys bus skiriamas muziejams, kuriuose šios vertybės yra eksponuojamos.

20 Lentelė: Kultūros paveldo objektų reikšmingumo lygmens kategorijos.

Kult8ros paveldo lygmuo	Svoris
Įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą *(angl. Listed World Heritage)*	10
Įtraukti į nacionalinio kultūros paveldo sąrašą *(angl. Listed National Heritage)*	8
Į sąrašą įtrauktas regioninis kultūros paveldas *(angl. Listed Regional Heritage)*	6
Įtrauktas į vietos kultūros paveldo sąrašą (angl. Listed Local Heritage)	4
Neįtrauktas į sąrašą kultūros paveldo objektas, kuris yra reikšmingas dėl kitų priežasčių (tapatybės ir kt.) *(angl. Non listed heritage but significant for other reasons (identity,...)*	2

   Siekiant užfiksuoti kuo didesnį kintamumą, siekiant atlikti kuo detalesnę nacionalinio lygio analizę (jei objektai yra georeferencijuoti, taikymas galimas ir savivaldybės lygmeniu), objektai bus skaičiuojami pagal jų tipus. Vėliau bus pritaikytas svoris pagal kultūros paveldo objekto tipą, sukuriant vertę kiekvienam analizuojamam teritoriniam vienetui (savivaldybė, regionas ir pan.).
2. Atitinkamai pagal konkrečią šalį, bus nustatyta paskirstymo skalė, kurioje taikoma satelitinė sąskaita, remiantis skirtingų savivaldybių (minimalių, maksimalių, vidutinių reikšmių ir standartinio nuokrypio) duomenimis, laikant maksimalų 100 proc. rodiklį

turizmui, susijusiam su MKP, o minimalų – kaip šalies nustatytą arba laikomą minimalų rodiklį (priklausomai nuo šalies ir jos minimalaus tankio gali būti atvejų, kai minimalus rodiklis atitinka 0 proc. turizmo, susijusio su MKP arba atvejų, kai bazinis lygis yra aukštesnis).

3. Pasirinkto teritorinio vieneto analizei bus pritaikyta atitinkama skalė ir tai bus pagrindas skaičiuoti su kultūros paveldu susijusį turizmą. Kaip galimi šaltiniai kuriant šią skalę Europos lygmeniu, buvo ištirti Kultūros brangakmeniai *(angl Cultural Gems),* Pasaulio paveldo sąrašas *(angl. World Heritage list)* ir "Kultūros paveldo objektų surašymas" (apskaita, angl. *Census*). Žemėlapiuose (2 -as žemėlapis, 3 - čias žemėlapis ir 4 - tas žemėlapis) rodomi šių trijų šaltinių rodikliai, apskaičiuoti pagal NUTS3. Remiantis Kultūros brangakmenių skaičiumi, Madridas (Ispanija) pirmauja kaip regionas, turintis daugiausiai Kultūros brangakmenių Europoje. Panašiai, įvertinus Pasaulio paveldo objektų skaičių (tiek kultūrinių, tiek mišrių), Madridas, kartu su kai kuriais Italijos regionais vėl išlieka vienu pagrindinių regionų, kur yra didžiausia tokių objektų koncentracija. Priešingai, iki 1946 m. pastatytų būstų procentas yra didžiausias įvairiuose JK, Belgijos, Vokietijos ir kituose regionuose.

Žemėlapis 2: Kultūros paveldo objektų ir vietovių, įtrauktų į „Cultural Gems" kiekis

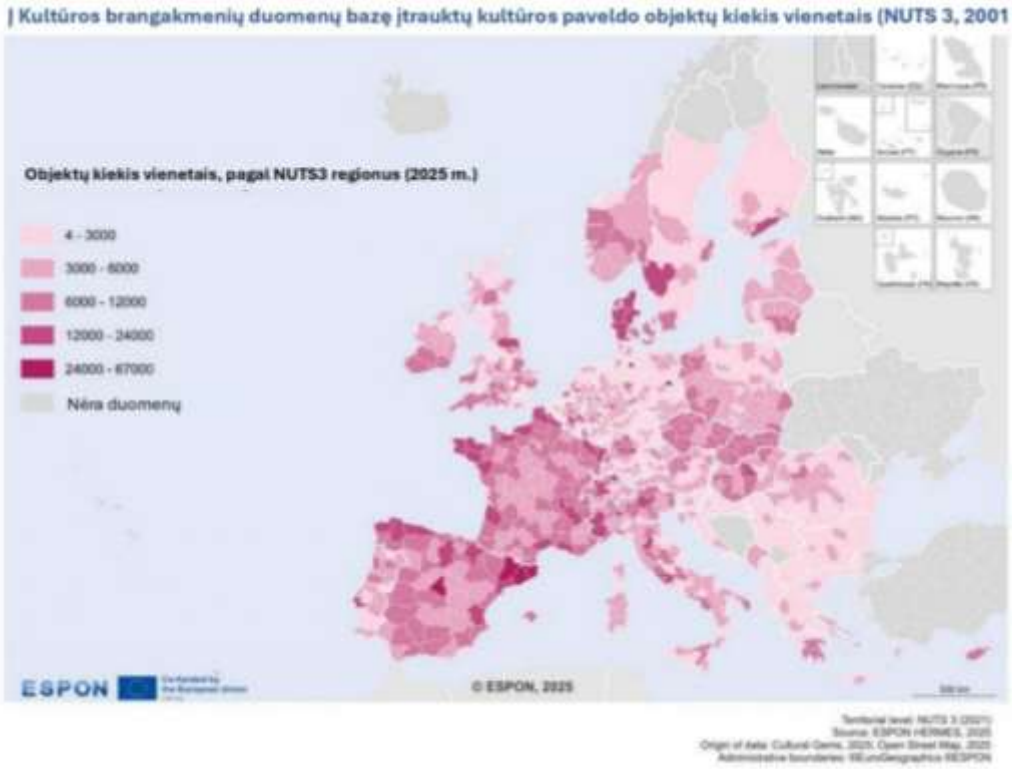

Žemėlapis 3: Pasaulio paveldo sąraše įtrauktų kultūros paveldo objektų ir vietovių kiekis

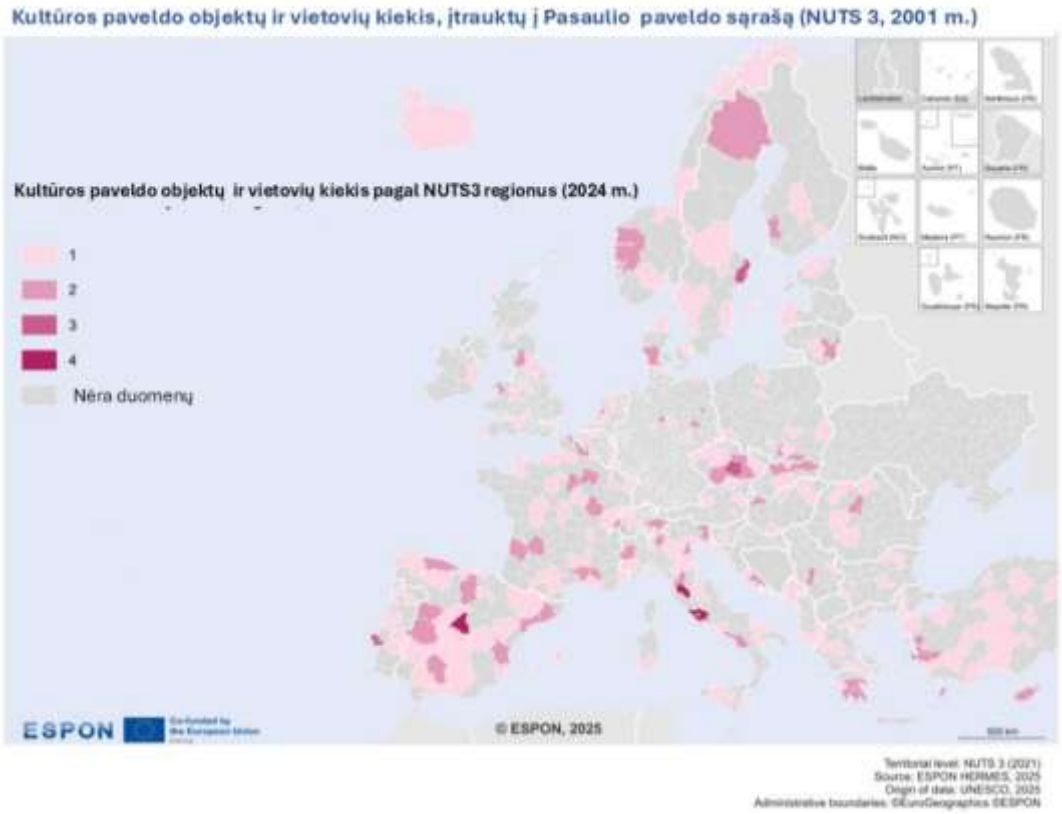

Žemėlapis 4: Gyvenamųjų būstų, pastatytų iki 1946 m. kiekis, išreikštas procentais

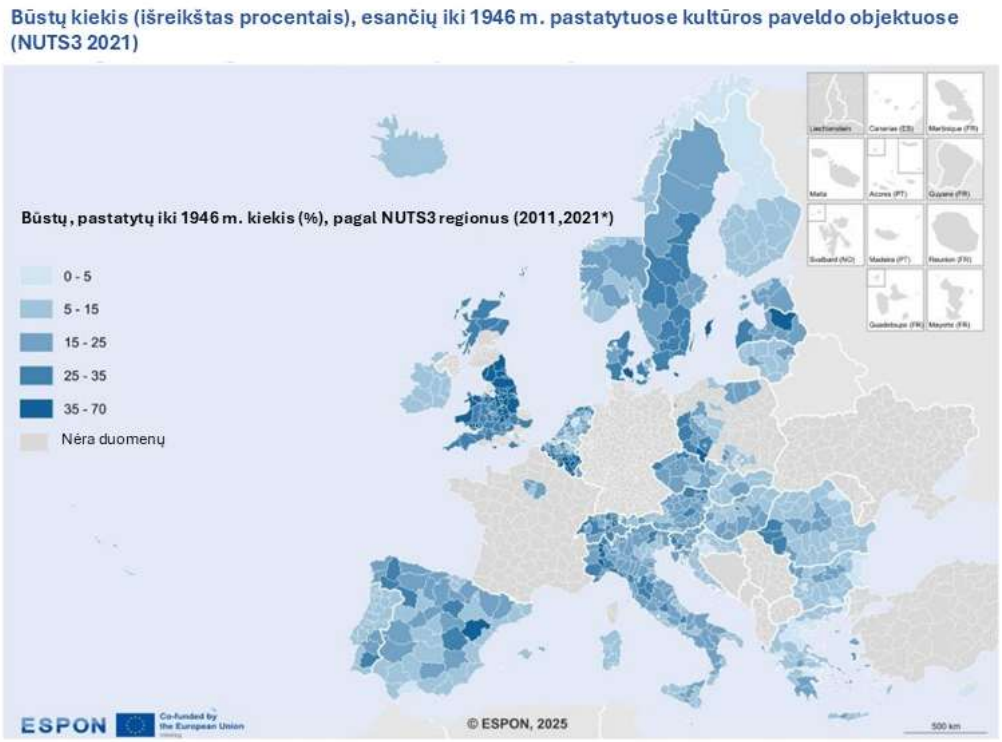

Šių šaltinių analizė leido atskleisti jų trūkumus bei stipriąsias puses, kurios gali pasitarnauti toliau kuriant bendrą Europos materialiojo kultūros paveldo tankumo skalę. Kalbant apie Kultūros brangakmenius, buvo nustatyti keli aspektai, galintys palengvinti galimą jų naudojimą:

- Šaltinis pagrįstas bendradarbiaujančiojo OpenStreetMap (OSM) indėliais, kurių teritorinis pasiskirstymas yra nevienodas. Kai kurios teritorijos turi daugiau informacijos nei kitos, o Madrido regione (Ispanija) yra didžiausias objektų (kultūros paveldo objektų ar vietovių) tankis iš visų analizuotų NUTS3. Šiuo metu egzistuoja tam tikros kontrolės procedūros, skirtos patvirtinti OSM duomenų šaltinių kokybę ir išsamumą tarp regionų. Tos kokybės procedūros galėtų būti išnagrinėtos ir pritaikytos Kultūros brangakmeniams, siekiant nustatyti tas šalis ar regionus, kuriems gali prireikti papildomų šaltinių, norint papildyti duomenis.
- Tas pats elementas (taškas) kartais pateikia skirtingas etiketes, todėl sunku suskirstyti jį į kategorijas. Reikia nustatyti konkrečius kriterijus šiai problemai spręsti, apskaitant ar sveriant skirtingus elementus.
- Informacijos disbalansas gali atsirasti tais atvejais, kai daug mažų lauko statulų parkuose turi geografinę nuorodą, todėl susidaro didelis taškų tankis, kuris gali iškraipyti tikrąjį svorį. Apdorojant informaciją būtų galima įgyvendinti specialias kokybės kontrolės priemones, kurios padėtų nustatyti aukštą taškų tankį mažose teritorijose, išanalizuoti jo sudėtį ir galimą koreliaciją su kitais šaltiniais. Tai galėtų padėti atmesti ar sumažinti perteklinius taškus arba pakoreguoti konkrečių kategorijų svorį.
- Nors naudojama daug žymų elementams kategorizuoti, dauguma jų sutelktos keliose kategorijose. Suteikiant svorius visoms žymoms, nesuprantant jų pasiskirstymo, gali nulemti šališkus rezultatus. Išanalizavus elementų pasiskirstymą, gali būti naudinga sugrupuoti žymas arba pašalinti kategorijas, kurios iškreipia rezultatą. Kalbant apie Pasaulio paveldo sąrašą, svarbu paminėti, kad šiuo metu prieinamas tik šio sąrašo taškinis sluoksnis, o ne jo ribos, kas gali iškreipti vietovės priskyrimą vienam ar kitam regionui. Tačiau yra žinomas kiekvienos vietovės plotas, todėl jį būtų galima naudoti kiekvienos vietovės santykinei svarbai įvertinti. Vis dėlto, jau vykdomi darbai (dedamos pastangos), siekiant georeferencijuoti Pasaulio paveldo vietovių poligonus, kurie turėtų būti prieinami artimiausiu metu. Kalbant apie surašymo duomenis, verta pažymėti, kad NUTS3 lygmens informacija nėra išsami visoms šalims. Tačiau, siekiant užpildyti trūkstamos informacijos spragas, galima nagrinėti kitus duomenų šaltinius, tokius kaip kadastriniai registrai. Kalbant apie pastatų pagal statybos laikotarpį fondo naudojimą - tai laikoma papildomu ir įdomiu šaltiniu.

Vis dėlto, jei įvertinsime iki 1946 m. pastatytų pastatų procentinę dalį nuo viso pastatų fondo, galime nepalankiai įvertinti teritorijas, kuriose įvyko didelė nekilnojamojo turto plėtra, nepaisant to, kad jose yra didelis kultūros paveldo objektų - pastatų procentas (kiekis). Alternatyvus požiūris galėtų būti nacionalinio, iki 1946 m. pastatytų, pastatų fondo paskirstymas regionams. Be trijų pagrindinių išanalizuotų šaltinių, buvo nustatyti ir kiti svarbūs šaltiniai, galintys papildyti būsimą bendrą Europos materialiojo kultūros paveldo (MKP) tankio skalę, tokie kaip: Vikipedijos *(angl. Wikipedia)* paminklų sąrašai pagal šalį, Religiana - religinių paveldo objektų duomenų bazė *(angl. Religiana database of religious heritage)*, Europos pramonės paveldo maršrutas *(angl. European route for industrial),* Overture žemėlapiai *(angl. Overture maps)* ir kt. Siekiant įvertinti jų panaudojimo galimybes ir apdorojimo poreikius, reikėtų nuodugniau išnagrinėti šiuos šaltinius. Be to, MKP tankio skalės rengimui taip pat galėtų būti svarbus žemės ūkio kraštovaizdis (kaip apibrėžta skyriuje „Žemės ūkio kraštovaizdis“).

21 lentelė. Duomenų šaltiniai, naudingi skaičiuojant kultūros paveldo objektų ir vietovių tankį

Pavadinimas	Nuoroda	Aprašymas
Kultūros brangakmeniai *(angl. Cultural gems)*	https://cultural-gems.jrc.ec.europa.eu/map	„Kultūros brangakmeniai“ yra nemokama ir atvirojo kodo žiniatinklio programa, sukurta Europos Komisijos Jungtinio tyrimų centro (angl. Joint research Centre, https://joint-research-centre.ec.europa.eu/index_en), skirta Europos kultūros ir kūrybos vietoms žemėlapyje sudaryti.
Pasaulio paveldo sąrašas *(angl. World Heritage List)*	https://whc.unesco.org/en/syndication	Georeferencinis pasaulio paveldo sąrašas
Vikipedijos paminklų sąrašai *(angl. Wikipedia lists of monuments)*	https://www.wikilovesmonuments.org/	Kultūros paveldo objektų (HERMES sąvoka - „paminklų‘) sąrašai pagal šalis
„Religiana“ duomenų bazė *(angl. Religiana database)*	https://religiana.com/	Georeferuotas religinis paveldas
Europos pramoninio paveldo kelias *(angl. European route for industrial heritage)*	https://www.erih.net/i-want-to-go-there	Atvirojo bendradarbiavimo šaltinis, jungiantis „OpenStreetMap“ su kitomis duomenų bazėmis arba informacijos šaltiniais
(angl. Overture maps)	https://overturemaps.org/	

6.2.10 Su MKP susijusi švietimu (išsilavinimu, edukacija)

Atsižvelgiant į tai, kad MKP apima kilnojamąjį, nekilnojamąjį ir kraštovaizdžio paveldą, su MKP susijusi edukacija negali apsiriboti vien kultūriniu ugdymu. Nekilnojamasis kultūros paveldas reikalauja specifinių inžinerijos ir architektūros veiklų, skirtų jo išsaugojimui, priežiūrai ir atnaujinimui. Pavyzdžiui, kalbant apie kilnojamąjį kultūros paveldą, egzistuoja kolekcijos, sudarytos iš gamtinių objektų, susijusių su flora ir fauna, kurioms būtini specifiniai išsaugojimo ir (arba) analizės procesai. Kraštovaizdžio atveju, jo tyrimai ir priežiūra apima tokias disciplinas kaip geografija ar aplinkos mokslai. Visa tai papildo klasikines sritis, kurios dažniausiai siejamos su kultūros paveldu, tokias kaip istorija, meno istorija, išplėstiniai muziejininkystės studijų kursai ir kt.

Nacionalinė statistika apie švietimo išlaidas (įskaitant ir egzistuojančias Satelitines švietimo sąskaitas) nesukuria tvirto pagrindo reikalingiems HERMES SS vertinimams. Šių duomenų pagrindą sudarančios klasifikacijos (Tarptautinė standartinė švietimo klasifikacija *(angl. International Standard Classification of Education – ISCED)* arba jos nacionalinės versijos) tinkamai neapibrėžia tų edukacijos veiklų rūšių, kurios yra aktualios HERMES SS. ISCED daugiausia dėmesio skiria švietimo programų ir laipsnių klasifikavimui pagal pasiektą švietimo lygį. ISCED taip pat apima švietimo sričių klasifikaciją, tačiau ši klasifikacija retai taikoma statistikoje, susijusioje su švietimo veiklų išlaidomis ir finansavimu.

SBS arba nacionalinė ekonominė statistika, susijusi su paslaugų sektoriumi, taip pat negali išspręsti šios problemos. Šie šaltiniai teikia informaciją, klasifikuotą pagal NACE, tačiau NACE sistemoje specifinė „kultūrinio ugdymo“ klasė (85.52 pagal NACE Rev. 2.1) apima tik profesinį

mokymą. Didžioji dalis švietimo veiklų NACE sistemoje yra grupėse nuo 85.1 iki 85.4, kur klasifikavimo kriterijus yra švietimo lygis (o ne specializacija), todėl kultūrinis švietimas negali būti atskirtas nuo bet kurios kitos srities švietimo.
Vienintelis galimas sprendimas yra remtis nacionaline statistika, skirta švietimo sektoriui, kuri, be kita ko, teikia informaciją apie užsiregistravusius studentus ir naudoti šiuos duomenis švietimo veiklų, susijusių su MKP daliai įvertinti. Pavyzdžiui, Ispanijos Kultūros satelitinėje sąskaitoje *(angl. Satellite Account of Culture of Spain)* (isp. Ministerio de cultura y deporte, 2024) buvo taikoma panaši schema, pagrįsta kultūros sektoriui priskiriamų švietimo sričių identifikavimu ir šiose srityse besimokančių studentų procentine dalimi.
Nepaisant to, šio sektoriaus vertinimas yra sudėtingas. Yra mažai literatūros apie Materialiojo kultūros paveldo švietimo apskaitą *(angl. Material Cultural Heritage education),* o esamos studijos daugiausia susijusios su kultūros studijomis (Charter projektas, 2023; ESPON HERITAGE, 2019). Atsižvelgiant į aprašytus sunkumus, HERMES rekomenduoja analizuoti mokymo programas, ypač aukštojo mokslo institucijose, siekiant nustatyti tas studijų kryptis, kurios yra tiesiogiai susijusios su MKP identifikavimu, išsaugojimu ir valdymu bei naudoti studentų skaičių šiose programose jų svoriui švietimo veiklų produkcijoje ir bendrojoje pridėtinėje vertėje įvertinti.

6.2.11 Su MKP susiję tyrimai (įskaitant archeologinius kasinėjimus)

Mokslo veiklos, susijusios su materialiuoju kultūros paveldu (MKP) vertinimą apsunkina tai, kad MKP nėra atskira mokslo sritis. Su MKP susijusius tyrimus gali vykdyti įvairių sričių tyrėjai – nuo gamtos mokslų, inžinerijos iki socialinių mokslų ir humanitarinių sričių. Iš tiesų galima rasti nedidelių tyrimų grupių, veikiančių inžinerijos srityse ar kitose specializuotose MKP srityse, taip pat ir didesnėse tyrimų grupėse, susijusiose su pagrindinėmis tyrimų organizacijomis, vykdančiomis su MKP susijusius tyrimus.
Todėl neįmanoma nustatyti koeficiento, kuris pagrįstai ir tinkamai atspindėtų su MKP susijusios veiklos svorį pagal NACE klases „72.10 Gamtos mokslų ir inžinerijos mokslo tyrimai ir taikomoji plėtra“ bei „72.20 Socialinių mokslų ir humanitarinių mokslų tyrimai ir taikomoji plėtra“. Esant šiems sunkumams, HERMES siūlo ieškoti kitų procedūrų, grindžiamų nacionaliniais informacijos šaltiniais, kurie, nors ir nėra išsamūs, yra pakartojami ir galėtų suteikti apytikslį, su MKP susijusios veiklos akademinėje srityje, svorio įvertinimą. Tokie šaltiniai galėtų apimti akademikų, dirbančių su MKP susijusiose srityse skaičių arba studentų, besimokančių specialybėse, tiesiogiai susijusiose su šio sektoriaus veikla, skaičių.

6.2.12 Viešojo administravimo, ne rinkos, teikiamos bendrojo administravimo paslaugos

Ši pagrindinė pramonės šaka apima visas viešojo administravimo veiklas, susijusias su MKP skatinimu ir reguliavimu. Atsakomybė už šias veiklas paprastai tenka nacionalinių vyriausybių ministerijoms arba atitinkamiems regioninių ir vietos valdžios padaliniams. Šios veiklos yra aiškiai bendro pobūdžio ir atskirtos nuo administracinių užduočių, atliekamų organizaciniuose padaliniuose atsakinguose už muziejų, archeologinių vietovių ar kitų viešųjų institucijų, vykdančių veiklą kitose pagrindinėse pramonės šakose, valdymą.
Bendrosios administracinės paslaugos yra susijusios su visais MKP vertės ciklo etapais, kuriuos jos dažniausiai skatina ir reguliuoja. Tačiau bendrosios administracinės veiklos, susijusios, pavyzdžiui, su turizmo skatinimu ar reguliavimu arba platesne prasme su kitomis veiklomis, tiesiogiai nesusijusiomis su MKP, šioje pagrindinėje pramonės šakoje nėra laikomos reikšmingomis.
Pagal įvesties - išvesties (IO) analizės sistemą, šios pagrindinės pramonės šakos veiklos yra priskiriamos sektoriui „Viešasis administravimas ir gynyba; privalomasis socialinis

draudimas“. Kadangi sunku nustatyti koeficientą, leidžiantį įvertinti šio sektoriaus dalį, susijusią su bendruoju MKP valdymu, reguliavimu ir skatinimu, HERMES rekomenduojamas šios pagrindinės pramonės šakos apskaitos sprendimas yra išsami viešųjų finansų analizė kiekvienoje šalyje ar regione.
Šis metodas reikalauja nuodugnaus atitinkamų viešojo administravimo biudžetų išlaidų programų peržiūros. Viešuosiuose biudžetuose programų pavadinimai dažnai nurodo administracinių veiklų bendrą pobūdį, todėl tai palengvina tam tikrų išlaidų programų atranką. Panašų dėmesį reikėtų sutelkti ir į kultūros srities ministerijų (arba atitinkamų institucijų) išlaidų programas. Kai išlaidos, susijusios su kultūros sektoriaus bendruoju viešuoju administravimu yra atskirtos, MKP valdymui priskiriamos dalies įvertinimas reikalauja apskaičiuoti arba įvertinti vyriausybės veiklų MKP srityje svorį, lyginant su bendromis kultūros išlaidomis biudžete. Šiame procese vėl gali praversti viešųjų biudžetų išlaidų programų pavadinimai ir aprašymai.
Kaip ir visoje šioje metodologijoje, su šiomis veiklomis susijusios gamybos vertinimas turėtų būti pritaikytas prie ESA 2010 kriterijų. Konkrečiai, ne rinkos produkcijos vertinimas atliekamas pagal kaštų metodą, kuris apima tarpinį vartojimą, darbuotojų atlyginimus, ilgalaikio turto nusidėvėjimą bei kitus gamybos mokesčius atėmus kitas gamybos subsidijas (EUROSTAT & EC, 2013, p. 61).

7 Išvados ir ateities tyrimų galimybės

Viso metodologijos kūrimo proceso metu dalyvavome diskusijose ir peržiūrose su ekspertais iš 14 skirtingų organizacijų, dirbančių statistikos srityje ir kultūros paveldo valdyme. Šis bendradarbiavimo procesas buvo skirtas įvairių požiūrių ir įžvalgų surinkimui, spragų identifikavimui ir galimų būsimų įgyvendinimo linijų paieškai, siekiant skatinti bendradarbiavimo santykius. Buvo surengti du konsultaciniai susitikimai – vienas skirtas preliminariajam metodologiniam požiūriui, kitas – galutinai išvystytos HERMES SS metodologijos patvirtinimui. Ekspertai pabrėžė kai kurių aspektų, susijusių su informacija apie Europos ir nacionalinį materialųjį kultūros paveldą, bendromis duomenų bazėmis ir pastangomis gerinti sektoriaus informaciją, svarbą, taip pat galimybę taikyti ir testuoti pasiūlytą metodologiją. Žemiau pateikiami kai kurie bendri aspektai, kilę iš suinteresuotųjų šalių interesų ir patirties, kurie, mūsų manymu, atveria ateities tyrimų galimybes šioje srityje.

7.1 Įgyvendinimo rekomendacijos ir siūlymai

Vienas iš konsultacijų proceso metu iškeltų klausimų buvo metodologijos taikymo galimybė Europos lygmeniu, pasitelkiant bendrus tarpvalstybinius duomenų šaltinius. Nuo pat pradžių, HERMES iniciatyva siekė pateikti metodiką, kuri galėtų būti taikoma Europos lygmeniu, pasitelkiant ES lygmens duomenų šaltinius (per Eurostat’ą, taikant Koeficientą Nr. 1 ir kitus papildomus šaltinius, taikant Koeficientą Nr. 2 įvairiose pagrindinėse pramonės šakose). Metodikos pagrindai laikomi tinkamais tokiai taikymo galimybei, tačiau pateikiamos kai kurios būtinos rekomendacijos jos testavimui ir konsolidavimui.

7.1.1 Europos MKP objektų ir vietovių duomenų bazė

Globalus šios metodologijos taikymas ir jos palyginamumas tarp skirtingų šalių reikalauja tvirto materialiojo kultūros paveldo (MKP) objektų ir vietovių duomenų bazės ir palyginamojo MKP tankio indekso regionų lygmeniu. Tai ne tik palengvintų šio įrašo taikymą šalyse, turinčiose ekonominių kliūčių, bet ir, naudojant homogeniškus kriterijus, leistų jį taikyti įvairiose šalyse. Kai kurios įžvalgos apie materialųjį paveldą pateikiamos 5.4.2 - ame skyriuje, o

metodologiniai pasiūlymai apie kultūros paveldo objektų ir vietovių tankio skalę aprašyti 6.2.9 - ame skyriuje. Abu skyriai nurodo Europos šaltinius, kurie gali palengvinti šį taikymą, o 6.2.9 - tas skyrius siūlo apmąstymus apie kai kurių iš šių šaltinių silpnybes ir galimybes (Cultural Gems, Census, World Heritage List). Šis skyrius taip pat apibrėžia kriterijus, kaip įveikti šias silpnybes. Tačiau, atsižvelgiant į dabartinį informacijos trūkumą ir esamus šaltinių iššūkius Europos lygmeniu, reikia pasitelkti daug pastangų, siekiant sukurti išsamų MKP išteklių įvertinimą Europos lygmeniu bei tankio skalę, kuri tiksliai įvertintų įvairius svarstytinus elementus.

7.1.2 Tęstinė suinteresuotųjų šalių validacija

Patirtis, įgyta dirbant su suinteresuotosiomis šalimis kuriant šią metodiką, buvo labai vertinga nes ji apėmė dvi labai skirtingas, tačiau tarpusavyje papildančias suinteresuotųjų šalių grupes – ekspertus statistinės produkcijos srityje ir ekspertus MKP srityje. Abiejų šių grupių derinys leido metodiką patikrinti tiek pagal reikalavimus, kuriuos turi atitikti satelitinė sąskaita, tiek pagal sektoriaus specifiką. Siūloma gerąja praktika išlaikyti validaciją su abiejų profilių suinteresuotaisiais asmenimis ir kituose šios metodikos taikymo etapuose, kur būtina turėti statistinės produkcijos žinių rezultatų rengimui, tačiau taip pat būtina atsižvelgti ir į MKP srities kriterijus, susijusius su Koeficientu Nr. 2, apibrėžtu 6.2 - ame skyriuje.

7.1.3 Pirmasis bandomasis taikymas

Prieš pradedant globaliai taikyti HERMES SS, rekomenduojama atlikti bandomąjį taikymą keliose įvairaus konteksto šalyse ar regionuose. Šis bandomasis taikymas leistų patikrinti pasiūlytą metodologiją ir patikslinti kai kuriuos vertinimo procedūrų, susijusių su Koeficientu Nr. 2 metodus, aprašytus 6.2 – ame skyriuje. Taikant metodiką įvairiose teritorijose, būtų galima įvertinti požiūrio veiksmingumą ir informuoti sprendimų priėmimą dėl šaltinių ir kriterijų, kuriuos reikia naudoti Europos lygmeniu, atsižvelgiant į analizuojamų teritorijų unikalius bruožus ir skirtumus.

7.2 Duomenų kokybė ir prieinamumas

Analizuota bibliografija išryškina sunkumus klasifikuojant ir detalizuojant MKP sektorių. Palyginti su ankstesniais tyrimais, HERMES dirbo su nauja NACE Rev.2.1 klasifikacijos versija, kurioje Eurostatas jau padarė reikšmingą pažangą išskaidydamas kultūros ir kultūros paveldo sektorių susijusias veiklas. Labai vertinama pažanga ir noras tobulinti šių tipų šaltinius. Nepaisant to, daugelis pagrindinių pramonės šakų reikalauja papildomų šaltinių, kad būtų galima nustatyti patikimus pakaitalus arba vertinimo metodus, ypač Koeficiento Nr. 2 vertinimams. Šie metodai dažniausiai nėra pagrįsti ekonominiais kintamaisiais, tokiais kaip teritorijos dydžio kintamieji, objektų skaičius, studentų skaičius ir pan. ir, kai nėra patikimesnių duomenų, siekiant išspręsti duomenų prieinamumo apribojimus, siūlomos alternatyvios sprendimo priemonės. Kai kurie iš šių sprendimų buvo sėkmingai pritaikyti nacionaliniu ar regioniniu lygmeniu, tačiau kiti pasirodė sudėtingesni. Kai kuriems įvertinimams nepavyko rasti homogeniško šaltinio Europos lygmeniu, todėl pasiūlyti tyrimo keliai nacionaliniu / regioniniu lygmeniu remiasi vietos ištekliais. Kitiems veiksmams (tie, kurie buvo identifikuoti, bet pažymėti kaip atmesti 4 - ame skyriuje), nepavyko pasiūlyti net tokių tyrimų kelių, nes labai sunku atskirti jų indėlį į MKP. Tačiau, jie buvo užfiksuoti dėl jų sąsajos su MKP sektoriumi, atveriant galimybę ateityje sukurti vertinimo ar apskaitos metodus.

7.3 Konteksto ypatumai

Tarp Europos šalių, kultūros ir kultūros paveldo srityse egzistuoja reikšmingų skirtumų dėl šių objektų svarbos tipų ir net dėl to, kas turėtų būti laikoma kultūrinio ar kultūros paveldo atsargomis, nes tai priklauso nuo konkretaus konteksto. UNESCO pripažįsta šiuos skirtumus ir siūlo bendrą kultūros sistemą, leidžiančią pritaikyti lanksčias apibrėžtis, kurios būtų pritaikytos kiekvienam unikaliam kontekstui. Panašiai, atlikta literatūros apžvalga ir suinteresuotųjų šalių indėliai atskleidžia, kad egzistuoja skirtumų su MKP susijusiose profesijose ir ekonominių veiklų klasifikacijoje pagrindinėse pramonės šakose, nepaisant bendrų klasifikacijų naudojimo. HERMES siekia pateikti globalų sprendimą MKP apskaitai ir mano, kad bandomasis taikymas keliose, skirtingų kontekstų šalyse, gali padėti sukurti standartizuotą metodiką, kuri tiktų daugumai. Tačiau mes pripažįstame, kad tam tikros šalys ar regionai gali turėti specifinių ypatumų, kurie gali būti sprendžiami tik per nacionalines ar regionines programas, vykdomas ekspertų, turinčių gilių žinių apie vietos kontekstą.

7.4 Georeferencavimo galimybė

Kuriant šią metodiką, buvo identifikuoti įvairūs vertingi šaltiniai MKP išteklių kiekybiškam įvertinimui ir / arba pagrindinių pramonės šakų vertinimo procedūrų kūrimui. Tačiau daugelis šių šaltinių, tokių kaip Pasaulinės svarbos žemės ūkio paveldo sistemos *(angl. Globally Important Agricultural Heritage Systems – GIAHS)* - arba Apsaugotas kilmės nuorodos *(angl. Protected Designations of Origin – PDO),* šiuo metu nėra georeferencijuoti. Kai kurie šaltiniai pateikia žemėlapius, nurodydami bendrus šaltinius (ne būtinai pasiekiamus parsisiuntimui) ir nepateikia tikslių geografinių ribų, todėl sunku juos tiksliai priskirti atitinkamoms teritorijoms. Šis apribojimas trukdo analizuoti šiuos šaltinius, atsižvelgiant į kitus kintamuosius, kaip tai buvo padaryta 6.2.2 - ame skyriuje su žemės ūkio teritorija. Šiuo atžvilgiu, UNESCO paskutiniu metu daro pažangą nustatydama Pasaulio paveldo vietovių ribas. Ši informacija apima apsaugos zonos ir buferinės zonos ribų nustatymą (t.y. apsibrėžimą) ir tai yra žingsnis į priekį, siekiant patobulinti su MKP susijusių duomenų georeferenciją.
Yra ir kitų šaltinių, tokių kaip "Kultūros brangakmeniai" *(angl. Cultural Gems)*, kurie, kaip jau matyta, surinkę informaciją iš viso pasaulio, tačiau kadangi jie yra sugeneruoti vartotojų, teritoriniu požiūriu jie nėra homogeniški ir reikalauja specifinio apdorojimo ir validacijos, jeigu būtų norima naudotis šiais duomenimis. Nepaisant šių iššūkių, "Kultūros brangakmeniai" laikomas vertu dėmesio ištekliu. Taip pat yra šaltinių, kurie renka arba pateikia elementų sąrašus (pvz.: Europeana arba Wikipedia sudaryti paminklų *(vert. past.: kultūros paveldo objektų)* sąrašai), kurie laikomi labai įdomiais, tačiau dėl georeferencijos trūkumo jų naudojimas ir priskyrimas specifinėms teritorijoms neapsiribojant tik šalimi, yra sudėtingas. Kartais jie net neleidžia atsisiųsti pilno informacijos sąrašo, kas taip pat apsunkina priskyrimą nacionaliniu lygmeniu.
Taip pat egzistuoja Europos lygmeniu sukurti internetiniai žemėlapiai, skirti specifiniams teminiams kultūros paveldo objektams (pvz., religiniam paveldui, pramoniniam paveldui, kultūrinėms kelionėms ir kt.), kurie, nors ir vizualizuojami skirtingų svetainių žemėlapiuose, visgi, atrodo, nėra pasiekiami norint juos atsisiųsti ir apdoroti. Būtų įdomu paskatinti iniciatyvas atverti šiuos duomenis, kad būtų galima patikrinti jų kokybę, išsamumą ir perteklių, lyginant su kitais šaltiniais. Patikrinus šiuos aspektus, jie galėtų tapti pagrindiniais šaltiniais norint užpildyti materialiojo kultūros paveldo išteklių duomenis. Be to, kad nėra vieno georeferencijuoto saugomų pastatų šaltinio kiekvienai šaliai ar teritorijai, siūloma, kaip pakaitalą, naudoti pastatus, pastatytus iki 1946 metų. Ši informacija buvo nustatyta kaip nepasiekiama 2021 metų visų šalių surašyme NUTS3 lygiu, tačiau žinomi kiti papildomi šaltiniai, tokie kaip kadastrai, kurie galėtų papildyti šią informaciją arba net padėti sukurti detalesnę

pastatų duomenų bazę, pastatas po pastato. Tačiau tai reikalauja ženklaus apdorojimo ir esamų šaltinių harmonizavimo. Visi šie atvejai rodo sudėtingą šaltinių, turinčių skirtingą prieinamumo, prieigos ir kokybės lygį, scenarijų. Tačiau, jų visų apdorojime ir integravime slypi galimybė susidaryti išsamų vaizdą apie tai, kokie objektai atstovauja materialųjį kultūros paveldą įvairiose teritorijose, leidžiant nustatyti geografinę vietą iki NUTS3 masto, aptikti perteklinius šaltinius ir analizuoti MKP ryšį su kitais informacijos sluoksniais.

NUORODOS:

ALMA ECONOMICS. (2024). A Feasibility Study and Preliminary Framework for an alternative Heritage Sector
statistics methodology. GOV.UK. https://www.gov.uk/government/publications/research-report-heritage-sector-statistics-methodology/a-feasibility-study-and-preliminary-framework-for-an-alternative-heritage-sector-statistics-methodology
Borowiecki, K. J., Pedersen, M. U., & Mitchell, S. B. (2024). Using big data to measure cultural tourism in Europe.
Tourism Economics, OnlineFirst. https://doi.org/10.1177/13548166241273604
CEBR. (2024). The heritage sector in England and its impact on the economy. Centre for Economics and Business Research. https://historicengland.org.uk/content/heritage-counts/pub/2024/heritage-sectorengland-impact-on-economy-2024/
Charter project. (2021). A new landscape for heritage professions—Preliminary findings (Del. 2.1). https://charter-alliance.eu/wp-content/uploads/2021/09/D21_WP2_v3.pdf
Charter project. (2023). Mid-term results – Matrix and methodology assessment (Del. 2.3).
Council of Europe. (2005). Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society. Council of Europe Treaty Series—No. 199. https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list
EC, IMF, OECD, UN, & WB. (2009). System of National Accounts 2008. International Monetary Fund. https://doi.org/10.5089/9789211615227.071
ESPON HERITAGE. (2019). Material Cultural Heritage as a Strategic Territorial Development Resource: Mapping Impacts Through a Set of Common European Socio-economic Indicators. Final report. https://archive.espon.eu/sites/default/files/attachments/HERITAGE_Main%20Report.pdf
ESPON SWEDEN. (2020). Kulturarvets ekonomiska påverkan: En kartläggning av samhällsekonomiska effekter
genom indikatorer [Elektronisk resurs]. Riksantikvarieämbetet.
ESSnet Culture. (2012). ESSnet-CULTURE European Statistical System Network on Culture_FINAL REPORT.
https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/reports/ess-net-report_en.pdf
EUIPO. (2019). A satellite account for the European Union creative industries. Publications Office. https://data.europa.eu/doi/10.2814/592024
EUROPEAN COMMISSION. (2014). Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe. https://eurlex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52014DC0477
EUROPEAN COMMISSION. (2018). A New European Agenda for Culture—SWD(2018) 267 final [Commission].
https://culture.ec.europa.eu/document/a-new-european-agenda-for-culture-swd2018-267-final
European Commission. Directorate General for Education, Youth, Sport and Culture., IDEA Consult., KEA., &
imec SMIT VUB. (2017). Mapping the creative value chains: A study on the economy of culture in the digital age : final report. Publications Office. https://data.europa.eu/doi/10.2766/868748
EUROSTAT. (2023). Tourism satellite accounts in Europe: 2023 edition. Publications Office. https://data.europa.eu/doi/10.2785/7794
EUROSTAT & EC. (2013). European system of accounts. ESA 2010. Publications Office. https://data.europa.eu/doi/10.2785/16644
Flinzberger, L., Zinngrebe, Y., Bugalho, M. N., & Plieninger, T. (2022). EU-wide mapping of 'Protected Designations of Origin' food products (PDOs) reveals correlations with social-ecological landscape values.
Agronomy for Sustainable Development, 42 (43). https://doi.org/10.1007/s13593-022-00778-4
GHK. (2010). VOLUNTEERING IN THE EUROPEAN UNION. Educational, Audiovisual & Culture Executive Agency
(EAC-EA; DG EAC). https://ec.europa.eu/citizenship/pdf/doc1018_en.pdf
Gómez, S. (2018). El patrimonio de la pesca artesanal y la gestión sostenible de los recursos en las áreas marinas protegidas: El caso de Cap de Creus. In B. Santamarina, A. Coca & O. Beltrán (Eds.), Antropología
Ambiental. Conocimientos y Prácticas Locales a Las Puertas Del Antropoceno, 201–217. Icaria – Institut Català d'Antropologia.

REPORT // HERMES - Material cultural heritage satellite account – methodological framework
88 ESPON // espon.eu
Gómez, S., & Maynou, F. (2021). Balancing ecology, economy and culture in fisheries policy: Participatory research in the Western Mediterranean demersal fisheries management plan. Journal of Environmental
Management, 291, 112728. https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2021.112728
Grobul, T. (2023, April 4). Evolution of the concept of "cultural heritage": Theoretical and methodological aspect
| The Culturology Ideas. https://www.culturology.academy/en/evolution-of-the-concept-of-culturalheritage-theoretical-and-methodological-aspect.html
HERIWELL project. (2022). HERIWELL – Cultural Heritage as a Source of Societal Well-being in European Regions.
IFLA. (2019). Preserving Cultural Heritage: An IFLA Guide. https://repository.ifla.org/handle/20.500.14598/1226
IFLA. (2024). Digital Cultural Heritage: Theory and Practice. IFLA. https://www.ifla.org/news/digital-culturalheritage-theory-and-practice/
Jagodzińska, K., Giraud-Labalte, C., Pugh, K., Quaedvlieg-Mihailović, S., Sanetra-Szeliga, J., Smith, B., Thys, C., &
Vandesande, A. (2015). Cultural heritage counts for Europe: Excutive summary. International Culture Centre. http://www.encatc.org/culturalheritagecountsforeurope/wp-content/uploads/2015/06/CHCfE_REPORT_ExecutiveSummary_v2.pdf
Khakzad, S., & Griffith, D. (2016). The role of fishing material culture in communities' sense of place as an
added-value in management of coastal areas. Journal of Marine and Island Cultures, 5(2), 95–117. https://doi.org/10.1016/j.imic.2016.09.002
Light, D. (2011). Understanding the politics of heritage: Journal of Heritage Tourism. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1743873X.2011.548137
Lynch, A. J., Cooke, S. J., Deines, A. M., Bower, S. D., Bunnell, D. B., Cowx, I. G., Nguyen, V. M., Nohner, J. K.,
Phouthavong, K., Riley, B., Rogers, M. W., Taylor, W. W., Woelmer, W., Youn, S.-J., & Beard Jr., T. D. (2016). The social, economic, and environmental importance of inland fish and fisheries. Environmental Reviews, 24(2), 115–121. USGS Publications Warehouse. https://doi.org/10.1139/er-2015-0064
Marçal, E., & Mignosa, A. (2024). Heritage in taxonomies and cultural statistics (NACE, ISCO and Employment).
Charter Factsheets. CHARTER consortium. https://www.bremerhaven.de/sixcms/media.php/94/CHARTER_Factsheets_Heritage-in-taxonomies-and-cultural-statistics.pdf
Martino, S., Azzopardi, E., Fox, C., Chiaroni, E., Payne, E., & Kenter, J. (2023). The importance of local fisheries as
a cultural attribute: Insight from a discrete choice experiment of seafood consumers. Maritime Studies, 22(22). https://doi.org/10.1007/s40152-023-00308-2
Miernyk, W. H. (2020). The Elements of Input-Output Analysis. Economica, 33(132), 501. https://doi.org/10.2307/2552761
MINISTERIO DE CULTURA Y DEPORTE. (2024). Cuenta Satélite de la Cultura en España. Metodología (Revisión
2024). División de estadística y estudios.
OECD, Eurostat, & WHO. (2017). A System of Health Accounts 2011. https://www.oecd-ilibrary.org/content/publication/9789264270985-en
Pascoe, S., Paredes, S., & Coglan, L. (2023). The Indirect Economic Contribution of Fisheries to Coastal Communities through Tourism. Fishes, 8(3), 138. https://doi.org/10.3390/fishes8030138
Statistics Canada and UNECE. (2019). In-depth review of Satellite Accounting. https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/aeg/2019/M13_5_2_Review_Satellite_Accounting_Pres.pdf
Tieskens, K. F., Schulp, C. J. E., Levers, C., Lieskovský, J., Kuemmerle, T., Plieninger, T., & Verburg, P. H. (2017).
Characterizing European cultural landscapes: Accounting for structure, management intensity and value of agricultural and forest landscapes. Land Use Policy, 62, 29–39. https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.12.001

UN, WTO, EUROSTAT, & OECD (Eds.). (2010). 2008 tourism satellite account: Recommended methodological
framework (TSA: RMF 2008). United Nations.
UNCTAD. (2010). Creative Economy Report 2010. Creative economy: A feasible development option. No.
UNCTAD/DITC/TAB/2010/3, Geneva: United Nations.
REPORT // HERMES - Material cultural heritage satellite account – methodological framework
ESPON // espon.eu 89
UNESCO. (1986). The UNESCO Framework for Cultural Statistics. Conference of European Statisticians. Third
Joint meeting on Cultural Statistics, 17-20 March 1986. CES/AC/44/11. 13. https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/unesco-framework-for-cultural-statistics-1986-en_0.pdf
UNESCO. (2001). Universal Declaration on Cultural Diversity—Legal Affairs. https://www.unesco.org/en/legalaffairs/unesco-universal-declaration-cultural-diversity
UNESCO. (2008). The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. https://whc.unesco.org/en/guidelines/
UNESCO. (2024). 2025 UNESCO FRAMEWORK FOR CULTURAL STATISTICS Part II: A Classifcations Guide. https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/Draft_2025_UNESCO_FCS_Part_I.pdf
UNESCO/PERSIST. (2016). The UNESCO/PERSIST guidelines for the selection of digital heritage for long-term
preservation—UNESCO Biblioteca Digital. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000244280
UNESCO-UIS. (2009a). Measuring the economic contribution of cultural industries. A review and assessment of
current methodological approaches. https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/measuring-the-economic-contribution-of-cultural-industries-a-review-and-assessment-of-current-methodological-approaches-en_1.pdf
UNESCO-UIS (Ed.). (2009b). The 2009 UNESCO framework for cultural statistics: FCS.
https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/unesco-framework-for-cultural-statistics2009-en_0.pdf
VANHOUTTE, C. (2019). DE DIRECTE ECONOMISCHE IMPACT VAN ONROEREND ERFGOED IN VLAANDEREN:
SATELLIETREKENING ONROEREND ERFGOED VLAANDEREN. Conceptueel raamwerk 2018. Agency for Immovable Heritage.
Vanhoutte, C. (2019). De directe economische impact van onroerend erfgoed in Vlaanderen: Satellietrekening
onroerend erfgoed Vlaanderen. Conceptueel raamwerk 2018 (Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed OAOE 108; Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed, Vol. 108, p. OAOE 108). agentschap Onroerend Erfgoed. https://doi.org/10.55465/XOKI7031
Vecco, M. (2010). A definition of cultural heritage: From the tangible to the intangible. Journal of Cultural Heritage, 11(3), 321–324. https://doi.org/10.1016/j.culher.2010.01.006

1 PRIEDAS. Šalių konsultaciniai susitikimai

HERMES SS metodologijos kūrimą papildė du internetiniai suinteresuotųjų šalių konsultacijų susitikimai, kurių tikslas buvo surinkti skirtingus požiūrius ir bendradarbiauti su atitinkamais suinteresuotųjų šalių kultūros paveldo ir statistikos sričių atstovais. Dviejų konsultacinių susitikimų metu buvo siekiama surinkti atsiliepimus apie preliminarią metodinę kryptį (2024 m. lapkričio 21 d.) ir patvirtinti iki galo išplėtotą HERMES SS metodiką (2024 m. gruodžio 17 d.). Šie susitikimai paskatino vaisingas diskusijas ir suteikė vertingų įžvalgų, dėl kurių buvo patobulinta koncepcija, metodologinis požiūris ir galutinės ataskaitos struktūra. Svarbiausi diskusijų taškai buvo skirti materialiojo kultūros paveldo sektoriaus ir jo ekonominių veiklų ribų apsibrėžimui, skaitmeninio kultūros paveldo sampratai, valdymo, teisinio reguliavimo, švietimo ir savanoriškos veiklos funkcijoms, vertinimo metodams ir duomenų šaltiniams Europos lygmeniu, nacionalinėms kultūros paveldo sąrašų duomenų bazėms ir papildomiems kultūros paveldo objektų ir tankio duomenų šaltiniams. Pirmajame konsultaciniame renginyje dalyvavo 18 - ka suinteresuotųjų šalių atstovų iš 14 - kos institucijų, antrajame – 15 suinteresuotųjų šalių atstovų iš 10 - ies institucijų. Siekiant sudaryti sąlygas produktyvioms diskusijoms, buvo iš anksto dalijamasi ataskaitų projektais, o iš suinteresuotųjų šalių atstovų, negalinčių dalyvauti susitikimuose, buvo renkami papildomi atsiliepimai raštu. Dviejų konsultacijų su suinteresuotosiomis šalimis renginių darbotvarkės pridedamos toliau:

ESPON Co-funded by the European Union

// HERMES Research Project consultation meeting, 21/11/2024

Preliminary stakeholders' consultation meeting

Venue: Online via MsTeams: Link to meeting

// Context and objectives

The HERMES project aims to develop a methodological framework for the **Material Cultural Heritage Satellite Account**. In this meeting, the conceptual framework for the satellite account will be presented, based on the review of existing frameworks and practices. Additionally, the draft methodology used for the delineation of the sector and the identification of its characteristic industries and connected products will be outlined. In order to receive an expert validation on the conceptual framework, particularly concerning the model robustness (the material cultural heritage sector understanding and its relation with economic activities' classification), this workshop seeks to gather valuable feedback from stakeholders to ensure the framework's uptake and its applicability to different contexts.

// Agenda

10:00–10:10	**Welcome and Introductions**	
	Welcome by ESPON Research and Policy Manager and Project coordinator	Zintis Hermansons (ESPON EGTC) Alessandra Gandini (Tecnalia)
10:10–10:20	**HERMES Project: overall overview and structure**	
10:10-10:15	Overall presentation of the HERMES project	Alessandra Gandini
10:15-10:20	Introduction to the consultation process: involvement, expected contributions, next steps and expected return	Alessandra Gandini
10:20– 10:45	**Draft methodology of the material cultural heritage satellite account**	
10:20-10:30	Overview of past and current practices	Alessandra Gandini
10:30-10:45	Definition of the material cultural heritage sector approach	Amaia Sopelana (Tecnalia)
10:45-11:20	**Open discussion**	
	Discussion on the partial results presented: model robustness and sector understanding	All participants Moderator: Igone Revilla (Tecnalia)
11:20-11:30	**Satellite account methodological approach**	
	Presentation of the preliminary approach	Elena Usobiaga (Tecnalia)
11:30-11:50	**Open discussion**	
	Feedback on the proposed approach	All participants Moderator: Igone Revilla
11:50-12:00	**Wrap-up and main conclusions**	
	Summary of main key messages received and next steps	Amaia Sopelana

// All hours indicated in the programme are in CET

//Please contact Alessandra Gandini at alessandra.gandini@tecnalia.com if you have any questions.

tecnalia
MEMBER OF BASQUE RESEARCH & TECHNOLOGY ALLIANCE

Universidad del País Vasco · Euskal Herriko Unibertsitatea

ESPON Co-funded by the European Union

// HERMES Research Project consultation meeting, 17/12/2024

Final stakeholders' consultation meeting

Venue: Online via MsTeams: Link to meeting

// Context and objectives

The HERMES project aims to develop a methodological framework for the **Material Cultural Heritage Satellite Account**. This meeting will focus on presenting the proposed framework, with an emphasis on the objectives pursued by the satellite account, the definition of indicators, and the proposed estimation methods. Building on the feedback received during the previous consultancy, this session aims to validate the proposed methodology and brainstorm innovative approaches to enhance methodology and data sources. To ensure a productive discussion, participants are encouraged to review the advance content document shared prior to the meeting.

// Agenda

09:30–09:40	**Welcome and introductions**	
Welcome by ESPON Research and Policy Manager and Project coordinator. Presentation of the agena		Zintis Hermansons (ESPON EGTC) Alessandra Gandini (Tecnalia)
09:40–09:55	**Recap of previous work and feedback received**	
09:40-09:45	Key aspects covered in previous document	Alessandra Gandini
09:45-09:55	Overview of changes implemented based on feedback	Alessandra Gandini
09:55-10:15	**Delimitation of the sector**	
Final proposal for the delimitation of the material cultural heritage sector + Q&A (5min)		Amaia Sopelana (Tecnalia)
10:15-10:35	**Satellite Account proposal**	
Structure and objectives+ Q&A (5min)		Elena Usobiaga (Tecnalia)
10:35-10:55	**Estimation methods**	
Presentation of proposed estimation methods+ Q&A (5min)		Alessandra Gandini
10:55-11:10	**Coffee break**	
11:10-11:30	**Collaborative discussion: Cultural Landscapes and Waterscapes**	
Incorporating cultural landscapes and waterscapes into HERMES SA methodology		Intro: Alessandra Gandini Moderator: Igone Revilla
11:30-11:50	**Interactive Exercise: New Data Sources**	
Exploring challenges and opportunities of integrating new data sources: the concept of heritage density for tourism.		Intro: Elena Usobiaga Moderator: Igone Revilla
11:50-12:20	**Open discussion**	
Feedback on the proposed methodology		All participants Moderator: Igone Revilla
12:20-12:30	**Next steps and closing remarks**	
Additional comment submission process and timeline. Summary of key points discussed. Closure of event		Alessandra Gandini, Zintis Hermansons

// All hours indicated in the programme are in CET
//Please contact Alessandra Gandini at alessandra.gandini@tecnalia.com if you have any questions.

tecnalia
MEMBER OF BASQUE RESEARCH & TECHNOLOGY ALLIANCE

Universidad del País Vasco · Euskal Herriko Unibertsitatea

2 PRIEDAS. Koeficientų Nr. 1 ir Nr. 2 apskaičiavimo pavyzdys pagrindinei pramonės šakai „Kultūros paveldo objektų – „istorinių“ būstų nekilnojamasis turtas“

Atkreipti dėmesį: kadangi visoje ataskaitoje naudojamas NACE rev. 2.1 klasifikatorius, tačiau šiuo metu prieinami duomenys atitinka NACE rev. 2, siūlomas pavyzdys, kuriame atsižvelgiama į pagrindinę pramonės šaką, kurios susijusios NACE klasės nepadarė reikšmingų pokyčių tarp dviejų NACE versijų.

Pagrindinės pramonės šakos „Kultūros paveldo objektų – „istorinių“ būstų nekilnojamasis turtas“, kuri 5 - oje lentelėje nurodyta kaip viena iš formuojančių MKP sektorių, gamybos (produkcijos) skaičiavimo metodas aprašytas žemiau. Apskaičiuota pagrindinės pramonės šakos Ispanijoje produkcijos vertė 2021 m. Apskritai pagrindinės pramonės šakos yra vienoje IO šakoje. Tačiau, kaip išimtį „kultūros paveldo objektų – „istorinių“ būstų nekilnojamasis turtas“ apima dvi veiklos rūšis, įtrauktas į dvi skirtingas IO pasiūlos lentelės šakas, t.y. „Imituotos nuomos kultūros paveldo statinių savininkams“ ir „Nekilnojamojo turto veikla, išskyrus imituotasias pajamas“.

Dėl to abiejų šakų produkcijos vertės sumai taikoma toliau aprašyta procedūra. Siekiant palengvinti tolesnius veiksmus pateiktame pavyzdyje, 22 - oje lentelėje pateikiamas išsamus 5 - tos lentelės vaizdas, susijęs su pasirinkta pagrindine pramonės šaka. Lentelėje pateikiama informacija apie NACE klases, kuriose yra šios pagrindinės pramonės šakos įmonės. „Dalinis“ identifikatorius, kuris turi įtakos visoms NACE klasėms, susijusioms su pagrindine pramonės šaka, rodo, kad tik dalis šiose NACE klasėse numatytos veiklos yra pagrindinės pramonės šakos dalis, kuriai reikia naudoti du koeficientus (kaip paaiškinta 5.5 – ame skirsnyje). Galiausiai, 22 -oje lentelėje parodytos IO šakos, kuriose integruotos su pasirinkta pagrindine ūkio šaka susijusios NACE klasės ir į šias šakas įtrauktų NACE klasių rinkinys.

22 lentelė: 5 - tos lentelės detalė (žr. 5.3 skirsnį), susijusi su pagrindine pramonės šaka „Kultūros paveldo objektų – „istorinių“ būstų nekilnojamasis turtas“

Pagrindinės pramonės šakos	Ekonominė veikla (NACE rev. 2.1)	Veiklos svoris	Įvesties - išvesties šaka (-os)	NACE veikla. Įtraukta į šakas
“Istorinio“ būsto nekilnojamasis turtas	-	Dalinis	Imituota savininkų naudojamų nekilnojamojo kultūros paveldo pastatų nuoma	-
	68.20 Nuomoti ir eksploatuoti savo arba išnuomotą nekilnojamąjį turtą	Dalinis	Nekilnojamojo turto veiklos, neįskaitant imituotos nuomos	M
	68.31 Tarpininkavimo paslaugų, susijusių su nekilnojamuoju turtu, veiklos	Dalinis		
	68.32 Kito, nekilnojamojo turto veiklos už atlygį arba sutarties pagrindu	Dalinis		

Įvertinimui galimi šie duomenys:

Viena vertus, IO sistemos tiekimo lentelėje rodomos šios pasirinktų IO šakų gamybos vertės (žr. 23 - čią lentelę). Šios informacijos šaltinis yra FIGARO įvesties - išvesties lentelės, paskelbtos EUROSTAT duomenų bazėje[30].

23 lentelė: IO tiekimo lentelės detalė. IO filialų „Imituotos nuomos kultūros paveldo statinių savininkams“ ir „Nekilnojamojo turto veikla, išskyrus imituotąsias pajamas“ gamyba (produkcija), suskirstyta pagal produktus. Ispanija, 2021. Milijonai eurų. Šaltinis: FIGARO įvesties - išvesties lentelės, EUROSTAT duomenų bazė.

10 produktų	Imituota savininkų naudojamų nekilnojamojo kultūros paveldo pastatų nuoma	Nekilnojamojo turto veiklos, neįskaitant imituotos nuomos
VISO	96,885	59,929
Imituota savininkų naudojamų nekilnojamojo kultūros paveldo pastatų nuoma	96,885	0
Nekilnojamojo turto veiklos, neįskaitant imituotos nuomos	0	58,952
Kiti produktai	0	977
Maistas, gėrimai ir tabako gaminiai	0	52
Tekstilė, drabužiai, oda ir susiję gaminiai	0	3
Motorinės transporto priemonės, priekabos ir puspriekabės	0	0
Elektra, dujos, garas ir oro kondicionavimas	0	32
Statybos ir statybos darbai	0	16
Architektūros ir inžinerijos paslaugos; techninių bandymų ir analizės paslaugos	0	240
Mokslinių tyrimų ir plėtros paslaugos	0	15
Reklamos ir rinkos tyrimų paslaugos	0	240
Nuomos ir lizingo paslaugos	0	70
Kitos asmeninės paslaugos	0	310

Kita vertus, galima gauti informaciją iš Ispanijos nacionalinio statistikos instituto *(angl. Spanish National Statistics Institute , isp. Instituto Nacional de Estadística – INE)* atlikto įmonių struktūrinio tyrimo: paslaugų sektorius[31], iš kurios išgaunami EUROSTATO Struktūrinės verslo statistikos *(angl. Structural business statistics - SBS)* skiltyje paskelbti duomenys. Šis šaltinis naudojamas tam tikros IO šakos produkcijos vertės (produkcijos) vidinės struktūros įvertinimui pagal NACE klases.

Šiame pavyzdyje, nors dirbama su dviem IO filialais, tik vienas iš jų yra SBS „Nekilnojamojo turto veikla, išskyrus imituotasias pajamas“, todėl analizuojama jo vidinė sudėtis. Kita šaka, dėl Koeficiento Nr. 1 taikymo, imama visa jos produkcijos verte, atspindėta IO sistemoje. 24 – toje lentelėje parodytos veiklos, įtrauktos į šaką „Nekilnojamojo turto veikla, išskyrus imituotasias pajamas“ Ispanijos 2021 m. atveju.

[30] https://ec.europa.eu/eurostat/web/esa-supply-use-input-tables/database

[31] https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736176865&menu=ultiDatos&idp=1254735576550

24 lentelė. Gamybos (produkcijos) vidaus struktūra pagal NACE klases šakoje „Nekilnojamojo turto veikla, išskyrus imituotąsias pajamas“ L sekcijoje (M NACE rev.2.1). Ispanija, 2021 m. Šaltinis: INE. Struktūrinis įmonių tyrimas: paslaugų sektorius.

NACE klasės	Proc.
68 Nekilnojamojo turto veiklos	100.0
68.10 Nuosavo nekilnojamojo turto pirkimas ir pardavimas	2.0
68.20 Nuomoti ir eksploatuoti savo arba išnuomotą nekilnojamąjį turtą	68.1
68.31 Tarpininkavimo paslaugų, susijusių su nekilnojamuoju turtu, veiklos	19.8
68.32 Kito, nekilnojamojo turto veiklos už atlygį arba sutarties pagrindu	10.1

Šiame pavyzdyje visos NACE 2 rev. klasės, išskyrus „68.10 Nuosavo nekilnojamojo turto pirkimas ir pardavimas“, yra įtrauktos į IO šaką, priklausančią pasirinktai pagrindinei pramonės šakai. Vadinasi, šakai „Nekilnojamojo turto veikla, išskyrus imituotąsias pajamas“ Koeficientas Nr. 1 (žr. 69 psl.) yra 98 proc., o šakai „Imituotos nuomos kultūros paveldo statinių savininkams“ – 100 proc. Koeficientui Nr. 2 apskaičiuoti pateikiama informacija apie būstų, kurie šalyje buvo pastatyti iki 1946 m., procentą. Ispanijoje šis procentas buvo gautas iš 2021 m. būstų ir pastatų surašymo ir siekia 11,85 proc., remiantis Nacionalinio statistikos instituto *(angl. National Institute of Statistics - INE)* paskelbtais duomenimis[32]. Pagal siūlomą metodiką (84 psl.), apskaičiuojant MKP sektoriui priklausančią NACE klasių įstaigų pagamintos produkcijos vertės dalį, šis procentas gali būti naudojamas kaip Koeficientas Nr. 2. Šių dviejų koeficientų taikymas duomenims, susijusiems su produkcijos verte (produkcijos kiekiu) pasiūlos lentelėje, parodytas šioje 25 - oje lentelėje.

[32] https://www.ine.es/censos2021/

25 lentelė. Pagrindinės pramonės šakos „Kultūros paveldo objektų – „istorinių“ būstų nekilnojamasis turtas“ produkcijos vertės (produkcijos) įvertinimo tvarka (Koeficientai Nr. 1 ir Nr. 2). Ispanija, 2021 m.

		1 FAZĖ		2 FAZĖ	
10 produktų	„Imituota savininkų naudojamų nekilnojamojo kultūros paveldo pastatų nuoma“ “Nekilnojamojo turto veiklos, neįskaitant imituotos nuomos“ 10 šaka	Koeficientas Nr. 1	Atrinkti NACE	Koeficientas Nr. 2	Pagrindinės pramonės šakos
VISO:	156.814	99.23 proc.	156.814	11,85 proc.	18.582
Imituota savininkų naudojamų nekilnojamojo kultūros paveldo pastatų nuoma	96.885	100 proc.	96.885	11,85 proc.	11.481
Nekilnojamojo turto veiklos, neįskaitant imituotos nuomos	58.952	98 proc.	57.773	11,85 proc.	6.846
Kiti produktai	977,1	98 proc.	958	11,85 proc.	113
HERMES produktai		1 FAZĖ		2 FAZĖ	
„Istorinių“ būstų nekilnojamojo turto paslaugos					18.582
Kitos, ne pagrindinės pramonės šakos					11.481

3 PRIEDAS. Suvestinė lentelė apie įvertinimo procedūras ir naudingus šaltinius, siekiant Koeficientui Nr. 2. šioje lentelėje apžvelgiamos įvertinimo procedūros ir pateikiami Koeficiento Nr. 2 taikymo atskaitų šaltinių pavyzdžiai tose pagrindinėse pramonės šakose, kurios sudaro tik dalį NACE klasės.

Pagrindinės pramonės šakos	Koeficiento Nr. 2 įvertinimo procedūros	Komentarai	Nuorodų šaltinių pavyzdys
MKP bibliotekos	Nacionalinės ir akademinės bibliotekos / iš viso bibliotekų	-	https://librarymap.ifla.org/map
Žemės ūkio kraštovaizdis	Saugomų teritorijų plotas / bendras žemės ūkio paskirties žemės plotas	Reikalingas geoapdorojimas, bet pradinė kryptis jau pateikta kaip šio projekto dalis.	https://land.copernicus.eu/en/products/corine-land-cover https://www.protectedplanet.net/en/thematic-areas/wdpa?tab=WDPA
Vandens kraštovaizdis *(angl. waterscape)*	-	Norint įvertinti tradicinę žuvininkystės veiklą, reikalingos vietinės žinios ir šaltiniai.	https://emodnet.ec.europa.eu/en
„Istorinių“ būstų draudimas	(Nekilnojamojo turto draudimas / Ne gyvybės draudimas) * („istoriniai“ būstai <1946 m. / Viso „istorinių būstų‘)	-	https://www.insuranceeurope.eu/
„Istorinių“ pastatų (įskaitant būstus) restauravimas	(Reabilitacijos veikla / Visa statybos ir (arba) architektūros veikla) * („istoriniai“ būstai <1946 / Viso „istorinių“ būstų)	-	https://fiec-statistical-report.eu/2021/european-union https://aceobservatory.com/Home.aspx?Y=2018&c=Europe&l=EN
„Istorinių“ būstų nekilnojamasis turtas	„Istoriniai“ būstai <1946 / Iš viso ‚istorinių“ būstų	-	https://ec.europa.eu/CensusHub/selectHyperCube?clearSession=true
Prekyba antikvariniais daiktais	(Mažmeninė prekyba antikvariniais daiktais / Visos naudotų daiktų arba tarpininkavimo paslaugos mažmeninei prekybai)	Reikalingi vietiniai ištekliai	Vietiniai šaltiniai (įmonių, prekiaujančių antikvariniais daiktais, įrašai)
MKP medžiagos kūrimas ir platinimas bei dalyvaujamoji veikla per savanorišką darbą	-	Reikia pritaikyti pagal turimus vietinius šaltinius	Vietiniai šaltiniai (savanorystės įvertinimai / įrašai, atitinkamų vietinių Mkp šaltinių sąrašas – internetinės sklaidos apskaitai)

Pagrindinės pramonės šakos	Koeficiento Nr. 2 įvertinimo procedūros	Komentarai	Nuorodų šaltinių pavyzdys
MKP turizmas	Turizmas * (MKP tankumo skalė)	Norint, kad būtų galima nustatyti turizmo dalį, kuri galėtų būti laikoma susijusia su MKP, reikalinga sukurti MKP tankio skalę.	Satelitinė turizmo sąskaita Vietiniai šaltiniai (MCH inventoriai, katalogai ir kt.) Ir (arba) https://cultural-gems.jrc.ec.europa.eu/map https://whc.unesco.org/en/syndication https://www.wikilovesmonuments.org/ ir kt.
Su MKP susijęs išsilavinimas	Studentai, įstoję į MKP programas / Iš viso studentų	Reikalingi vietiniai švietimo šaltiniai	Vietiniai šaltiniai (mokiniai pagal ugdymo būdą ir programą)
Su MKP susiję tyrimai (įskaitant archeologinius kasinėjimus)	Studentai, įstoję į MKP programas / Iš viso studentų	Reikalingi vietiniai švietimo šaltiniai	Vietiniai šaltiniai (mokiniai pagal ugdymo būdą ir programą)
Viešojo administravimo, bendrojo administravimo paslaugos rinkoje	Vyriausybių vykdoma MKP veikla (išskyrus muziejus, bibliotekas ir kitas institucijas, kurios jau įtrauktos į kitas pagrindines pramonės šakas) / visos ne rinkos bendrojo administravimo paslaugos	Reikalinga išsami viešųjų sąskaitų analizė kiekviename regione ar šalyje	Vietiniai šaltiniai (viešoji apskaitos informacija)

ESPON 2030

ESPON EGTC

11 Avenue John F. Kennedy

L-1855 Luxembourg

Grand Duchy of Luxembourg

Tel. nr.: +352 20 600 280

El. paštas: info@espon.eu

www.espon.eu

ESPON ETBG yra vienintelis ESPON 2030 bendradarbiavimo programos naudos gavėjas. Programos vieningą operaciją įgyvendina ESPON ETBG ir bendrai finansuoja Europos regioninės plėtros fondas, ES valstybės narės ir šalys partnerės, Islandija, Lichtenšteinas, Norvegija ir Šveicarija.

Atkreipti dėmesį:

Šis dokumentas nebūtinai atspindi ESPON 2030 stebėsenos komiteto narių nuomonę.